

ARAB FILOZÓFIA

Szöveggyűjtemény II.

Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar

Piliscsaba, 1997.

TARTALOM

Jehuda Halévi: Kuzári (Ötödik könyv)

Abus Nasr al-Farabi: Az eszményi város lakosainak nézeteiről

Az eszményi város lakosainak nézetei

Első fejezet

Az Első Létező

Második fejezet

A szükségképp létezőnek nincs társa.

Harmadik fejezet

Nincs neki ellentéte sem

Negyedik fejezet

Nem definiálható

Ötödik fejezet

Egysége maga az esszenciája

Hatodik fejezet

Nagysága, fönsége, dicsősége

Hetedik fejezet

Hogyan jöttek általa létre a létezők

Nyolcadik fejezet

A létezők fokozatai

Kilencedik fejezet

Az Első megnevezésére szolgáló nevek

Tizedik fejezet

A másodlagos létezőkről, valamint arról, hogy miként jön létre a sokaság

Tizenegyedik fejezet

A létezők és a mi világunk testei

Tizenkettedik fejezet

Anyag és forma

Tizenharmadik fejezet

A fokozatok elosztása az anyagi testek és az isteni létezők között

Tizennegyedik fejezet

Az égi testek közös tulajdonságai

Tizenötödik fejezet

Miben, merre és miért mozognak az égi testek

Tizenhatodik fejezet

A kör alakú mozgás állapotai és általános természete

Tizenhetedik fejezet
Az ősfurma és az ősfanyag keletkezésének okai

Tizennyolcadik fejezet
Az anyagi testek létrejöttének fokozatai

Tizenkilencedik fejezet
A formák változása az anyagban

Huszdik fejezet
Az emberi lélek részei és potenciái

Huszonyedik fejezet
Hogyan alkotnak ezek a képességet és ezek a részek egy lelket?

Huszonkettedik fejezet
A kognitív potencia. Hogyan gondolkodik és mi ennek az oka.

Huszonharmadik fejezet
Akarat és szabadakarat. A boldogság.

Huszonnegyedik fejezet
Az álmok oka

Huszonötödik fejezet
A kinyilatkoztatásról és az angyalok látásáról

Huszonhatodik fejezet
Az embereknek a társulásra és a kölcsönös segítségre való szükségéről

Huszonhetedik fejezet
A fő testrész

Huszonnyolcadik fejezet
Az eszményi város vezetőjének tulajdonságai

Huszonkilencedik fejezet
Az eszményi város ellentétei

Harmincadik fejezet
A lelkek egymáshoz való kapcsolódása

Harmincegyedik fejezet
A mesterségek és a boldogságok

Harminkettedik fejezet
Ezeknek a városoknak a lakosai

Harmincharmadik fejezet
Az eszményi város lakóinak közös jellemzőiről

Harmincnegyedik fejezet
Az ostoba és tévelygő város lakóinak nézetei

Harmincötödik fejezet
Az igazság

Harminchatodik fejezet
Az alázatosság

Harminchetedik fejezet
Az ostoba városok

Jehuda Halévi:

Kuzári

Ötödik könyv

(ford. Maróth Miklós)

1. Mondta a Kazár: Föltétlenül terhelnem kell téged azzal, hogy mondj valamit világosan és érthetően a dialektikus racionális teológusok elveiről és hittételeiről. Legyen szabad ezeket nekem úgy hallgatnom, mint ahogyan neked lehetséges volt azokat megismerned, akár azért, hogy higgyek bennük, akár azért, hogy cáfoljam őket, ha már egyszer nem adatott meg nekem az a magas foka a hitnek, amelyiknek nincs szüksége kutatásra. Mivel előzőleg kétségeim, vélekedéseim voltak, filozófusokkal valamint különböző vallásokhoz és konfessziókhoz tartozó emberekkel folytattam beszélgetéseket, hogy ez a tudás és tájékozódás vigyen közelebb a tudatlanságból származó hibás nézetek cáfolatához.

2. A rabbi mondta: Kinek van közülünk olyan állhatatos lelke, amelyet nem csálnak meg azok a nézetek, amelyekkel szembetalálja magát, amikor megismerkedik a természettudósok, asztronómusok, talizmán-birtokosok, varázslók, materialisták, filozófusok és mások tanításai-val. Nem jut el ugyanis így az igazhite, hanem csak az eretnecség számos különböző lépcsőfokát járja végig. Az élet rövid, a tudomány hosszú. (*Ars longa, vita brevis est.*) Csak egyesek kapják meg a természettől a hitet; s maradnak távol mindezekről a nézetektől, észrevéve tévedéseik helyét. Remélem, te e kevesek közé tartozol. Ha pedig már nem lehet kikerülni, akkor nem akarlak téged a karaiták útján vezetni, akik nem fokozatosan jutnak el a metafizikához.

Szeretném veled röviden ismertetni a közös anyag fogalmát, aztán az elemeket, aztán a természetet, aztán a lelket, aztán az értelemet, aztán a metafizikát, aztán a lehető legrövidebben szeretném bizonyítani, hogy a racionális léleknek nincs szüksége a testre, van túlvilág, utolsó ítélet, predestináció.

Azt mondom, hogy a szenzibilis dolgoknak a mennyiségét és minőségét érzékszerveinkkel ismerjük meg, értelmünk pedig úgy ítél, hogy ezek mind állítmányai egy alanynak, erről az alanyról azonban nehéz fogalmat alkotnunk. Hogyan tudnánk valamiről fogalmat alkotni, aminek nincs se mennyisége, se minősége?! (Ezek) járulékos tulajdonságok, önmagukban nem létezhetnek, szükségük van egy hordozóra. A filozófusok ezt a hordozót *hylének* (anyag-nak) nevezték és azt állították, hogy az értelem ezt csak hiányosan tudja fölfogni, mivel ez lényegénél fogva tökéletlen. Aktuálisan ugyanis nem létezik és egy tulajdonság sem jár ki neki. Ha azonban léte csak potenciális, akkor tulajdonsága testi. Arisztotelész azt mondja, hogy (az anyag) mintha szégyellne meztelenül megjelenni, ezért mindig csak a formát fölöltve mutatkozik.

Néhányan azon a véleményen voltak, hogy a Genézis elején említett víz átvitt értelemben ezt az anyagot jelenti, és az Isten lelke lebegett a vizek felett Isten akaratát és szándékát jelöli, amely az anyag minden részét áthatja és azt teszi benne, amit akar, ahogyan azt akarja, amikor azt akarja, mint ahogyan a fazekas is ezt teszi az alakatlan agyaggal. A forma és a rend hiányáról mondta átvitt értelemben sötétségnek és *tohu wa bohunak*.

Eztán az isteni akarat és bölcsesség meghatározta a 24 óra alatt egy kört leíró legkülső szféra mozgását. Ez forgatja magával az összes szférát, majd ezáltal mennek végbe a változások a

Hold szféráját kitöltő anyagban a szférák mozgásának megfelelően. Először ugyanis átforrósodik a Hold szférájához közel eső levegő, mivel közel esik a mozgás helyéhez, és tüzes étterré válik. A filozófusok szerint ez az elemi tűz. Nincs színe és nem éget, hanem egy finom, könnyű, átlátszó test. Ezt nevezik a tűz szférájának. Ez után következik a levegő szférája, aztán a víz szférája, majd pedig a földgolyó. Ez utóbbi a nehéz és sűrű középpont, mert távol esik a mozgások helyétől. Ennek a négy elemnek a keveredéséből jönnek létre a keletkező dolgok.

3. A Kazár mondta: Úgy látom, az ő véleményük szerint ez véletlenül történik, mivel azt állítják, hogy ami véletlenül túl közel van a szférához, az tűz lesz, ami távol van, az föld lesz, ami pedig közöttük van, az ha közelebb van az átfogó közeghez, levegő lesz, ami pedig közelebb van a középponthez, az pedig víz lesz.

4. A rabbi mondta: A szükségszerűség kényszeríti őket arra, hogy elismerjék, bölcsesség van az egyes elemek szétválasztásában. A tűz a levegőtől, a levegő a víztől, a víz pedig a földtől nem a több és a kevesebb, az erősebb és a gyöngébb (tulajdonságok) szerint válik el, hanem a mindegyikre jellemző sajátos forma révén, amely az egyikből tüzet, a másiktól levegőt, a harmadiktól vizet, a negyedikből földet csinál. Ha nem így lenne, akkor azt lehetne mondani, hogy a szféra egészét a föld tölti ki, csak föld mivoltában egyik része finomabb a másikinál.

Más azt mondhatná, hogy az egész tűz, csak ami lejjebb szállt, az sűrűbb és hidegebb. Mi azonban úgy látjuk, hogy az összes elem egymással találkozva megőrzi formáját és szubsztanciáját. Úgy látjuk, hogy a levegő, a víz és a föld egy pontban érintkezik, de nem hasonlítanak egymásra, míg át nem változnak egymásba más okoknál fogva, amelyek megváltoztatják őket. A víz fölveszi a levegő formáját, a levegő a tűz formáját. Ebben az esetben az egyik elem jogosan kapja meg a másik nevét. Az elemeket - eltekintve járulékos tulajdonságaiktól - formájuk különbözteti meg. A filozófusokat ez arra az állításra ragadtatta, hogy van egy isteni természetű Aktív Intellektus. Ez adja ezeket a formákat, mint ahogyan ez adja a növénynek is, az állatnak is a formáját, és ezek mind a négy elemből állnak össze.

A szőlő és a pálma nem járulékos tulajdonságaik révén különböznek, hanem formájuk révén, mert az teszi ennek a szubsztanciáját a másiktól különbözővé. A járulékos tulajdonságok csak az egyik szőlőt különböztetik meg a másiktól, az egyik pálmát a másiktól, mivel például ez itt fekete, az meg ott fehér; ez édesebb, mint a másik, hosszabb, rövidebb, sűrűbb, kecsesebb, és így tovább a többi járulékos. A szubsztanciális formákban nincs több és kevesebb. Az egyik ló nem lehet kevésbé ló, mint a másik, az egyik ember „embersége” nem lehet több mint a másiké. A „lóság” és az „emberség” meghatározása megvan mindegyik egyedben. A filozófusok tehát szükségszerűen elismerték, hogy ezek a formák az isteni világtól származnak, ezt nevezték a formát adó intellektusnak.

5. A Kazár mondta: Életedre, ez az igazhit, ha a racionális szükségszerűség az ilyesmit elfogadtatja velünk! Mi készítt bennünket arra, hogy a véletlenről beszéljünk? Miért nem mondjuk azt, hogy az, aki a számunkra részleteiben föl nem fogható bölcsességében ezt lónak, ezt meg embernek alkotta, az adta a tűznek a tűz formáját, a földnek a föld formáját, mégpedig ama bölcsesség alapján, amit Ő látott jónak, nem pedig a szférától, vagy annak a távolságától függő véletlen.

6. A rabbi mondta: Ez a vallás érve, bizonyíték rá Izrael népe és ami megváltoztatta az ő lényegüket és ami új egzisztenciát adott nekik. Ha elhagyjuk ezt a bizonyítékot, akkor nem lesz különbség közted és vitapartnered között. Akkor például a szőlő azért nőtt ott, mert véletlenül arra a helyre esett a szőlő magja, a szőlőmag formája pedig véletlenül olyan, mert a

szféra forgása következtében valamilyen arányban keveredtek benne az elemek, és létrejött az, amit látsz...

7. A Kazár mondta: Ha egy kicsit eltérnénk szándékunktól, akkor talán röviden megérteném a zsolttár szándékát...

8. A rabbi válaszolta: Egybe vág a *Genezissel*. *A kezdet: fénybe burkolózott, mint ruhába megfelel annak, hogy legyen világosság, és lett; a kiteríti az eget mint szőnyeget megfelel annak, hogy legyen boltozat; aki vizeken építi föl palotáját megfelel a víz a boltozat fölött szavaknak. Aztán mindaz, ami a levegőben jön létre: felhők, szelek, tüzek, villámok, dörgés, mindez az ő akarásával, ahogyan írva van: mert ezek által ítéli meg a népeket.¹ Ugyanezt fejezik ki a következő szavak: a felhőket rendeli az ő szekerévé, jár a szeleknek szárnyán, aki a szeleket teszi követeivé, a lángoló tüzet szolgáláivá.² Ez azt jelenti, hogy oda küldi őket, ahová akarja, amivel akarja. Mindez összefügg a boltozattal.*

Aztán folytatódik tovább azzal, hogy és összegyűltek a vizek egy helyre és megmutatkozott a szárazföld ezekkel a szavakkal: *Ő fundálta a földet az ő oszlopain*. A víz természeténél fogva körülvenné fölülről a földet és befedné az egészet mint valami ruha, völgyestül, hegyestül. Írva van: *Vízáradattal, mint egy ruhával borítottad be azt, a hegyek felett is vizek állottak*. Az isteni hatalom és bölcsesség megfosztotta ettől a természetétől és csak a mélyedésekre korlátozta azt, ahol a tengerek vannak, hogy itt legyen az állatok létrejöttének a helye és megmutatkozzék a bölcsesség. Írva van: *egy kiáltásodtól eloszlának*, arra utalva, hogy a tengerekbe és a föld alá zárkóztak (a vizek). Erre utalnak a következő szavai is: *kiterjesztette a földet a vizek fölött*.³ Ezek a szavak látszólag ellentmondanak azoknak, hogy *a mélységet mint ruhát fölöltöted*. Az egyik megfelel a víz természetének, a másik az (isteni) hatalomnak és bölcsességnek. Mondta: *határt szabtam, hogy át ne lépjék, ne térjenek vissza a föld elborítására*. Mindennek célja használni az élőlényeknek.

Az ember ugyanígy védekezik értelmével és mesterségével inkább a völgyek vizei ellen, gátat építve és más módon, hogy a víztől szükséglete mértékében elvegyen annyit, amennyi a malmokhoz, az öntözéshez és más célokra kell. Ugyanerre utalnak a következő szavak is: *aki lebocsátja a forrásokat a völgyekbe, hogy megitassák a mezőnek minden állatát*, ha már megteremtettek az állatok, és *mellettük lakoznak az ég madarai*, ha megteremtettek a madarak. Aztán áttér arra, hogy *hajtson a föld füvet* a következő szavakkal: *aki megöntözi a hegyeket az ő magasából*. Ez átvitt értelemben azonos az *és köd szállt föl a földről* az ember és utódjai hasznára szavakkal. A *füvet sarjaszt a barmoknak* szavakat azért mondta, hogy ne vessék meg a *füvet*, mert az a háziállatok hasznára van, ide értve a marhát, birkát, a lovat. Ezeket nevezi átvitt értelemben *az ember munkáinak*, célozva a földművelésre, amire fölhasználja őket, hogy megszerezze a növények magvait saját magának. Írva van: *hogy kenyeret hozzon ki a földből*, azaz más szóval: *íme, én adtam nektek mindenféle magvakat termő növényt*. Az ember kapja a magvakat, a héját pedig a többi élőlény, amiként mondatott: *a föld minden állatának, az ég minden madarának táplálékul szolgál az összes növény*.

Itt a három földműveléssel előállítható táplálékra gondol, ezek a *gabona*, a *must* és az *olaj*. Mindez a *kenyér*. Aztán megemlíti hasznukat: *a bor megvidámítja az ember szívét; aztán jobban megvilágítja az arcot, mint az olaj; a kenyér (lehem) - azaz a szűkebb értelemben vett kenyér (al-khubz) - könnyít az ember szívéen*. Aztán áttér arra, hogy az eső mennyire hasznos a

¹ Jób, 36, 31

² Zsoltárok 104, 3-4.

³ Zsolt 136,6.

fáknak, mondván: *jóllaktak az Örökkévaló fái*. Az állatok számára hasznos magas fáról mondja: *ahol a madarak fészkelnek*. A meredek hegyek is hasznosak más állatok számára, ahogyan mondja: *a magas hegyek a zergéknek (...) a szikla rejtekhely a hörcsögöknek*. Mindez a szárazföld említését követi. Aztán folytatja azzal, hogy legyenek világító testek, mondván: *holdat teremtett az időszámításra*. Aztán megemlékezik az éjtszaka hasznáról, arról, hogy az éjjel szándékosan, és nem véletlenül van. Nincs haszontalan a funkciójában, sem pedig az azt követő járulékos tulajdonságokban. Az éjjel ugyanis az az idő, amikor nem süt a Nap, de bizonyos haszon érdekében, ahogyan mondja *sötétséget csinálj és éjtszaka lesz* és folytatja azoknak az állatoknak a leírásával, amelyek az ember számára veszélyesek, hogyan viselkednek éjjel, hogyan rejtőzködnek nappal. Az ember és a számára háziasított állat épp ennek az ellenkezői, ahogy írja: *kimegy az ember estig a munkájára és a dolgára*. Eddig a vizek és a fények említésével együtt leírta az összes szárazföldi állatot, de ezekkel együtt megemlítette az embert is. Eztán nem maradt más hátra, mint megemlíteni a vízi állatokat, amelyek életviszonyai a számunkra a legkevésbé ismertek. A bölcsesség ezek esetében nem ötlík annyira a szemünkbe, mint az előbbieknél. Istent dicséri akkor, amikor azokról beszél, akiknek esetében a bölcsesség szembeötlő, mondván: *milyen nagyok a Te műveid, Uram!* Aztán visszatér a tengerhez és ahhoz, ami benne van, ehhez kapcsolódva mondja: *legyen örök dicsőség az Úrnak, örül az Örökkévaló a művének*. Ez ugyanaz, mint a másik: *és látta az Isten mindazt, amit teremtett, és íme, az nagyon jó, és egyszersmind célzás a hetedik napra is: megpihent, megáldotta, megszentelte*, amikor befejeződtek azok a természetes, időben lefolyó munkái, amelyek során eljutott az ember az angyalok fokáig, akiknek már nincs szükségük természeti képességekre, mivel intellektusok. Cselekedeteikben nincs szükségük időre. Láthatjuk, hogy az intellektus egy pillanat alatt gondol a mennyre és a földre, a királyság és a nyugalom világára, amivel ha a lélek kapcsolatba kerül, megnyugszik. Ezért mondták a szombatról, hogy az *az eljövendő világ fénye*.

De térjünk most beszédünkben vissza a bizonyítások híveinek nézeteihez: Amikor az elemek helyüktől, klimatikus viszonyaiktól és a szférák viszonyától függően különböző arányokban keverednek, akkor a formák adományozójától (*dator formarum*) különböző formákat érdemelnek ki. Az összes ásvány potenciája, sajátosága, szubsztanciája csakis a keveredéstől függ, nincs bennük isteni forma. Ezekre a formákra a növényeknek és az állatoknak van szükségük, mivel lelkük van. Minél finomabb egy keveredés, annál nemesebb formát kap, amiben az isteni bölcsesség inkább megjelenik. A növény, amelynek vannak bizonyos érzései és észrevehető képessége, gyökerével a földbe mélyed, a jó és nedves földből valamint az édesvízből táplálkozik; ennek az ellenkezőjét kerüli, megnő, míg be nem szünteti tevékenységét, létrehozván az utódját magot terelve. A mag ugyanerre a tevékenységre törekszik a benne rejlő csodálatos természetes bölcsessége következtében. Ezt nevezik ők „természetnek”. Ez olyan képesség, amelyik a faj fönntartására törekszik, mivel az egyed egymagában nem tud fönntmaradni; tekintettel arra, hogy különböző dolgokból van összerakva. Mindazt, amiben megvan a növekedés, a szaporodás és a táplálkozás képessége, de nem végez helyváltoztató mozgást, a filozófusok nézete szerint a természet kormányozza. Valójában Isten kormányozza egy bizonyos fokon és egy bizonyos sajátosság szerint, nevezd ezt a fokot természetnek, léleknek, potenciának vagy angyalnak, ha akarod. Ha finomabb a keveredés és jobban készen áll arra, hogy az isteni bölcsesség nagyobb mértékben megjelenjen rajta, akkor a természet potenciáján túl menő forma fölvételére is alkalmas lesz. Táplálékát távolabbról is be tudja szerezni, összes szerve célszerű, akarata révén mozog, részeit jobban uralja, mint a növény, amelyik nem tud elrejtőzni az elől, ami káros a számára, nem tud odamenni ahhoz, ami hasznos a számára és a szél játszik vele.

Az állat ellenben olyan eszközökkel rendelkezik, amelyek a térben mozgatják őt. A természetén túl neki adott formát léleknek nevezik. A lelkek egymástól sokban különböznek, attól függően, hogy a négy elem melyike kerül túlsúlyba a Bölcsnek az adott állathoz fűződő szándékának megfelelően, figyelembe véve az egész világ reá irányuló szükségletét. Ha többségük esetében nem is tudjuk, hogy mi a hasznuk, mint ahogyan nem tudjuk, hogy a hajózási eszközöknek mi a hasznuk, ezért fölöslegesnek tartjuk őket, de jól ismeri őket a hajó gazdája is és a tervezője is, s ahogyan nem ismernénk sok csontunk és más testrészeink hasznát, ha elszakítanák azokat tőlünk, de nem ismerjük az egyes csontok vagy az egyes testrészek hasznát, jóllehet használjuk őket és világosan látjuk, hogy ha elvesztenénk valamelyiküket, akkor elvesztenénk bizonyos tevékenységünket is és szükségünk lenne rá. Ugyanígy a világ minden részét ismeri és szabályozza a Teremtője, *nem lehet semmit sem hozzá tenni vagy elvenni belőle*. A lelkeknek tehát szükségszerűen különbözniük kell, minden léleknek szükségszerűen rendelkeznie kell a neki megfelelő eszközökkel. Ezért ad az oroszlánnak is ragadozó szerveket, karmokat és fogakat bátorsággal együtt; illetve a szarvasnak ezért ad eszközöket a menekülésre a gyávasággal együtt. Minden lélek vágyik arra, hogy potenciáit természetüknek megfelelően használja. Az állati természet nem kiegyenlített semmilyen tekintetben sem, továbbá az állati lelken kívül semmiféle más forma befogadására sem vágyik. Kiegyenlített azonban az ember (természete), ezért magasabb formára is vágyik. Az isteni világ nem zsugori, ezért az emberre rá is áraszt egy magasabb formát, ezt nevezik hülikus vagy passzív értelemnek.

Az emberek maguk is különbözők; mivel többségük természete eltérő, és értelmük ennek az eltérésnek az irányába hajlik.

Ha a sárga (epe) irányába, akkor könnyelmű, meggondolatlan, ha a fekete (epe) irányába, akkor meggondolt, kitartó.

A jellem követi a temperamentumot (a keveredést), elannyira, hogy ha az ember kiegyensúlyozott természetű, a jellem ellentétes tulajdonságait uralja, mint ahogyan a mérleg két serpenyője is egyensúlyban van a mérő kezében, de azt abba az irányba billentheti a súly növelésével vagy csökkentésével, amelyikbe akarja, az ilyen ember szíve föltétlenül üres a szélsőséges vágyaktól, de egyszerismind a rangjánál magasabb, azaz isteni rangra vágyik. Az ilyen ember megzavarodva áll látva azt, hogy mi fenyegeti legyőzéssel természetét és jellemét. Nem enged a haragvó, sem a vágyódó lélek potenciája kívánságának, sem semmi másnak, csakis megfontoltan, az igaz utat keresve, hogy Isten sugallata vezesse őt a helyes irányba. Az ilyen ember az, akire kiárad Isten prófétai lelke, ha ugyan kiérdemli a prófétaságot, sugalmazó (lelke), ha eléri azt a fokot. Az ilyen ember szent lesz, nem próféta, mivel Isten nem zsugori vele szemben, hanem ellenkezőleg, mindennek megadja azt, ami megilleti.

A filozófusok Aktív Intellektusnak nevezik azt, ami ezt a fokot megadja. Isten foka alatt álló angyalnak tekintik, s ha az emberi értelmek kapcsolatban állnak vele, akkor ez az ő paradicsoma és örökös megmaradása.

11. Mondta a Kazár: Mindezt meg lehetne röviden magyarázni?

12. Mondta a rabbi: A léleknek a léte az érzékelés mozgásából világlik ki az élőlény esetében, szemben az elemek mozgásával. Az előbb említett mozgás okát léleknek nevezik vagy lelki potenciának.

A lelki potencia három részre oszlik: amelyikben egyaránt részesedik az állat és a növény, ezt növényi potenciának nevezik; amiben egyaránt részesedik az ember és a többi élőlény, ezt állati potenciának nevezik; az a képesség, amelyik csak az ember sajátja, ezt racionális potenciának nevezik.

Az egyetemes, generikus lélek tulajdonságai a funkcióiban nyilvánulnak meg. Ezek ugyanis az anyagban meglévő formákból származnak, nem pedig az anyagtól mint anyagtól. A kés ugyanis nem azért vág, mert test, hanem azért mert kés formája van. Hasonlóképp az élőlény sem azért érez és mozog, mert test, hanem azért, mert élőlény formája van. Ezt nevezik léleknek. A formákat tökéletességeknek is nevezik, mivel azok révén válik tökéletessé a dolgok misége. Tehát a lélek is tökéletesség.

Van elsődleges és másodlagos tökéletesség. Az elsődleges a tevékenységek principiuma, a másodlagos pedig a principiumtól származó tevékenységekhez tartozik. A lélek elsődleges tökéletesség, mivel principium és nem pedig a principiumtól származik. A tökéletesség pedig vagy egy test tökéletessége, vagy egy elemé, amely nincs a testben. A lélek egy természetes test tökéletessége. A természetes test vagy organikus vagy nem organikus, azaz tevékenysége vagy eszközök (görögül: organon) segítségével történik, vagy eszközök nélkül. A lélek egy természetes, organikus, élő test tökéletessége, amelynek potenciája van. Ez azt jelenti, hogy potenciája révén az élőlényre jellemző cselekedetek forrása, azokra alkalmas. Ebből világos, hogy a lélek nem a test elemeinek a keveredéséből származik. Ha egy test az egyes alkotóelemek keveredéséből áll, akkor vagy egy, vagy több alkotóelem túlsúlyba kerül, ennek fog megfelelni a rajta megjelenő forma. Esetleg addig igyekeznek az egyes alkotóelemek egymással szemben uralkodó helyzetbe kerülni, míg egyikük sem tudja megtartani a formáját, így a közbülső tagokból jön létre egy új forma. A lélek nem a test alkotóelemeiből létrejövő forma; következésképp egy külső forma, mint amilyen a pecsétnyomó rajzától származó forma az agyban, amely viszont vízből és porból áll. A pecsét formájának semmi köze sincs sem a vízhez, sem a porhoz.

Az első potencia a táplálkozás képessége, ami olyan, mint a kezdet, szemben a szaporodás képességével, ami olyan, mint a cél. A növekedés képessége középen van, ez köti össze a kezdetet és a célt. A szaporodás képessége megelőzi és fölülmúlja a többit, még ha azoknál később is jelenik meg. Először is uralkodik az az élet befogadására kész anyagon; azt a növekedés és a táplálkozás potenciájának fölhasználásával fölruhazza a célul kitűzött formával. Utóbb e kettőre hagyja a vezetést egészen a nemzésig. A szaporodást szolgálják, a táplálkozás szolgál, a növekedés szolgál és őt is szolgálják. A táplálkozásnak négy közismert, neki szolgáló potenciája van. Minden, ami mozog, egy érzékelés akarata révén mozog. Ha nem így lenne, akkor az az érzék fölösleges lenne; márpedig a bölcsesség sem fölösleges, sem káros dolgot nem vesz el semmit sem, ami szükséges vagy hasznos. Még a kagylók is, jóllehet mozdulatlanak látszanak, összehúzódnak és kinyúlnak, és ha a hátukra fordítják őket, addig mozognak, míg újra hasra nem fordulnak, hogy közelebb legyenek táplálékukhoz.

A külső érzékszervek jól ismertek; a belsők közül első a közös érzékelés, (*sensus communis*). A hasznosat és a károsat ugyanis csak tapasztalatból ismerjük, ezért szükség van egy képzelő potenciára (*potentia imaginativa*), ami megőrzi az érzékelhető dolgok képeit. Ez a közös érzékelés és az emlékezet képessége (*potentia memorialis*), a megőrzés potenciája, hogy itt maradjanak meg az érzékelhető dolgok tartalmai. Aztán a elképzelés potenciája (*potentia cogitativa*), amely újra fölidézi azt, ami kitörlődött az emlékezetből. Végül az ítélő potencia (*potentia estimativa*), amelyik megáll és megvizsgálja, mi a helyes és mi a helytelen abból, amit a képzelőerő kidolgozott. Vizsgálódva áll meg, míg vissza nem küldi mindazt a memóriába. Aztán a mozgatás képessége (*virtus movens*), amely közletről vagy távolról el tudja venni azt, amire szüksége van, illetve eltaszítja azt, ami káros.

Az élőlény összes képessége vagy az észrevevést, vagy a mozgást szolgálja. A mozgóató képesség a vágyódóval azonos, ennek két fajtája van. Vagy valami választott dolognak a megszerzéséért mozgat, ez a vágyakozó képesség (*potentia concupiscibilis*), vagy pedig valami

utálatosnak az eltaszítása érdekében mozgat, akkor ez a haragvó képesség (*potentia irascibilis*). Az érzékelés ugyancsak két fajtára oszlik: vagy nyilvánvaló, mint a külső érzékszervek; vagy rejtett, mint a belső érzékszervek. A mozgó képesség az ítélő képesség (*potentia estimativa*) segítségével működik, fölhasználva a képzelőerőt (*potentia imaginativa*). Ez a csúcsa az állati létnek. Ez ugyanis nem azért kapta a mozgás potenciáját, hogy fölismerje vele az érzékelés és a képzelet okait, hanem azért kapta, hogy fölismerje a mozgás okait.

A gondolkodó ennek épp az ellenkezője. Ez ugyanis azért kapta a mozgást, hogy a gondolkodó, működő, érzékelő lelket korrigálja. Az öt érzékszerv ismert, ugyancsak ismertek azok is, amiket érzékelnek. Az ő közvetítésükkel fogjuk föl a formát, a számot, a nagyságot, a mozgást és a nyugalmat is. A közös érzékelés (*sensus communis*) megnyilatkozik abban is, ahogyan például a mézről ítélünk, ha azt látjuk, hogy édes. Ez bizony azért van, mert van bennünk egy, az öt érzék számára közös potencia. Ez a képzelőerő (*potentia imaginativa*), ami ébrenlétnék és alvásunk idején is dolgozik. Aztán van egy képességünk, ami összerakja és szétválasztja a közös érzékelésben összegyűlő érzeteket, létrehozza különbségeiket, s mindezt anélkül, hogy a közös érzékelés elvesztené a formákat. Ez a gondolkodó képesség (*potentia cogitativa*), ami juthat igaz, juthat hamis eredményre. Ami a képzelőerőt illeti, az mindig igaz. Aztán az ítélő képesség: Ez az a képesség, amelyik egy dologgal kapcsolatban eldönti, hogy törekedni kell-e rá avagy menekülni kell-e előle. A képzelő és a gondolkodó képesség nem tud ítélni és elbírálni, csak megjeleníteni. Végül azoknak a jelentéseknek a megőrző képessége, a memória, amelyeket érzékszerveink felfogtak: például, hogy a farkas ellenség, a gyermek kedves; a szeretet és a gyűlölet, az igazmondás vagy a hazugság az ítélőképességhez tartozik. A megőrző, emlékező képesség pedig megőrzi azt, amit az ítélő képesség igaznak talált. A gondolkodó képességet pedig; ha az ítélő képesség használja, képzeletnek, ha pedig az értelem használja; gondolkodásnak nevezzük. A képzelőerő (*imaginatio*) az agy első részében helyezkedik el, a gondolkodó képesség (*cogitatio*) a közepén, az emlékező pedig a hátsó részén, az ítélő képesség (*estimativa*) pedig az egészben, de leginkább a gondolkodó részében. Mindezek a képességek halandóak, elpusztulnak az eszközeikkel együtt. Ezek nem maradnak meg, szemben az értelemmel, bár az egy bizonyos módon átveszi magának mindannak a legjavát, amit ezek a képességek produkálnak, és a saját lényegében hívja azokat létre.

Ez a rövid összefoglalása mindannak, amit ők a racionális lélekrész alattiakról tanítanak. A racionális lélekrészt még anyagi (*hylikus*) értelemnek is mondják, azaz potenciális értelemnek, mivel hasonlít az anyaghoz, ami közel áll az aktuálisan nem létezőhöz, ami viszont potenciálisan minden lehet; ha benne megvalósulnak az intelligibilis formák; vagy isteni inspiráció, vagy elsajátítás révén. Isteni inspirációval az alapvető intelligibiléket (*principiumokat*), amelyeket minden természetes állapotában levő ember közösen birtokol.

Elsajátítás, azaz analogikus következtetés vagy szillogisztikus bizonyítás révén, a logikai valóságok fogalmi révén, mint amilyenek a nemek, fajok, különbségek, sajátságok, egyszerű és a különböző módon összetett szavak, igaz és hamis összetett következtetések, szükségszerű bizonyító, dialektikus, retorikus, szofisztikus vagy poétikus konklúzióra vezető proposíciók, továbbá a természeti dolgok kutatása révén. Ez utóbbiakon olyasmiket értek, mint az anyag, forma, nemlét, természet, hely, idő, mozgás, égitestek, elemi testek, az abszolút értelemben vett keletkezés és pusztulás, a meteorológiai, ásványi létezők és a föld felszínén levő növények és állatok létrejötte, az ember lényege, az emberi lélek önmagáról alkotott fogalmának lényege, a matematikai dolgok, azaz az abszolút számok és geometriai formák fogalmi, az égi geometria (asztronómia), a dallamok geometriájának (zene), a látható dolgok geometriájának (optika) a fogalmi, a metafizikai dolgok fogalmi, mint a lét elvei, az ok, a szubsztancia, a járulék, a nem, a faj, az ellentét, a hasonlóság, a megegyezés, a különbözőség,

az egység, a sokaság, a teoretikus tudományok (matematika, fizika, logika) alapelveinek igazolása, amihez csak ennek a tudásnak a segítségével lehet eljutni. De ilyen az első Teremtő és az első teremtmény; a világlélek igazolása, valamint azé, hogy miként teremtette és rendezte el az értelmet a Teremtő, mi a lélek hierarchikus viszonya az értelemhez, mi a természet hierarchikus viszonya a lélekhez; mi az anyag és a forma hierarchikus viszonya a természethez, mi a rangjuk az anyagból és formából létrejött szféráknak és csillagoknak, miért lettek megalkotva ennek a különbségnek, a korábban és a későbbben kedvéért, az isteni és az általános fizikai világrend, az isteni gondviselés ismerete. A gondolkodó lélek néha az érzékeléstől is kap formát, mivel elébe kerül az, ami a képzelőerőben (*imaginatio*) és az emlékezetben (*memoria*) létrejön, fölhasználva a gondolkodó (*cogitativa*) és ítélő (*estimativa*) képességet. Úgy látjuk, hogy ezek a formák bizonyos tulajdonságaik tekintetében egyformák, más tulajdonságaik tekintetében viszont eltérnek egymástól. Ezek között egyes formák lényegiek, mások járulékosak, ezeket szétválasztja és összeállítja, kikövetkezteti belőlük a nemeket, fajokat, különbségeket, sajátságokat, járulékokat, aztán szillogisztikus módon rakja őket össze, hogy ezekből az őt támogató univerzális értelem segítségével hasznos eredményekre jusson. Ha elején még igénybe is vette az érzékszerveket, még sincs rájuk utalva akkor, amikor ezeket az ideákat önmagában fölidézi; sem akkor, amikor ezeket szillogisztikus módszerekkel összeállítja, sem akkor, amikor ezeket igazolja, sem akkor, amikor ezeket a fogalmakat megalkotja.

Amint az érzékszervek az érzékelt dologhoz hasonlónak válva érzékelnek, ugyanúgy szellemi képességeink is a fölfogott dolgokhoz hasonlónak válva, a formának az anyagtól való lecsúsztatása és a hozzá való kapcsolódás révén működnek. Az érzékelő képesség nem akarattól függően működik, szemben a gondolkodó képesség működésével, hanem szüksége van a mozgató képességre, valamint azoknak a közvetítőknek a segítségére, amelyek a formákat eljuttatják hozzá. Az értelmi képesség önmagánál fogva ért, amikor csak akar. Ezért mondják az érzékelés képességét passzívnak, az értelmi képességet pedig aktívnek. Az aktuális értelem nem más, mint az intelligibilis dolgoknak a formái magában a potenciális értelemben. Ezért mondják, hogy az aktuális értelem a megértés alanya és tárgya egyszerre. Az értelem sajátosságaihoz tartozik az, hogy a sokaságot egyesíti, az egységet sokasággá teszi az összeállítás illetve a szétválasztás révén. Az értelem, még ha a megfontolás és gondolkodás révén létrejövő szillogisztikus összeállításokban megnyilvánuló tevékenysége időben is jelenik meg, konklúzióhoz való eljutása nem függ az időtől, sőt az értelem lényege az idő fölött áll. Ha az értelmes lélek a tudományok felé fordul, akkor tevékenységét „teoretikus értelemnek” nevezik. Ha az állati potenciák elnyomása felé fordul, akkor tevékenységét „vezetésnek” (szó szerint: politikának) nevezik és „praktikus értelemnek” nevezik. Néhány ember esetében az értelmi képesség az univerzális értelemmel való kapcsolattól föl tud odáig emelkedni, hogy nincs már ráutalva a következtetésre és mérlegelésre, elegendő ismerettel látja el őt a sugalmazás és az inspiráció. Ezt a sajátos (állapotát) nevezik szentségnek, őt magát „szent léleknek”.

A lélek szubsztancia voltát - jóllehet sem nem test, sem pedig nem járulékos - bizonyítja többek közt az, hogy a testnek a formája, lényegét tekintve nem osztható úgy, mint ahogyan a test osztható, de nem osztható úgy sem, ahogyan a járulékos osztható az őt hordozó (szubsztancia) osztásával. A szín, illat, íz, meleg, hideg egyaránt osztható a hordozó (szubsztancia) osztásával, még ha nem is lényegét illetően. Az értelemnek a formája maga az intelligibile (a fogalom). Az „ember”-nek az intelligibiliséje (fogalma) nem osztható; mert az embernek sem a felét, sem egy részét nem foghatjuk föl embernek, mint ahogyan a test egy részét testnek, a színnek egy részét színnek foghatjuk föl. Hasonlóképp a szín és a test esetében, amennyiben mindkettőjük intelligibile, nem fogható föl az osztás. Nem mondunk ilyent: a szín fogalmának

a fele, a test fogalmának a fele; de mondhatjuk: annak az érzékekkel fölfogható testnek a fele, ennek a színnek, amire rámutatunk és ami abban (a testben) van meg, a fele. Nem mondják azt, hogy „Zaid gondolkodó lelkének a fele”, de mondjuk azt, hogy „testének a fele”, ha nem lehet egy iránnyal, egy általa elfoglalt, megmutatható hellyel sem jellemezni. Ha nem test és nem is egy testben meglevő, abban föllelhető járulék, akkor létéről a tőle származó cselekedetek tanúskodnak. Ebben az esetben nincs más lehetőség, mint az, hogy önmagában létező, angyali tulajdonságokkal jellemezhető szubsztancia legyen; mint amilyenek az isteni szubsztanciák. Elsődleges eszközei azok a szellemi formák, amelyek az agy közepén jönnek létre az életerőt jelentő lélektől (*rūh*) az imaginatív képességben, amittől gondolkodó lesz, ha irányítása alá vonja; azaz megfelelően összeállítva és szétválasztva azokat eljut a tudomány létrehozásáig. Imaginatívnak nevezzük, mert uralja a *potentia estimativa*, ahogyan ez előfordul a gyerekeknek, az állatoknak és azoknak a betegeknek az esetében, akiknek a testnedveik keveredési aránya fölborult. Ezért nem látják ők azokat az alakokat, amelyek eljutnak a lélekbe, és nem tudnak mit összerakni és szétválasztani, amire pedig szükség lenne ahhoz, hogy tökéletesen meg tudják vizsgálni a kérdéses nézetet, amely így hiányos becslés (*aestimatio*) formájában jelenik meg részben vagy egészben. A lélek a testtől elválik és nincs rá utalva. Ezt bizonyítja többek közt az, hogy a testi képességeket gyöngítik az erős ingerek, mint például a szemet a nap, a fület az erős hang, tönkre téve azok eszközeit. Az értelmes lélek ezzel szemben nem ilyen, mivel egyre erősödik, valahányszor csak erősebb tudományt sajátít el. Ide tartozik az is, hogy az életkor érinti a testet, de nem érinti a lelket. Ez utóbbi egyre erősebb lesz az ötvenedik év után; jóllehet a test romlásnak indul. Ugyancsak ide tartozik az is, hogy a test tevékenysége véges, miközben a lélek tevékenysége végtelen, mivel a mértani, számtani és logikai formák végtelenek. A bizonyíték arra, hogy egyrészt van egy önálló léttel bíró szellemi szubsztancia, amely a lélek számára olyan (szerepet tölt be), mint a fény a látás számára, másrészt arra, hogy a lélek, mihelyst elvált a testtől, egyesül vele, az, hogy a lélek a tudományait nem a tapasztalatra építi. Amit ugyanis tapasztalat alapján tudunk, arról nem ítélnünk határozottan, hiszen az ember nem állíthatja határozottan, hogy senki sem tudja mozgatni a két fülét, miközben határozottan állíthatjuk azt, hogy minden ember rendelkezik az érzékelés (képességgel), valamint minden, ami érzékelni képes, az él, és minden, ami él, az szubsztancia; továbbá az egész nagyobb, mint a rész, és így tovább az alapvető igazságokon (első intelligibiléken) végig. A nézeteink igazságáról alkotott véleményünk nem tanulásunk alapján igaz. Ebben az esetben egy végtelen láncolat állna elő. A gondolkodó lélekkel kapcsolatban álló isteni kiáradásból kell tehát származnia, de ha ennek a kiáradásnak nincs egyetemes intellektuális formája, akkor nem tud bevésozni a gondolkodó lélekbe. Mindaz azonban, aminek önmaga lényegében intellektuális formája van, az test nélküli szubsztancia, következésképp ez a kiáradás intellektuális, test nélküli, saját léttel bíró szubsztancia. A lélek tökéletes formájának fogalma akkor jön létre, ha ezzel az intelligibilis szubsztanciával kapcsolatba kerül de a test működése gátolja ennek a kapcsolatnak a létrejöttét. Nem jön létre a tökéletes kapcsolat, hacsak el nem utasítjuk a test minden képességét. Nincs ugyanis a testen kívül semmi sem, ami (a lelket) a (magában álló értelemmel való) kapcsolattól visszatartaná, következésképp, ha a testtől elválik, akkor tökéletes lesz, kapcsolatba kerül (a magában álló értelemmel), az ezzel a legfőbb tudásnak nevezett nemes szubsztanciával való kapcsolata megóvja a romlástól. A többi képesség a testben mutatja meg tevékenységét és az eszközökkel együtt maga is elpusztul. De amint korábban mondtuk, a gondolkodó lélek létrejött és elfoglalta a központot.

13. A kazár ezt mondta: Úgy látom, hogy ez a filozófiai fejtegetés pontosabb és helyesebb, mint a többi.

14. A rabbi ezt mondta: Ettől féltettek, tudniillik, hogy meghajolsz nézeteik előtt és elfogadod azokat. Mivel matematikai és logikai bizonyításaik helyesek, ezért (az emberek) lelkükben mindazt, amit a fizikáról, metafizikáról mondanak, jónak találják és azt hiszik, hogy minden, amit mondanak, az bizonyítás. Vagy talán nem kételkedtél abban az állításukban, hogy először négy elem van, hogy keresik a tűz világát, ahol állításuk szerint az éteri tűz van, amelynek nincs színe ezért nem látjuk az ég és a csillagok színét. Mikor észleltük mi az elemi tüzet? A legmagasabb hőség minősége ha a földben jelenik meg, akkor az a parázs, ha a levegőben, akkor az a láng, ha pedig a vízben, akkor az a forrás. Mikor láttunk egy tűzből vagy levegőből álló testet behatolni a növény vagy az állat anyagába, hogy azt állíthassuk, hogy az mind a négyükből: tűzből, levegőből, vízből és földből van összetéve? De tegyük föl, hogy észleltük, amint a víz és a föld megváltozva bejut a növény anyagába. Ebben az esetben a levegő és a Nap melege mint minőségek játszanak segítő szerepet a keletkezésben, de nem úgy, mint tűzből vagy levegőből álló test. Vagy mikor láttunk valamit magára a négy elemre bomlani? Ha egy része valami hasonlónak válik, mint a por, az nem por, hanem hamu, ami alkalmas arra, hogy valamilyen gyógyszer legyen. Az a rész, ami vízhez hasonlónak válik, az nem víz, hanem valamilyen nedv vagy nedvesség, amely vagy mérges vagy tápláló, de nem iható víz. Az a rész, amely valami levegőhöz hasonló dologgá válik, az vagy pára vagy füst, de nem levegő, amit be lehetne lélegezni. Mindezek maguk is talán állattá vagy növényé válnak, vagy összekapcsolódnak föld elemekkel és egyik változás után a másikon mennek keresztül, de a legritkább esetben változnak tiszta elemmé. Mindezek figyelemmel követése után szükségesnek látjuk, hogy elismerjük a meleget, a hideget, a nedvességet és a szárazságot mint a négy elemi minőséget, mivel egy test sem mentes ezektől vagy ami ezek között van. Az értelem az összetett dolgokat ezekre bontja föl, vagy azokat ezekből rakja össze, megállapítja azokat a szubsztanciákat, amelyek ezeket hordozzák, és ezeket nevezi tűznek, levegőnek, víznek és földnek, mégpedig gondolatban és szóban. Nem, mintha valaha is létezett volna elem az értelmén kívül, és abból lett volna összetéve minden keletkező dolog. De hogyan is mondhatnák ezt ők, akik (az anyagi világ) örökkévalóságát tanítják, tehát szerintük az ember magból és vérből keletkezik, a vér pedig táplálékból, a táplálék pedig növényből, a növény pedig - mint mondtuk - magvakból és vízből. Ez változik hozzá hasonló étellé a Nap, a levegő és a föld segítségével. Bizony, az összes csillagnak és csillagnak és csillagállásnak jótékony hatása van erre. Ez a kétely az elemekkel kapcsolatban a nézeteiket illetően.

Ami pedig a vallás tanítását illeti, aszerint Isten teremtette a világot olyannak, amilyen, megformálva az állatait és növényeit, nem volt szüksége ehhez egyszerű testekre valamint az összetettek belőlük való összeállítására. Ha a teremtést állítjuk, akkor megkönnyebbülünk a minden nehézségtől, és csökken minden bonyodalom, ha elképzeljük, hogy ez a világ nem volt, majd pedig, amikor akarta, akkor Isten akaratára létrejött. Miért fáradozol annak a kutatásával, hogy miként jöttek létre a testek és hogy miként kapcsolódtak hozzájuk a lelkek? Miért irtózik a lelked *az égbolt és a vizek az égbolt fölött*, valamint a rabbik említette sátánok, továbbá a *Messiás napjairól*, a *halottak föltámasztásáról* és a *túlvilágról* szóló jövendölések elfogadásától? Miért van szükségünk erre az ügyeskedésre (ahhoz, hogy bebizonyítsuk azt, hogy) a lélek megmarad a test pusztulása után, miközben az igazi tanítás és hagyomány már bebizonyította számunkra, hogy van túlvilág, legyen az lelki vagy testi jellegű? Ha a logika útját járod mindezeknek a nézeteknek a bizonyítása és cáfolása érdekében, akkor életed eredmény nélkül fog elmúlni. Ki fog nekünk (amellett tanúskodni), hogy a lélek intelligibilis szubsztancia, nem foglal a térben helyet, nem érinti a keletkezés és a pusztulás? Miben különbözik az én lelkem a tiedtől, vagy az Aktív Intellektustól, vagy a többi októl és az Első Októl?

Miért nem egyesül Aristotelés lelke Platónéval, miközben mindketten jól ismerik egymást és az összes filozófust; egymás és az összes filozófus nézeteit és titkos gondolatait? Miért nem gondolják gondolataikat egyszerre, mint ahogyan ez történik az isten és az Aktív Intellektus esetében, miért feledékenyek és fogalmaik (kidolgozása során) miért van szükségük a lépésről lépésre haladó gondolkozásra? Miért nem találja önmagát a filozófus, ha alszik, ha berúg, ha mellhártyagyulladás van, ha gutaütést kap, ha megöregszik, vagy ha elgyöngül? Mit vélünk arról, aki a filozófusok tudományának a végére jutott, de melankóliába vagy agyhártyagyulladásba(?) esett és elfelejtette minden tudományát? Az ilyen önmaga marad, vagy azt mondjuk, hogy más lett? De tegyük föl, hogy lassanként kigyógyul betegségéből és újra elsajátítja, amit korábban tudott, de közben megöregszik, ezért nem jut a tudományban odáig el, ahol korábban volt. Két önálló léttel bíró lelke lesz, az egyik magasabb, a másik alacsonyabb rendű? Tegyük föl, hogy testnedvei keveredési arányának megváltozása következtében a győzelmet és az élvezeteket fogja szeretni. Azt kell-e majd mondanunk, hogy van egy lelke a paradicsomban, egy pedig a pokolban? A tudománynak milyen foka révén lesz az emberi lélek önálló, testtől független, nem romlandó szubsztancia? Ha a létezőkről szóló összes tudomány révén, akkor sok minden marad hátra, amit a filozófus nem tud az égben, a földön és a tengerben levő dolgokról. Ha elegendő ezek közül némelyek (ismerete), akkor minden gondolkodó lélek önálló (szubsztancia) lesz, mivel az első intelligibilék (principiumok) természettől fogva megvannak benne. Ha azonban a lélek csak a tíz kategória és a gondolkodásnak az azok fölött álló principiumainak ismerete révén lesz önálló, amelyekbe be vannak zárva mind a létezők, de azokat az egyesek vizsgálata nélkül logikus úton el lehet érni, akkor ez közeli tudást jelent, amit azonnal meg lehet szerezni. De távoli azonban az, hogy az ember azonnal angyal legyen. Ha azonban szükségszerűen (az egyes dolgok) logikai és természettudományos vizsgálata és ismerete (jelenti a tudást), akkor a dolog elérhetetlen, és az ő véleményük szerint (a lélek) föltétlenül elpusztul és szétesik. (Ha így van, akkor) káros gondolatok rabságába estél és olyan dolgokat keresel, amelyeket nem tett a Teremtőd számodra hozzáférhetőkké.

Nem felel meg az ember természetének, hogy mindezeket következtetéssel megismerje, de megfelel a teremtés legjavából kiválasztottaknak a korábban említett föltételek mellett olyan lelket kapnak, amely megismeri a világot a maga teljességében, látja annak Urát az anyalokkal, látják egymást, látják egymás szívének rejtekét; ahogyan írva van: *én is tudok, hallgassatok*. Mi azonban nem tudjuk, hogyan és minek a révén lehetséges ez; hacsak nem a prófécia útján jut el hozzánk. Ha a filozófusok tudása minderről helyes lenne, akkor minderről tudomásuk lenne, hiszen beszélnek a lélekről is, a prófétálásról is. Márpedig ők is olyanok, mint a többi ember. Ők, az igaz, az emberi bölcsesség tekintetében kitérnek, ahogyan ezt Sókratés mondta az athéniaknak: „Emberek, én nem kételkedem a ti isteni bölcsességetekben, de állítom, hogy abban én nem vagyok járatos, mégis az emberi bölcsesség révén bölcs vagyok”. Ők, javukra szolgáljon, mivel nincs részük a prófétálásban és az isteni megvilágosodásban, következtetésekhez folyamodtak, és tökéletesen fölépítették a bizonyításokon alapuló tudományokat; amelyek mögött nincs (azonos) cél. Ezért aztán elszigetelődtek, s bár nincs két olyan személy, aki között különbség lenne az (előbb említett) tudományok tekintetében, mégis aligha van két személy, akik megegyeznének abban, hogy milyen nézeteket kellene vallaniuk a metafizika területén. Sőt, sok esetben a fizikára is ugyanez áll. Ha találsz egy csoportot, amelyik egy tanításban megegyezik, akkor nem a kutatás és vizsgálódás eredményeként (azonos) a nézetük, hanem azért, mert egy filozófiai iskolához tartoznak és annak hagyományait követik, mit például Pythagorás iskolája, Empedoklés iskolája, Aristotelés iskolája, Platón iskolája és másoké, vagy a sztóikusok, peripatétikusok. Ez utóbbiak Aristotelés hívei. Az ő princípiumaik között vannak olyan nézetek, amelyek lebecsülik az értelmet és az értelem hibásnak minősíti azokat. Ilyen például az, hogy a szférák forgását

azzal okolják meg, hogy a neki hiányzó tökéletességet keresi, mert minden irányban egyenlő mértékűnek kell lennie. Mivel ez nem lehetséges számára mindig és minden részében, ezért szukcesszíve keresi azt. Ilyen hamis az állításuk az Egyből áradó emanációt illetően is, nevezetesen az, hogy az Egy megismeréséből hogyan származik az angyal, annak önmagára irányuló megismeréséből (hogyan származik) a szféra, hogyan jött létre belőle fokozatosan a tizenegy rend és állt meg az Aktív Intellektusnál, amelyből nem jött létre (a továbbiakban) sem angyal, sem szféra. Ezek a dolgok kevésbé meggyőzőek, mint a *Jezíra Könyve*. Mindezekben jelen van a kétely, nincs bennük megegyezés két filozófus között, mégis mindenestre meg kell érteni őket; meg kell köszönni nekik a puszta következtetések segítségével elért eredményeiket. Jót akartak, kidolgozták a gondolkodás törvényeit, elvonultak a világtól. Őket mindenesetre el kell ismernünk, már csak azért is, mert számukra nem kötelező elfogadni azt, ami nálunk van (a tudásból), de nekünk el kell fogadnunk a tanúságot és a hagyományt, ami olyan, mintha (mi magunk) láttuk volna.

15. A Kazár mondta: Ha ismertetnéd röviden a karaiták közt „a kalám híveinek” nevezett dogmatikusok által kidolgozott nézeteket.

16. A rabbi mondta: Nincs annak semmi haszna, legföljebb az elme élesítése a kalámban valamint a segítség abban, amit mondtak: *légy óvatos annak megtanulásában, amit Epikurosnak válaszolsz*. Az egyszerű tudós - ilyenek például a próféták - keveset tud bárkinek is átadni tanítás útján és nem tud a kalám segítségével válaszolni kérdésre. A kalám művelőjén azonban látszik a tudomány fénye, ezért a hallgató előnyben fogja őt részesíteni azzal az egyszerű, gáncstalan (tudóssal) szemben, akit a hittételek ismeretétől semmi sem tud elfordítani. A kalám művelőjének célja mindenben, amit tanul és amit tanít, az, hogy saját maga és tanítványa lelkében ugyanazok a hittételek legyenek meg, amelyek, annak az egyszerű (tudósnak) a lelkébe természetből vésődtek be. Esetleg a kalám tudománya számos helyes vallási tételnek okoz kárt azzal, hogy megismertet velük számos kételyt és máshonnan származó nézetet. Láthatunk ilyeneket azok közt, akik behatóan foglalkoznak a versek prozódijával. Nagy zajt és meglepő szavakat hallunk egy olyan tudománnyal kapcsolatban, amelyik a természetes képességekkel megáldottak számára könnyű. Az ilyenek élvezik a versmértéket és semmiképp sem követnek el hibát. Amazoknak viszont az a céljuk, hogy hasonlókká váljanak ezekhez, akik a prozódiaiban tudatlanoknak mutatkoznak; mert nem képesek azt tanítani miközben azok alkalmasak a tanítására. A természetes képességgel megáldott viszont egy másik természetes képességekkel megáldott embert néhány utalással is meg tud tanítani. Hasonlóképp a vallási kérdésekben természetes érzéssel rendelkező, Istenhez közeli emberek lelkében a jámborok szavaitól szikrák pattannak, szívükben fény gyúl. Akiben nincs meg ez a természetes képesség, annak szüksége van a kalámra, jóllehet előfordulhat, hogy az nem is hasznára, hanem kárra lesz.

17. Mondta a Kazár: Nem kérek tőled semmit, ami ennek a kérdésnek a mélyére hatolna, hanem csak a vallás elemeinek foglalatát emlékeztetőül. Ugyanis már hallottam róla és vágyik rá a lelkem.

18. A rabbi válaszolt: Először bizonyítani kell a világ teremtett voltát, cáfolni kell azt, hogy a világ öröktől fogva lenne.

Ha a múltnak nem lenne kezdete, akkor azoknak az egyedeknek a száma, akik korábban egészen a mi időnkig éltek, végtelen lenne. Ami pedig végtelen, az a valóságban nem létezik. Hogyan valósulhattak meg akkor azok az egyének, holott sokaságuk miatt a mennyiségük végtelen? Szükségszerű tehát, hogy a múltnak kezdete legyen, a (valóságban) létezett személyeknek pedig véges száma legyen.

Az értelem ugyanis képes arra, hogy megszámláljon ezreket és milliókat kétszeresen is, egészen a végtelenségig, mindezt azonban csak a lehetőség szerint, mert arra nincs lehetősége, hogy mindezt valóságossá is tegye. Ami a valóságban is testet ölt, az egyesével lehet számolni. Ez az a szám, ami aktualitást nyer, de ez föltétlenül véges. De hogyan lehetne valóságos az, aminek nincs vége? A világnak tehát van kezdete, az égitestek forgásának a száma véges. Ide tartozik az is, hogy ami végtelen, annak fele nincs, kétszerese sincs és nincsenek számszerű viszonyai. Tudjuk ugyanakkor, hogy a Nap fordulatainak a száma a Hold fordulatai számának a tizenkettedét teszi ki, és a többi égitest mozgásának egymáshoz való viszonya is hasonló: ez valahányad része annak. Ami végtelen, annak azonban nincs valahányad része. Hogyan lehet akkor ezt ahhoz hasonlítani, ami végtelen és ez alatt vagy előlött van, azaz szám szerint nagyobb vagy szám szerint kisebb (ennél).

Továbbá ami végtelen, az hogyan jutott el (végül) hozzánk. Ha előttünk végtelen számú teremtmény élt, akkor hogyan ért el ez a szám hozzánk. Aminek egy bizonyos dolognál vége van, annak föltétlenül kezdetének is kell lennie. Ha nem így lenne, akkor minden egyednek a saját létéig ki kellene várnia az előtte létező végtelen (számú) egyedek létét, következésképp semmi sem léteznék.

Aztán: A világ teremtett, mert test. A test ugyanis föltétlenül mozog vagy nyugalomban van. Ezek azonban olyan járulékos tulajdonságok (akkidenciák), amelyek létrejönnek rajta és egymást követik. Ami járulékos, az föltétlenül keletkezett, éppen azért, mert hozzá járult. Ami előtte volt, az is keletkezett, mivel ha örökké való lett volna, akkor nem pusztult volna el. Tehát mindketten keletkeztek. Ami nincs járulékok (akcidenciák) nélkül, az maga is keletkezett, mert nem létezhetett a járulékok előtt. A járulékok azonban keletkeztek, következésképp ő maga is keletkezett.

Aztán: A keletkező dolognak föltétlenül szüksége van egy őt létesítő okra. Ami létrejön, annak szüksége van saját időre is, de korábbi vagy későbbi idő is lehetne hozzá rendelve. Az, hogy a saját idejét kapta, és nem azt, amelyik előtte vagy utána van, föltétlenül arra utal, aki ezt meghatározza.

Aztán: Az Isten kezdet nélküli örökké való, nincs kezdete és nincs vége. Ha teremtett lenne, akkor teremtőre lenne szüksége, de ez a láncolat a végtelenségig futna és sohasem jutna el, vagy sohasem érne véget az kezdet nélküli örökkévaló Teremtőnél, aki az első, és akit keresünk.

Aztán: Isten örökkévaló, sohasem szűnik meg. Amiről ugyanis bizonyítjuk, hogy nincs kezdete (örökkévaló), az nem is pusztulhat el. A nem-lét keletkezésének ugyanis szüksége van okra, mivel egy dolog sem pusztul el magától, hanem csakis az ellentététől. Neki azonban nincs ellentéte, sem hasonmása, mivel az, ami minden tekintetben hozzá hasonló, az önmaga, Őt azonban nem jellemzi a kettősség. A pusztulását okozó ellentéte sem lehet kezdet nélkül örökkévaló, mivel az Ő kezdet nélküli örökkévalóságát bizonyítottuk, de teremtett sem lehet, mivel minden teremtett dolgot ez a kezdet nélküli örökkévaló hoz létre, márpedig az okozat hogyan is pusztíthatná el az okot

Aztán: Az Isten nem test. A test ugyanis nem mentes a járulékoktól. Ami nem mentes a járulékoktól, az maga teremtett. Járuléknak nevezni is lehetetlen, mivel a jó az őt hordozó testben létezik. A járulék a test okozata, azt követi, az hordozza őt. Istennek nincs helye, nem jellemezhető az egyik iránnyal, szemben a másikkal, hiszen mindez a testek tulajdonságainak a körébe tartozik.

Aztán: Istennek tudomása van minden nagy és kis dolgról, tudását nem kerüli el semmi sem. Bebizonyosodott ugyanis, hogy Ő teremtett, rendezett és rendelt el mindent, ahogyan írva van: *Aki a fület plántálta, nem hall-e, aki a szemet formálta, nem lát-e?* Továbbá: *A sötétség sem borít el előled ... mert te alkottad a vesémet ...*

Aztán: Isten él, mivel bizonyítottuk már róla a tudást és a hatalmat. Ezek bizonyítják, hogy él. Ez azonban nem olyan, mint a mi érzékeléssel és mozgással meghatározott életünk. Ennek az életnek jelentése a tiszta értelem, az egyik azonos a másikkal, a másik azonos az egyikkel.

Továbbá: Istennek akarata van. Minden, amit teremtett, annak megteremtheti az ellentétét, a nem-létét, de megteremtheti a teremtésének ideje előtt vagy után egyaránt. Mindkét lehetőség egyaránt a hatalmában van, következésképp szükségszerűen az akarata az, amelyik a két lehetőség közül az egyiket választja, szemben a másikkal. Közbevetethi bárki, hogy tudása nélkülözheti a hatalmát és az akaratát, mivel tudása a két idő, a két ellentét egyikéhez kapcsolódik, továbbá a kezdet nélküli örökkévaló tudása az oka annak, hogy a keletkezett dolgok olyannak jöttek létre, amilyenek. Ez összhangban van a filozófiával.

Aztán: Akarata kezdet nélküli örökkévaló és összhangban van tudásával. Semmi sem járul hozzá és nem változik rajta semmi sem. Saját lényegéből fakadó, és nem szerzett, élete révén él. Mindenható a hatalmával, akarata van az akaratával, mivel lehetetlen, hogy a dolog egyszerre létezzék az ellentétével. Ezért nem mondják abszolút igazsággként, hogy mindenható hatalom nélkül.

19. Mondta a Kazár: Ez emlékeztetőnek elég. Kétségkívül ez az, amit a lélekről és az értelemről mondtál és ezek azok az alapelvek, amelyeket megőriztél mindabból, amit mások mondtak. Én azonban csak a te véleményedet és a te hitvallásodat kérem tőled. Említetted, hogy készen állsz erre és az ehhez hasonló vizsgálódásokra. Azt hiszem, úgy sem tudod megkerülni a végzet és a szabad akarat kérdésének vizsgálatát, mivel ez gyakorlati kérdés. Mondd hát a véleményedet erről.

20. A rabbi így válaszolt: A lehetséges természetét csak a prepotens vagy ingatag ember tagadja, aki azt mondja, amiben maga sem hisz. Készülődéséből láthatod, hogy miben reménykedik, vagy mitől fél. Ez mutatja meg, hogy ő is hisz abban, hogy van olyan dolog, ami lehetséges, amire hasznos előre fölkészülni. Ha a végzetben hinne, akkor megadná magát előtte, akkor például nem védekezne fegyverrel az ellenség ellen, élelemmel az éhezés ellen. Ha az a véleménye, hogy a készülődés szükségszerű annak, aki készülődik, a készülődés elhanyagolása pedig szükségszerű annak, aki nem készülődik, akkor elismerte a közbülső okokat, és azt, hogy a következmény fönnállása ezektől függ. Az akarat a közbülső okokba fog ütközni. Ha igazságos és nem akaratos, akkor be kell ismernie, hogy szabad döntési jogot kapott a számára lehetséges dolgokkal kapcsolatban, amiket megtehet, ha akarja, de ha akarja, elhagyhat. Ebben a hittételben nincs semmi kényelmetlen sem az isteni döntéssel szemben, mivel minden attól függ, de különböző formákban, ahogy azt mindjárt megvilágítom.

Azt mondom, hogy minden okozat az első okhoz tartozik, mégpedig kétféle módon: vagy az első intenció szerint, vagy egy láncolaton keresztül. Az első módra példa az állatok és növények, valamint az égitestek körében (megfigyelhető) világos rend és rendszer, amit az értelmes vizsgálódó ember nem tud a véletlennel, hanem csakis egy bölcs Teremtő szándékával magyarázni, aki mindent a maga helyére tesz és mindennek megadja azt, ami kijár neki. A másokra példa az, hogy ez a tűz elégeti ezt a fát. A tűz ugyanis egy finom, meleg, tevékeny test, a fa pedig egy széteső, passzív test. A finom, forró, aktív dolga az, hogy hasson a széteső (testre), a forró, száraz feladata az, hogy melegítsen és megszüntesse a passzív nedvességét, míg részei szét nem esnek. Ha keresed ezeknek a cselekvéseknek és elszenvedéseknek (actio

és passio) az okait, akkor azokat föltétlenül meg fogod találni, sőt talán még azok okainak az okait is megtalálod, míg el nem jutsz az égitestekhez, majd az égitestek okaihoz, végül az első okhoz. Helyesen mondja valaki, hogy a mindenség Isten rendelése szerint van, és helyesen mondja más, anélkül, hogy Isten elhatározásának köréből bármit is kivonna, hogy minden szabad akaratból és véletlenül van.

Ha akarod, akkor azt a fogalmat közelebb hozhatod ehhez a fölosztáshoz. A hatások vagy isteniek, vagy természetiek, vagy véletlenek, vagy akarattól függőek. Az isteniek az első októl származnak, nekik Isten akaratán kívül szükségszerűen nincs további okuk. A természetiek közbülső és azokra előkészítő okoktól vannak, amik - ha a másik három rész felől semmi sem gátolja azokat - eljuttatják a dolgokat a céljukat jelentő tökéletességhez. A véletlenszerűek ugyancsak közbülső okoktól származnak, de csak járulékosan, nem természetük vagy rendjük szerint, nem szándékuk szerint, nincs meg bennük a fölkészültség valamilyen tökéletességre, amit elérve megállnak annál. A három másik fajtától függenek. Az akaratlagosoknak oka az emberi akarat abban az állapotában, amelyben választ. A választás a közbülső okok csoportjához tartozik; magának a választásnak is van oka, ez a láncolat egészen az elsőig tart. Ez a láncolat nem szükségszerű, mert megtalálható benne a lehetőség. A lélek ott áll szabadon egy nézet és az ellenkezője közt, kettőjük közül azt választja, amelyiket akarja. E választása alapján fogják dicsérni vagy elmarasztalni, mindez azonban nem következik a többi közbülső okból. Nem lehet szidni egy véletlenszerű vagy egy természetes okot, annak ellenére, hogy némelyikükben jelen van a lehetőség is. Nem szidhatsz egy gyermeket vagy egy alvót, ha bajt okoz neked; holott az ellenkezője is megtörténhetett volna. Mégsem szidod őket, mert nem meggondolás alapján cselekedtek. Vajon látod-e, hogy a lehetségesség tagadói nem haragszanak arra, aki szándékosan kárt okoz nekik, vagy hogy megadják magukat ugyanúgy annak, aki elrabolja ruhájukat, ezáltal kiteszi őket a hideg okozta gyötrelmeknek, mint ahogyan megadják magukat a hideg északi szél okozta gyötrelmeknek, ha az egy hideg napon fúj. Vagy azt állítják, hogy az a harag egy hazug képesség, ami fölöslegesen van meg az emberben, hogy megharagudjon az egyik dologra, de a másokra ne, hogy hasonlóképp dicsérjen és jónak találjon, szeressen és gyűlöljön, és így tovább. A választásnak, mint (szabad akaratból történő) választásnak nincs szükségszerű oka, mert akkor az ember választása szükségszerűség lenne, az ember beszéde éppúgy szükségszerűvé válna, mint a pulzusa. Ez a szemmel látható (igazság) tagadása. Láthatod ugyanis, a beszéd vagy a hallgatás a te hatalmadban van mindaddig, amíg értelmed birtokában vagy és nem vagy kiszolgáltatva más járulékos dolgoknak. Ha a véletlen események az első októl elsődleges akarat alapján szándékosan jönnek létre, akkor minden pillanatban újra lenne teremtve és akkor minden pillanatban az egész világról elmondhatnánk, hogy most teremtette a Teremtő. Ebben az esetben az engedelmes nem lenne jobb a megátalkodottnál, mert mindketten engedelmesen teszik azt, amire késztetve és amire ösztönözve vannak. Nagy nehézségek tapadnak ehhez a nézethez, közülük a legnagyobb a szemmel látható (igazság) tagadása, ahogyan mondtuk.

Azt a kifogást, amit azokkal szemben lehet fölhozni, akik a szabad akarat hívei, azaz hogy ők bizonyos dolgokat kivesznek az Isten hatalmából, azt a korábban mondottakkal lehet elhárítani, nevezetesen azzal, hogy mindezt nem veszik ki teljesen Isten hatalmából, hanem egy (oksági) láncolat révén arra vezetik vissza. Marad azonban egy másik kifogás, mégpedig az, hogy mindezt kiveszik Isten tudásából. Ugyanis az abszolút lehetséges természeténél fogva ismeretlen. A Kalám hívei alaposan megvitatták ezt és arra az eredményre jutottak, hogy ezek ismerete járulékos, valamint egy dolog ismerete nem létoka annak a dolognak, és hogy Isten ismerete a létezőkről nem áll ellentétben azzal, hogy azok lehetőség szerint legyenek vagy ne legyenek. Annak a tudása, hogy egy dolog majd lesz, nem oka a dolog létrejöttének, mint ahogyan annak a tudása, hogy egy dolog létezett, nem létoka annak, hanem bizonyíték arra,

hogya a tudás Istenhez, vagy az angyalokhoz, vagy a prófétákhoz, vagy a papokhoz tartozik. Ha a tudás létesítő ok lenne, akkor bizonyos embereknek az *Éden kertjében* kellene létrejönniük engedelmesség nélkül, mert Isten tudja, hogy ők jók, másoknak viszont a pokolban, minden bűn nélkül, mert Isten tudja, hogy ők engedetlenek (lesznek). Az embernek jól kellene lagnia anélkül, hogy enne, mert az Isten tudja, hogy ő ebben a bizonyos időben majd jól fog lakni. Ebben az esetben értelmüket vesztenék a közbülső okok, ha ezek nincsenek, akkor a közbülső teremtmények sem lesznek.

Helyes tehát a mondat: *Isten megpróbálta Ábrahámot*, hogy engedelmességét a potenciálisból aktuálissá tegye, és így az boldogságának oka lehessen. Ugyanígy: Mivel te ezt a dolgot cselekedted ... *meg foglak áldani*; stb. Miután a (kontingens) események eredetükben szükség-szerűen Istenre, vagy a fölöstás más tagjaira vezethetők vissza, de ugyanakkor lehetséges az is, hogy mind isteni eredetűek legyenek, ezért a tömeg helyesebbnek találta, hogy mindezt Istenhez kapcsolja, mert ez megszilárdítja és megerősíti a hitet. Aki azonban disztिंगválni tud, annak meg kell különböztetnie egyes csoportokat más csoportoktól, egyes embereket más emberektől, egyes időpontokat más időpontoktól, egyes helyeket más helyektől, egyes körülményeket más körülményektől. Az ilyen látni fogja, hogy az isteni (eredetű) események túlnyomó része egy sajátos földön, nevezetesen a Szent Földön történt meg, egy nép körében, nevezetesen Izrael fiainak körében, abban az időben és olyan körülmények között, amikor a törvényeket és a parancsolatokat adták, amelyek megtartását jó dolgok, elhanyagolását rossz dolgok kísérik, a véletlenszerű és a természetes dolgok nem mentesítenek az elhanyagolásuk idején és nem károsítanak a megtartásuk idején.

Ezért szolgálainak Izrael fiai bizonyítékul minden nép számára a hittagadókkal szemben, akik a görög Epikuros nézeteit vallják abban, hogy szerinte minden dolog véletlenül jön létre, mert nem nyilatkozik meg benne egy tudatos tervező szándéka. Követőit hédonistáknak nevezik, mert szerintük az élvezet a legfőbb cél és az abszolút jó. A törvényt betartó szándéka a törvényhozóval szemben az, hogy kedves legyen annak szemében, hogy előadhassa szándékait annak: ha kiemelkedően kegyes, akkor sugalmazott tudást akar kapni, csodajeleket vagy kegyeket akar kapni, ha próféta, vagy ha ő a szeretett nép, figyelembe véve a Tórában említett körülményeket az idővel, hellyel és cselekedetekkel kapcsolatban. Ebben az esetben egyáltalán nem kell törődni a természetes vagy véletlenszerű okokkal, mert tudja, hogy ezek ártalmát távol tartják tőle, akár a készülő rossznál korábban kapott sugalmazás segítségével, akár egy a rossz idején történő csoda segítségével. Ami pedig a véletlenszerű okokból fakadó jót illeti, az nincs megtagadva a rosszaktól, nem beszélve a rosszokról. A rosszak boldogsága épp a véletlenszerű és a természeti okoknak köszönhető, de az ezek okozta balsors nem védhető ki. A jók még ezen okok hatására is boldogok lesznek és védve vannak ezek káros hatásától.

De majdnem eltértem a tárgytól, ezért, hogy visszatérjek hozzá, azt mondom: Dávid három féle okát adta a halálnak, amikor ezt mondta: *az Örökkévaló sújt le rá*. Ez az isteni ok. Vagy: *Eljön a napja és meghal*: ez a természeti ok. Vagy: *háborúba megy és ott vész el*,⁴ ez pedig a járulékos (véletlenszerű) ok. A negyedik részt, azaz a szabad akaratból való (halált) elhagyta, mert értelmes ember nem keresi a halált. Még ha Saul öngyilkosságot követett is el, ezt nem azért tette, mert kereste a halált, hanem azért, mert el akarta kerülni az ellenség kínzását és gúnyát. Hasonlóképp van ez a beszéd részeivel: A próféták beszéde, amikor szoros kapcsolatban van a *szent lélekkel*, akkor egész megnyilatkozásuk az isteni rendet követi, ezért a próféták egy szót sem változtathatnak meg. A természetes beszéd utalás és jelzés azokra a gondolatokra, amelyeket ki akarnak fejezni és amire a lelket ösztönzik korábbi megegyezés

⁴ I. Sámuel 26, 10.

nélkül. Ami pedig a szakmai nyelvet illeti, az természetes és szabad választáson alapuló dolgokból áll össze. Ami pedig a véletlenszerű beszédet illeti, az az örültek beszéde, amikor örülségükben nem áll össze belőle semmi jelentés sem és nem jut el valami értelmes célhoz. A szabad elhatározáson alapuló beszéd a prófétáé, amikor nem jövendöl; vagy a gondolkodó értelmes emberé, aki úgy állítja össze beszédét, hogy megválogatja szavait, mégpedig úgy, ahogyan azt szándékához leginkább illőnek tartja. Ha akarja, mindegyik szavát kicserélheti másra, de ha akarja, az egész dolgot elhagyja és másról beszél. Mindezeket a részeket egy láncolaton keresztül Istenre lehet visszavezetni, nem mintha az Ő első intenciójától származnának, mert ebben az esetben a gyermek, a megszállott és a szónok beszéde, a költő éneke (mind) Isten beszéde lenne, ami pedig ezek fölött áll.

Ami a tehetetlennek a határozott (emberrel) szembeni kifogását illeti, miszerint Istennek előzetes tudása volt arról, ami majd bekövetkezik, nem számít érvnek, mert csak olyan, mintha azt mondaná, hogy amiről azt állította, hogy lesz, az kikerülhetetlenül lesz. Az ilyennek azt válaszolhatjuk, hogy „igen, de ez az érv nem tarthat téged vissza attól, hogy a jobbik nézetet válaszd, hogy fegyverrel készülődj ellenségeddel szemben, élelmet gyűjts az éhezés idejére, ha elfogadod, hogy életed vagy halálod a közbülső okoktól függ, összességüktől vagy többségüktől, a határozottságtól és az energiától, a tehetetlenségtől és a hanyagságtól. Ne hivatkozz arra, ami csak elvétve és ritkán következik be, véletlenül és járulékosan, ti. hogy elpusztul a határozott, de épségben megússza a figyelmetlen hanyag. A ‘biztonság’ nevében olyasmit jelent, ami nincs meg a ‘veszély’ nevének jelentésében, Az értelmes ember nem fog a biztonságos helyről a veszélyes helyre menekülni, de a veszélyes helyről elmenekül a biztonságos helyre.” Ha van is a veszélyes helyen biztonság, arra azt mondják, hogy ritka. Ha pedig a biztonságos helyen következik be pusztulás, arra azt mondják, hogy nem természetes. Az összeszedettség kötelező. Az összeszedett viselkedés egyik oka ez a (most előadott) nézetem, ha valaki ezt elfogadja, a hanyag viselkedés egyik oka pedig az ennek a nézetnek ellentmondó nézet. Mindez azonban egy láncolaton keresztül Istenhez nyúlik vissza. Ami pusztán (isteni) elhatározásra történik, az a szokatlan és a csoda. Ebben nem találhatók meg a közbülső okok. Néha talán rá van kényszeríve, mint Mózesnek az éhezéstől való megőrzésére, amikor negyven napon keresztül böjtölt. Ilyen volt Szanherib katonáinak pusztulása minden látható ok nélkül, de isteni okok miatt, amelyek tudatlanságunk miatt nem számítanak oknak a mi szemünkben. Ezekről mondják, hogy „ember tervez, Isten végez”⁵; mivel nem használnak ezekben az esetekben a készülétek, a kézzel fogható készüléteket értve ezen. Ami azonban a lelki készülődést illeti, értve ezen a törvény titkait, ez annak a számára, aki ismeri és birtokolja azokat, azok hasznosak, jó eredményhez vezetnek és távol tartják a rosszat.

Ha az ember körültekintő a közbülső okokkal kapcsolatban, miután tiszta szándékkal Istenre hagyja azt, amitől fél, az helyesen jár el, nem hibázik. Aki azonban a veszélybe rohan Istenre hagyatkozva, (annak azt mondhatjuk, hogy az ilyen vétkezik az ellen, hogy *meg ne kísérsétek az Urat, a ti Isteneteket*,⁵ aki pedig helytelennek tartja) engedelmességet parancsolni annak, akiről előre tudja, hogy engedetlen vagy engedelmes lesz, annak azt, hogy ez nem fölösleges. Már elmondtuk és bizonyítottuk, hogy az engedetlenség vagy az engedelmesség a közbülső okok révén jön létre. Az engedelmes engedelmisségének oka az engedelmisségre fölszólító parancs. ... Ugyancsak előre tudja, hogy az engedetlen a közbülső okok miatt lesz engedetlen, vagy azért, mert rosszakkal barátkozik, vagy azért, mert a testnedvek rossz keveredése tartja rabságban, vagy azért, mert hajlik a restségre és tunyaságra, tehát megintése engedetlensége csökkenéséhez vezethet. Közismert dolog, hogy az intellektus minden esetben hat a lélekre, az engedetlennek a lelke az intést hallva, még ha rendkívül kis mértékben is, de hatását nem

⁵ Deut. 6,16

kerüli el. Főleg akkor, ha az intelmet egy tömeghez intézik, mert abban minden esetben van egy fogékony, akinek használ, így nem volt hiábavaló.

Első alapelv, amin ez a nézet is nyugszik, az, hogy el kell fogadni az első okot, és azt, hogy Ő a bölcs alkotó, tettei nem hiábavalók, hanem mindegyikük bölcsességet és rendet sugároz, nem homályosítja el azokat semmiféle hiányosság sem. Ez a nézet az (emberi) lelkekben a teremtmények nagy többségének induktív vizsgálata eredményeként alakult ki, innen származva gyökeredzett meg a vizsgálódó (ember) lelkében, hogy ebből alakuljon ki a hite abban, hogy az Ő tetteiben nincs hiba, de ha a legparányibb hibát is találná azokban, az sem rendítené meg hitét, hanem inkább saját tudatlanságának és tanulatlanságának tulajdonítaná azt.

A második alapelv az, hogy elfogadja a közbülső okokat. Ezek azonban nem létesítő okok, hanem olyan módon okok, mint az anyag vagy az eszközök. A mag és a vér az ember anyagai, ezeket a nemző szervek egyesítik. Ugyanakkor a lelkek és a képességek az Isten akarata szerint működő eszközök, Ő teszi tökéletessé alakjukat, elrendezésüket, növekedésüket és táplálkozásukat. Még a teremtett dologban is szükség van közbülső okra, mint például a porra, ami Ádám anyagát alkotta. Nem lehet tehát eltekinteni a közbülső okok elfogadásától.

A harmadik alapelv az, hogy minden anyagnak Isten adja meg a számára elfogadható legjobb és legmegfelelőbb formát. Ő, jóságában nem vonja meg kegyességét, bölcsességét és előrelátását semmitől sem. Bölcsessége például még a poloskában és a szúnyogban is megnyilvánul, és ez nem kisebb, mint az a bölcsessége, amely a szférák rendjében nyilvánul meg. A dolgok különbözősége az anyagukra vezethető vissza. Ezért nem mondhatod azt, hogy 'miért nem teremtett engem angyalnak', mint ahogyan a féreg sem mondhatja azt, hogy 'miért nem teremtett engem embernek'.

A negyedik alapelv az, hogy a létben vannak magasabb és alacsonyabb fokozatok. Mindaz, amiben megvan az észrehevés és érzékelés, az magasabban áll, mint az, amiben nincs meg, mivel közelebb áll az Első Okhoz, ami a magában való értelem. A legalacsonyabb növény a legnemesebb ásványnál is magasabb fokon áll. A legutolsó állat is magasabb fokon áll, mint a legnemesebb növény. A legutolsó ember is a legnemesebb állatnál magasabb rendű. A legutolsó azok közül, akik elfogadják Isten törvényét, magasabb fokon áll annál, aki hitetlen. Az Istentől kapott törvény ad a lelkeknek az angyalok életmódjából és életéből valamit, amit nem lehet (másképp) elsajátítani. Bizonyíték erre az, hogy a törvény állhatatos betartása fölemeli az (embert) a sugalmazás fokára, márpedig az emberi fokozatok közül ez áll a legközelebb az isteniekhez. A törvényt elismerő megátalkodott még mindig jobb a pogánynál, mivel Isten törvénye közelebb juttatja egy, az angyalokéhoz hasonló életmódhoz, amivel közelebb kerül az angyalok rangjához, még akkor is, ha megátalkodottsága megkárosította és megrontotta. Megmaradnak benne annak a nyomai, megmarad a vágyakozás tüze. Ha azonban meglenne számára a szabad választás lehetősége, akkor nem választaná a tudatlanság fokát. Ugyanúgy, mint ahogyan az az ember, aki megbetegszik és gyötrik a fájdalmak, de ha értelmét - ami az isteni ranghoz viszi ő közel - elvesztve választhatna, hogy fájdalomtól mentes ló, hal vagy gondtalan madár legyen, akkor elvetné ennek a lehetőségét.

Az ötödik alapelv az, hogy a (figyelmesen) hallgatók lelkét a tanítók intelmei befolyásolják, ha azok elfogadható dolgokat tanítanak. Az igazság tanításának minden esetben haszna van. A megátalkodott, még hanem is fog visszariadni gonosz tettétől, lelkében az intelemtől akkor is fölgyullad egy szikra és belátja, hogy az a cselekedet rossz. Ez a bűnbánat része és egyben kezdete.

A hatodik alapelv az, hogy az ember lelkében megvan a képesség arra, hogy megtegye vagy elhagyja a rosszat mindazokban a dolgokban, amelyek a számára lehetségesek. Amik meghaladják képességét, azok azért haladják meg, mert nincsenek közbülső okaik, vagy mert az ember nem ismeri azokat. Példa erre az a szegény, idegen, önuralom nélküli ember, aki egy közösség vezetője akar lenni, az nem tudja ezt megtenni. Ha azonban az okok meglennének és képes lenne azokat elérni, akkor megvalósulna vágya, mint ahogyan megvalósul az a vágya, amelynek az okai megvannak, ismeri és irányítja azokat, amint házában vezeti fiait és szolgálait, vagy még inkább, ahogyan tagjait mozgatja szándéka szerint, vagy ahogyan arról beszél, amiről akar; vagy még inkább, ahogyan gondolata és képzelete, amikor és ahogyan csak tetszik neki, földidéz távoli és közeli dolgokat. Ezeknek a közbülső okai ugyanis a hatalmában vannak.

Ezért nem fordul elő véletlenül sem, hogy a gyöngé sakkban legyőzze az erőset, ezért nem beszélnek a sakkban folytatott küzdelem során szerencséről vagy balsorsról, mint ahogyan ezt megteszi két egymással háborúzó fejedelem. A sakkban a küzdelem okai mind jelen vannak, és az győz, aki azokat mindig jobban kézben tudja tartani. Nem kell természeti októl félniük, ami kivételes helyzetet teremthet, sem véletlenszerű októl, legföljebb attól a ritka októl, ami figyelmetlenségből fakad. A figyelmetlenség azonban a tudatlanság körébe tartozik, ahogyan ezt már mondtuk. Ennek ellenére minden a már említett módon az Első Októl függ. Izrael fiainak története mindaddig, amíg a *sekhina* köztük volt, az első intenciótól függött. Ami pedig az utána következő (időket) illeti, kétségessé vált - ha nem is a hívők lelkében - a dolog, hogy az események Isten első akaratának a következményei-e, vagy szférikus, netán véletlenszerű okokra vezethetők-e vissza. Döntő bizonyíték nincs erre. Alapvető az, hogy mindent Őhöz vezetünk vissza, főleg a nagyobb dolgokat, mint a halál, vereségek, jósors, balsors és így tovább.

Zárszó

21. A rabbi mondta: Szép dolog kutatni ezt és az ehhez hasonlókat, valamint azt, hogy milyen parancsolatokat adott szolgálainak, milyen kapcsolata van azoknak ahhoz, amit a próféta jelentett ki: *megbünteti az öt gyűlölő atyák vétkeit a fiakban, de irgalmas ezrediziglen azokkal, akik szeretik és megtartják parancsolatait*: (Exodus, 20/5-6) (Szép dolog) összehasonlítani minden bűnt a neki megfelelő és az *Írásban* valamint a *Bölcsek* mondásaiban leírt büntetéssel, azzal, hogy mit lehet bűnbánattal eltörölni és mit nem, mik a bűnbánat föltételei, milyen szenvedések érhetnek minket csapásként és megpróbáltatásként, milyen büntetést kaphatunk korábban elkövetett bűnért, hogyan kell lakolnunk ezen avagy a másvilágon, esetleg *apáink vétkeiért*; milyen boldogságban részesülhetünk korábbi jótéteményért, vagy apáink érdemeiért, esetleg próbaként vagy kísértésként. Ezek és más szempontok összekeverednek, ez elhomályosíthatja az értelmüket és esetleg elfedi a vizsgálat előtt annak az okait, hogy *miért fizet a jó és miért boldog a rossz*. Amit nem lehet kideríteni, azt Isten tudására és igazságosságára kell bízni.

Az embernek ezekkel az (egyébként) nyilvánvaló okokkal kapcsolatban el kell ismernie tudatlanságát, nem beszélve: a rejtett (okokról). Ha a vizsgáldásban eljut az Első Lényig és a neki kijáró tulajdonságokig, akkor visszahúzódik tőle, látva, hogy előtte egy fényből álló, (emberi) szemet elkápráztató függöny van. Nem rejtett volta, nem hiányossága, hanem rövid látásunk és gyöngé belátásunk miatt nem tudjuk megismerni Őt. A prófétai látással megáldottak számára fényesebb, világítóbb és világosabb annál, semhogy bizonyításra lenne szüksége. Legfőbb célunk lény(eg)ének megismerése során az lehet, hogy a természeti dolgokban megkülönböztetjük azt, aminek oka nem lehet semmiféle természeti dolog sem és

azt nem testi, hanem isteni erőre vezetjük vissza. Így beszél Galénos is a képzelőerőről (*potentia imaginativa*). Ezt a többi képesség fölé helyezi, és azt mondja, hogy nem a (testnedvek) keveredéséből származik, hanem isteni parancsra (jött létre). A csodák közé tartozik az, hogy látjuk: személyek változnak át, természeti törvényeket (szokásokat) hágnak át, teremtmények jönnek létre, mindez azonban nem bonyolult trükkökkel történik. Ez a különbség aközött, amit Mózes keze által művelt, illetve amit a *varázslók titkos tudásukkal műveltek*. Ha ez utóbbiakat megvizsgálánk, megtalálnánk a (titkos) fogást, ahogyan Jeremiás mondta: *hiábavalók azok, nevéstégre való munka*. (Jer. 10, 15.) Ennek jelentése: ha alaposan megvizsgálják, akkor semmivé válnak, mint a hamis dolgok. Ha viszont az isteni rendet vizsgálod, akkor azt olyannak találod, mint a tiszta arany.

Ha eljutottunk eddig a fokig, akkor azt mondjuk, hogy föltétlenül kell lennie valamilyen testetlen dolognak, ami minden testi dolgot kormányoz, de értelmünk képtelen arra, hogy (őt magát) kutassa, ezért vizsgáljuk csak cselekedeteit (hatásukban), de lényegének leírásától tartunk távol magunkat. Ha lényegét meg tudnánk ismerni, akkor ez hiányosság lenne benne. Ne törődjünk tehát a filozófusok szavaival, akik az isteni világot (az intelligibilis kozmost) fokozatokra osztják. Számunkra, mihelyst a testi világtól elválunk, az isteni fokozat kezdődik, és csakis az Isten az, aki minden testet kormányoz. A több isten tételezésére a szférák mozgásának vizsgálata bírta rá a filozófusokat. Vizsgálódásukban több, mint negyvenig jutottak. Úgy látták, minden mozgásnak megvan a maga, a többiétől független oka. Ebből származik az a nézetük, hogy ezek a mozgások akaratosak, nem pedig erőszakoltak vagy természetesek. Szükségszerűen minden mozgásnak lélekre, minden léleknek értelemre volt szüksége, de az az értelem egy anyagtól független angyal. Ezeket az értelmeket nevezték Istennek, angyalnak, másodlagos oknak, de másképp is nevezték őket. A legalsó, hozzánk legközelebb eső fokon van az Aktív Intellektus. Azt tanítják, hogy ez kormányozza ezt az alsó világot. Aztán az anyagi értelem jön, majd a lélek, majd pedig a természet, továbbá a természeti és az animális képességek, végül az egyes testrészek képességei.

Mindezek a vizsgálódások hasznosak az elme csiszolása, de nem az igazság megismerése szempontjából. Aki elfogadja ezeket, az mindenesetre eretnek. Íme a karaiták bizonyosága Dávidnak a fiához intézett utolsó intelméből: *Te azért, fiam Salamon, ismerd meg a te atyád Istenét, és szolgálj neki*. Ebből arra következtettek, hogy Istenről helyes ismereteket kell szerezni és aztán kell neki szolgálni. Arra ösztönözte: fiát, hogy kövesse apjának és őseinek példáját abban, hogy hisz *Ábrahám Istenében, Izsák Istenében, Jákob Istenében*, akinek gondoskodása elkísérte őket, aki megvalósítva ígérteit megsokasította utódaikat, nekik adta Palesztínát és Isten jelen volt közöttük, stb. Hasonlók a szavai: *Istenek, akiket nem ismertek és akiket ti sem ismertek*. Ez nem (Isten) lényegének ismeretére céloz, hanem azokéra, akiktől sem jót, sem rosszat nem tapasztaltak, akikben nem reménykednek és akiktől nem félnek.

22. Ez a történet úgy tartja, hogy (a rabbi) elhatározta, hogy kimegy a Kazárok országából és Jerusálemba utazik. A Kazár (király) bánkódott elválásuk miatt, ezért a dologról így beszélt vele: „Mít keres az ember ma Palesztínában, ahol nincs jelen az Isten? Isten közelségét mindenütt meg lehet tapasztalni, ha tiszta a szándéka és erős a vágya. Miért vállalod a veszélyt szárazon és vízen, különböző népek között?”

23. A rabbi válaszolta: Isten szemmel látható jelenléte nincs meg ott többé, mert csak egy prófétának vagy egy (neki) tetsző csoportnak mutatkozik meg egy sajátos helyen. Erre várunk szavai alapján: *mert szemtől-szembe látják, hogy mint hozza vissza Siont az Úr*. (Izaiás 52, 8.) Imánkban ezt mondjuk: *Lásson szemünk, amikor visszatérsz lakhelyedre Sionba*. Isten rejtett, szellemi jelenléte minden őszinte, tiszta kezű, tiszta szívű, Izrael urával szemben jó szándékú izraelitánál megvan. Palesztína földje különösen hozzátartozik Izrael urához, tettei ennek (a

földnek) a révén teljesülnek. Izrael számos vallási parancsa semmis azok számára, akik nem Palesztína földjén laknak. A szándék nem őszinte és a szív nem tiszta másutt, mint azokon a helyeken, amelyeket sajátosan Istenhez tartozónak hisznek. Még ha képletesen és hasonlat szerint is, de bizony igaz az, ahogyan korábban elmagyaráztuk. Föltámad az iránta való vágy és őszinte a reá irányuló szándék, főleg annál, aki messziről indul feléje, főleg annál, aki korábban vétkezett és keresi a bűnbocsánatot, de nincs módjában meghozni azokat az *áldozatokat* amelyeket Isten törvényei az egyes *szándékos* vagy *véletlen* bűnök esetére előírnak. Jól ismeri a bölcsek mondását: *a száműzetés elfedi a bűnt*, főleg akkor, ha kivándorlása egy (Istennek) tetsző országba vezet. Ami a szárazon és vízen fenyegető veszélyt illeti, ezek a veszélyek nem tartoznak a *meg ne kísértsetek az Urat* (Deut. 6, 16.) alá. Veszélykeresésnek például az minősül, ha valakinek áruja van, és a rajta szerezhető nyereség reményében vállalja a veszélyt. Ha azonban nagyobb veszélyeknek teszi ki magát a megbocsátás vágyától és reményétől vezetve, annak megbocsátatik az, hogy a pusztulásnak teszi ki magát, föltéve, hogy elszámolt önmagával, megköszönte addigi életét, azzal beéri, hátralévő napjait pedig Ura megbékítésének szenteli. (Ha Ura megmenti, akkor) dicséretet és köszönetet mond neki, ha pedig bűneivel együtt elpusztul, azt megnyugvással tűri el, mert bizonyos abban, hogy halála révén bűnei nagy részére bocsánatot nyert. Ez a véleményem helyesebb azokénál, akik háborús veszélynek teszik ki magukat, hogy bátorságukat és érdemeiket emlegessék, vagy hogy nagy jutalmat nyerjenek. Ez a veszély kisebb, mint azoké, akik háborúba vonulnak a (szent) háború jutalmáért.

24. Mondta a Kazár: Láttam, hogy szereted a szabadságot, de most látom, hogy (Isten) szolgálatából fakadó olyan kötelezettségeket vállalsz magadra, amelyek csak akkor kötelezők számodra, ha Palesztínában laksz, de nem terhelnek téged itt.

25. Mondta a rabbi: Azoknak a szolgálatától való szabadságot keresem, akiknek ha keresem is a kedvét, nem tudom elérni azt, még ha életem végéig is fáradozom azon, de ha elérném, nem lenne hasznomra. Ezen az emberek szolgálatát és az ő kedvük keresését értem. Annak az Egynek a szolgálatát keresem, akinek a legkisebb fáradsággal lehet elérni a kedvét, ami pedig hasznos ezen a világon épp úgy, mint a másvilágon. Ez az Isten kegye, az Ő szolgálata a szabadság, az előtte való alázatosság az igazi dicsőség.

26. Mondta a Kazár: Ha elfogadom mindazt, amit mondtál, akkor Isten ismeri a szándékodat, szándékod pedig csakis Istenre irányul, aki ismer (minden) szándékot és fölfed (minden) rejtett dolgot.

27. Mondta a rabbi: Ez igaz, még ha a cselekedet túlságosan is nehéz. Az ember szabadon reménykedhet és szabadon cselekedhet. Az embert akkor lehet megfeddeni, ha nem törekszik a látható jó cselekedetért a látható jutalomra. Ezért mondták: *azokkal a kürtökkel fújjatok riadót és emlékezetben lesztek az Úr előtt* (Num. 10, 9.) és *ünnepetek legyen néktek, emlékeztető kürtzengéssel*. (Lev. 23, 24.) Istennek nincs szüksége emlékeztetésre és figyelmeztetésre, hanem a cselekedeteknek kell tökéleteseknek lenniük, mert akkor érdemlik ki a jutalmat. Az ima gondolatait is szükséges kimondani, hogy a lehető legtökéletesebb könyörgés és kérés legyen. Ha a kellő módon tökéletes a szándék és a tett, akkor van jutalma és akkor tekinthető az emberi jog szerint emlékeztetőnek. *Tóra beszéde olyan, mint az emberi nyelv*. Ha a cselekedetet nem kíséri szándék, vagy a szándékot nem kíséri cselekedet, akkor Istenemre, semmis a törekvés, kivéve azt, ha a (dolog) lehetetlen. A szándék fölidézése, a tette való képtelenség mellett, bizonyos haszonnal jár, mint ahogy védekezünk imáinkban is: *bűneink miatt kellett országunkból elmenekülnünk* és így tovább.

Az emberek figyelmeztetésében és ösztönzésében arra, hogy szeressék azt a szent helyet, szerepe van a jutalomnak és a remélt túlvilág bizonyosságának, mint ahogyan írva van: *Te kelj fel, könyörülj a Sionon! Mert ideje, hogy könyörülj rajta. Mert kedvelik a te szolgálóid annak köveit, és porát is kímélik.* (Ps. 102, 14-15.) Ez azt jelenti, hogy Jerusálem akkor épül föl, ha Izrael erre a leghevesebb vágygal vágyakozik majd; kedvelik majd köveit és porát.

28. Mondta a Kazár: Ha ez így van, akkor bűn téged akadályozni, jó tett azonban téged támogatni. Segítsen téged az Isten, segítsen győzelemre és támogasson, legyen hozzád jótéteményeivel kegyes - üdv!

Isten segítségével befejeződött a könyv és segítsége jó volt. Végtelen dicsőség a segítség forrásának.

Az eszményi város lakosainak nézeteiről

*A könyörületes és irgalmas Isten nevében
Ezt a könyvet Abus Nasr al-Farabi írta az
eszményi város lakosainak nézeteiről*

(ford. Maróth Miklós)

Az eszményi város lakosainak nézetei

A könyv tartalmának rövid ismertetése.

Összeállította: Abus Nasr Mohammed ibn Mohammed ibn Tarhán ibn Uzlag al-Farabi.

1. Annak tárgyalása, amiről azt kell hinni, hogy ő az Isten (legyen magasztalva), mi az, milyen az, milyen tulajdonságokkal kell jellemezni, milyen módon oka a többi létezőnek, hogyan jöttek azok létre, hogyan teremtette és rendezte el azokat, hogyan ismerhetjük meg és foghatjuk föl őket, milyen néven kell mindezeket neveznünk, és mire utalnak az említett nevek is.
2. Azoknak a létezőknek az ismertetése, amelyeket angyaloknak kell tartanunk. Mindegyikük leírása abból a szempontból, hogy mi az, milyen az, hogyan jött létre és a mi a rangja, mi az egymáshoz viszonyított rangsoruk. Mit hoz mindegyikük létre, azaz miként okai mindannak, ami általuk jön létre. Miben áll vezetésük, milyen az. Mindegyikük oka valamely égitestnek, s azt a testet kormányozza.
3. Az égitestek rendszere, valamint az égitestek mindegyikének egy másodlagos testtel való elrendezettsége. A másodlagos testek kormányozzák a hozzájuk tartozó égitestet.
4. Az ég szférája alatti testek, más szóval az anyagi testek. Hogyan léteznek, hányan vannak összességükben, mivel szubsztancizálódnak és mivel válnak el az eddigi tárgyalt létezőktől.
5. Anyag és forma, és mi ez a kettő. Ezek segítségével szubsztancizálódnak a testek. Mi az egymáshoz viszonyított sorrendjük, és milyen testek szubsztancizálódnak általuk. Milyen létet nyernek a testek az anyagtól és milyen a formától.
6. Hogyan kell leírni, jellemezni az angyaloknak nevezendő létezőket.
7. Mivel kell jellemezni általában az égitesteket.
8. Egészükben véve hogyan jönnek létre az anyagi testek, melyikük elsőként, melyikük másodikként, melyikük harmadikként, és így tovább, míg el nem jutnak a rendben utolsóként létrejövő dolgokhoz. Az utolsóként létrejövő dolog az ember. A (létezők) minden fajtája létrejöttének leírása.
9. Milyen módon folyik a létezők kormányzása annak érdekében, hogy minden faj és minden individuum fönmaradjon? Milyen az elrendezésükben megnyilvánuló igazság? Mindez a legnagyobb bölcsesség, igazságosság és tökéletesség szerint folyik, nincs benne

igazságtalanság, törvénytelenység vagy hiányosság. A szükségszerűség szerint történik, és a létezők természete alapján ez nem is lehet másképp.

10. Az emberi lélek, az emberi lélek potenciái, mindezek létrejötte. Melyikük jött elsőnek létre, melyikük másodjára és melyikük harmadjára. Milyen rangúak egymáshoz viszonyítva, melyikük az, amelyik csak uralkodik, melyikük az, amelyik csak szolgál, melyikük uralkodik egyeseken és szolgál másoknak, s melyik melyiken uralkodik.
11. Az emberi testrészek létrejötte, azok formái, egymáshoz viszonyított rangsora. Melyikük az uralkodó, melyikük az alárendelt. Hogyan uralkodik a fölérendelt és hogyan az alárendelt.
12. A férfi és a nő, kettőjük potenciái. Mi mindegyikük tevékenysége, és hogyan jön létre tőlük a gyermek. Miben különböznek és miben hasonlóak. Mi férfi illetve női voltak oka. Mi okozza a gyermek szüleihez való esetleges hasonlóságát; vagy esetleg azt, hogy csak egyikükhöz hasonlít, vagy talán egy távoli ősére üt, vagy esetleg senkihez sem hasonlít apai vagy anyai rokonságából.
13. Hogyan vésődnek be a fogalmak az ember logikus lelkébe, honnan származnak, hány fajtájuk van a fogalmaknak. Mi a potenciális és mi az aktuális értelem; mi az anyagi, a passzív és az aktív értelem. Mi ennek a rangja, miért nevezzük aktív értelemnek és mi a tevékenysége. Hogyan vésődnek be a fogalmak a potenciális értelembe, míg az aktuális értelemmé nem válik. Mi az akarat és mi a szabad akarat. A lélek melyik része a székhelyük. Mi a legfőbb boldogság, mik az erények, mik a hibák, mik a jócselekedetek és mik a gonosztettek, melyek a szép és melyek a csúnya tettek.
14. A lélek imaginatív része, valamint tevékenységének fajtái. Az álom létrejötte és fajtáinak száma. Melyik lélekrész a székhelye. Mi a hitelt érdemlő igazság oka, hogyan történik a kinyilatkoztatás, milyen ember alkalmas a kinyilatkoztatás fogadására, s továbbá a kinyilatkoztatásban részesülő ember lelkének melyik részével fogadja a kinyilatkoztatást. Mi az oka annak, hogy sokszor tébolyult emberek kapnak a jövőről kinyilatkoztatást és hisznek nekik.
15. Az emberek szükséglete közösségalkításra és kölcsönös segítségnyújtásra. Hány fajtája van az emberek egyesülésének, melyek ennek helyes formái és milyen az eszményi város. Mi tartja össze; milyen módon vannak részei elrendezve és milyen a helyes berendezkedésű városban a helyes vezetés. Milyen legyen az eszményi királynak az utódlása. Milyen föltételeknek és jegyeknek kell meglenniük gyermek- és ifjúkorban ahhoz, hogy tulajdonosukról föltételezhessük mindazoknak a tulajdonságoknak későbbi megszerzését, amelyek képessé teszik az eszményi uralkodó szerepének betöltésére. Milyen föltételeknek kell meglenniük ahhoz, hogy érett korában eszményi uralkodó lehessen. Az eszményi város ellentétének hány fajtája van, milyen az ostoba város, milyen a tévelygő város. Az ostoba városok illetve kormányformáik hány fajtája ismeretes.
16. Ezek után következik a legfőbb boldogság ismertetése. Ezt az eszményi város lakói a másvilágon akarják elérni. Milyen nyomorúságok várnak az eszményi várossal ellentétes városok lakóinak lelkére a halál után.
17. Milyenek legyenek az eszményi város alapelvei. Azon dolgok említése, amelyekből sok lélek számára a romlás hazug alapelvei és az ezekből származó ostoba nézetek származnak.
18. Az ostoba nézetek fajtáinak csoportosítása. Ezek alapján jönnek létre az ostoba városok tevékenységei és közösségei.
19. Azoknak a hamis elveknek fajonkénti felsorolása, amelyekből a vallási tévtanok származnak.

Első fejezet

Az Első Létező

Az Első Létező az összes többi létező létének legelső oka. Mentés mindenfajta hiányosságtól. Egy rajta kívül álló sem kerülheti el azt, hogy ne legyen meg benne a fogyatékoság valamilyen fajtája, hacsak egy is, de inkább annál több. Az Első azonban minden ilyesmitől mentes. Ily módon az Ő léte a legtökéletesebb, a legelőbb való, és nem lehet, hogy más léte tökéletesebb vagy előbbre való legyen az Ő léténél. A lét kiválóságát illetően Ő áll a legfőbb fokozaton. Ennek következtében a nemlét egyáltalán nem keveredhet létéhez és szubsztanciájához. A nemlét és ellentéte csakis a szublunáris szférában fordul elő. A nemlét azt jelenti, hogy nincs meg az, aminek léteznie kell.

Nem lehet, hogy Ő bármi értelemben is csak potenciálisan létezzon, és az sem lehet, hogy bármi módon is ne létezzon. Éppen ezért örökkévaló, szubsztanciája és esszenciája örökéletű, mégpedig anélkül, hogy bármi más, a fennmaradását elősegítő dologra rászorulna annak érdekében, hogy örökkévaló legyen. Szubsztanciája önmagában elegendő léte fennmaradásához és változatlanságához.

Teljességgel lehetetlen, hogy még egy olyan lét legyen, mint az övé. Hasonlóképp az is lehetetlen, hogy létének fokán más lét is legyen, akár hozzá tartozva, akár Őt kiegészítve.

Ő olyan létező, hogy létének nem lehet sem anyagi, sem létrehozó, sem cél az oka. Nincs benne anyag, fönnállásának nincs egyáltalán sem anyaga, sem szubsztrátuma. Léte mentes minden anyagtól és szubsztrátumtól. Nincs formája sem, mivel a forma csak az anyagban fordulhat elő. Ha lenne formája, akkor lényege anyagból és formából állna össze. Ha ez lenne a tényállás, akkor fönnállása ebből a két összetevőből szolgáló részből jönne létre. Ebben az esetben létének volna oka, mert mindkét rész az egész létének oka, mégpedig Őt első okként tételeztük.

Léte nem függ semmi októl vagy szándéktól, tudniillik úgy, hogy léte révén teljesedjék be valami szándék vagy cél. Ebben az esetben ugyanis az lenne létének oka, s így nem Ő lenne az első ok. Léte ugyanakkor nem is támaszkodik valami más, nála korábbi dologra. Az pedig, hogy valami alatta állóra támaszkodjék, még távolabb áll tőle.

Második fejezet

A szükségképp létezőnek nincs társa.

Ő szubsztanciájában különbözik minden rajta kívül állótól. Nem lehet az, hogy az Ő léte valami más, rajta kívül állót is megillessen. Mindannak az esetében, aminek a léte ez a lét, nem lehet, hogy az Ő léte és ama valami más, ugyanilyen léttel bíró dolog között bármiféle különbség vagy eltérés álljon fenn. Ebben az esetben nincsenek ketten, hanem csak egy esszencia létezik. Ha lenne ugyanis közöttük különbség, amivel egymástól különböznek, akkor az nem lenne azonos azzal, amiben megegyeznek, amiben azonosak. Ily módon az a dolog, amivel különböznek egymástól, része lenne a fönnállásukat jelentő létüknek, s ennek másik része lenne az, amiben megegyeznek. Mindkettő per definitionem elválna egymástól, és a két rész mindegyike esszenciája fönnállásának oka lenne. Ebben az esetben viszont már nem lenne első, ugyanis lenne valami más, nála korábbi, s így az lenne létének oka. Márpedig mindez lehetetlen.

Ha pedig abban a másik dologban van meg az, aminek következtében az különbözik ettől, és ha az a valami, aminek révén különböznek, nem más, mint annak a dolognak ettől (tehát az

Elsőtől) való távolsága, és ez okozza a különbséget. Ez csupán ama dolog létének sajátja. Ennek a léte mindkettőjük számára közös, következésképp annak a másiknak a léte két dologból van összetéve: olyan dologból, ami csak az ő sajátja, és olyan dologból, amiben ezzel az elsővel együtt közösen részesedik. Így tehát annak a léte nem azonos ennek a létével. Ennek esszenciája ugyanis egyszerű, oszthatatlan, míg annak esszenciája osztható. Két része van tehát, és fönnállása ezekből tevődik össze. Létének tehát oka van, léte így ennek a léténél alacsonyabb fokon áll és hozzá képest hiányos. Más szóval az nem áll a lét legmagasabb fokán.

Továbbá, ha egy rajta kívül létező dolognak nemében az Ő létéhez hasonló léte lenne, akkor sem lenne a léte tökéletes. Tökéletes ugyanis az, amin kívül semmi más sem létezhet azonos nemű létezéssel, és ez érvényes minden dologra. Tökéletes nagyság az, amin kívül nem létezik nagyság, tökéletes szépségű az, aminek szépsége nemében rajta kívül nincs más szépség; ugyanígy tökéletes szubsztanciájú az a dolog, aminek szubsztanciája nemében rajta kívül nem létezik szubsztancia. Hasonlóképp van ez minden tökéletes testtel. Nem lehetséges, hogy a saját nemében még valami létezzon rajta kívül. Így van ez például a Nappal, a Holddal és a többi csillag mindegyikével. Ha az Első léte tökéletes, akkor ez a lét nem járhat ki rajta kívül egy más dolognak sem. Léte tekintetében egyedül, egymagában áll. Ilyen értelemben Egy.

Harmadik fejezet

Nincs neki ellentéte sem

Továbbá lehetetlen az is, hogy ellentéte legyen. Ez világos lesz, ha tudjuk, hogy mi az „ellentét” jelentése. Egy dolog ellentéte különbözik magától a dologtól, így az ellentét nem lehet azonos magával a dologgal. Ugyanakkor nem ellentét mindaz, ami különbözik, mint ahogy az sem ellentéte egy dolognak, ami nem azonos vele. Mindezekről eltérően az az ellentétek föladata, hogy kölcsönösen elpusztítsák, tönkretégyék egymást, ha összetalálkoznak. Mindkettőnek az a természete, hogyha ugyanott fordul elő, ahol a másik is van, akkor megsemmisíti a másikat, és megsemmisül a másiknak a léte, ha abban a dologban fordul elő, ahol az első már megvolt.

Ez a megállapítás általánosan érvényes minden dologra, föltéve, hogy lehet neki ellentéte.

Ha pedig egy dolog aktivitása ellentétes egy más dolog aktivitásával, de nincs ellentét egyéb állapotaik között, akkor mindez csak aktivitásukra, tevékenységükre érvényes. Ha milyenségük tekintetében ellentétesek, akkor az elmondottak a milyenségükre vonatkoznak, ha pedig szubsztanciájukban ellentétesek, akkor szubsztanciájukat jellemzi ez a viszony.

Ha az Elsőnek lenne ellentéte, akkor ellentétével a most leírt viszonyban állna, és mindkettőjük természetéből szükségszerűen következne, hogy elpusztuljanak. Ha az első az ellentéte miatt elpusztulhatna, akkor szubsztanciájában pusztulna el. Ami tönkremehet, annak fönnállása és megmaradása nem szubsztanciájából folyik, hanem éppen szubsztanciája lenne elégtelen ahhoz, hogy léte megmaradjon, s így szubsztanciája ahhoz is elégtelen lenne, hogy másvalamit létrehozson. Ez utóbbi tehát valami más révén történne. Ami pedig lehetséges, hogy ne legyen, az nem is lehet örökkévaló. Aminek a szubsztanciája nem elegendő fönnmaradásához és létéhez, annak fönnállása és léte más októl függ, következésképp ő maga nem első. Ugyanígy, ha léte az ellentéte pusztulásának köszönhető, akkor voltaképpen az ellentéte pusztulása az ő létének oka; így tehát ő maga egyáltalán nem az első ok.

Továbbá lennie kellene kettőjük számára egy közös helynek, ahol elhelyezkedhetnek, és ahol összetalálkozáskor kölcsönösen megsemmisíthetik egymást. Ez lehetne akár szubsztátum, akár nem (genus), vagy bármi más. Ennek tartósan kellene léteznie, és e kettő követné egymást benne. Ez azonban azt jelenti, hogy mindkettőjüknél régebbi lenne.

Ha pedig valami létrehozna vele szemben egy olyan ellentétet, amelyiknek ez (a most leírt) tulajdonsága nincs meg, akkor nem is lenne az ellentéte, hanem valami különálló, de nem az ellentét különbözőségével különböző dolog. Mi viszont nem tagadjuk azt, hogy számos, az Elsőtől különböző dolog létezik, de egyikük sem lehet az Első ellentéte vagy létrehozója.

Tehát nem lehetséges az, hogy az ő létével azonos fokon álló másik létező létezzon. Az ellentétek ugyanis a létnek egyazon fokán állnak.

Az Első következésképp létében egyedülálló, s a lét azonos fajtájában létező más dolog egyáltalán nem részesedik az ő létében. Ő tehát Egy, és ugyanakkor létének síkján egyedül, egymagában áll. Ebben a tekintetben is egy.

Negyedik fejezet Nem definiálható

Az Egy per definitionem nem oszlik részekre, amiből szubsztanciája létrejöhetne. Lehetetlen ugyanis, hogy a fogalmát ismertető leírás részei jelöljék a szubsztanciáját alkotó részeket. Ha így lenne, akkor a szubsztanciáját alkotó részek létének okai lennének, mégpedig oly módon, ahogy a definíció alkotóelemei jelölte fogalmak a definiendum létének okai, vagy oly módon, ahogy az anyag és forma a belőlük létrejövő összetett dolgoknak okai. Ez az Ő esetében lehetetlen, amennyiben Első, és egyáltalán nincs létének oka.

Ha tehát nem oszlik részekre, akkor még valószínűtlenebb, hogy mennyiségi vagy más szempontok alapján lehetne osztható. Ebből szükségszerűen következik, hogy nem lehet nagysága, és egyáltalán még teste sem lehet. Így tehát Ő ebben a tekintetben is Egy. Azon fogalmak egyike, amelyek szerint Egynek neveik, éppen az, hogy nem osztható részekre. Minden dolog, ha valamilyen tekintetben nem osztható föl, akkor abban a tekintetben, amelyikben nem osztható föl, egy. Ha tevékenysége tekintetében, akkor ebben a tekintetben egy. Ha milyensége szempontjából, akkor milyenségét illetően egy, s ami szubsztanciájában oszthatatlan, az szubsztanciájára nézve egy.

Az Első tehát szubsztanciájában oszthatatlan.

Ötödik fejezet Egysége maga az esszenciája

És Ő (magasztaltassék) a tudós, a bölcs, az igaz, az élő és az élet.

Az a lét, amivel az összes többi létezőtől különbözik, nem lehet más, mint az, amivel esszenciája létezik. Ezért a minden mástól való különbözősége azt jelenti, hogy esszenciájában egy. Az „egység” egyik jelentése az a sajátos lét, amivel minden létező a rajta kívül állóktól elválik, és éppen ez az, ami miatt minden létezőt egynek neveznek, mégpedig abban az értelemben, hogy az ő sajátos létével létezik. Az egynek ez a jelentése érvényes az Elsőre is. Az Első ebben a tekintetben is egy, és minden kívülállónál jobban megilleti az egynek a neve és fogalma.

Nem áll ugyanis anyagból, s nincs is neki anyaga, semmi értelemben. Szubsztanciáját illetően ő *aktuális értelem*. A formát abban, hogy értelem legyen és aktuálisan gondolkodjék, az anyag gátolja meg, hiszen ők együtt alkotják a dolgokat. Ha lenne olyan dolog, amelyik létében nincs ráutalva az anyagra, akkor az a dolog szubsztanciájában aktuális értelem lenne. Ez a helyzet az Első esetében. Ő tehát aktuális értelem, ugyanakkor szubsztanciájában anyagtalan. Az anyag akadályozza azt, hogy a dolog aktuálisan szellemi létező legyen. Ő pedig anyagtalan létező, amennyiben értelem. Minden, ami lényegét illetően értelem, nincs ráutalva más, tőle különálló, általa megismerhető esszenciára ahhoz, hogy szellemi létező legyen. Ellenkezőleg, ő maga ismeri meg saját esszenciáját. Saját esszenciáját megismerve lesz értelmessé és aktuális értelemmé. Saját esszenciáját gondolva lesz valóban szellemi lényvé. Hasonlóképp ahhoz, hogy aktuálisan értelmessé és aktuális értelemmé váljék, nincs szüksége kívülről segítségül hívandó esszenciára, hogy az őt gondolja. Azáltal lesz értelemmé és értelmessé, hogy saját esszenciáját gondolja. A gondoló esszencia azonos a megismert, elgondolt esszenciával. Értelem, amennyiben a gondolkozás tárgya. Értelem, a megismerés tárgya és a megismerés alanya. Mindez egy esszencia és egy oszthatatlan szubsztancia. Az „ember” például a megismerés tárgya, de fogalma nem aktuálisan a megismerés tárgya, hanem a megismerés potenciális tárgya. Akkor lesz a megismerés aktuális tárgya, ha elgondolja az értelem. Amit az ember elgondol, az nem azonos azzal, ami gondol, és értelme nem a gondolkodás tárgya. A mi értelmünk, amennyiben értelem, nem a gondolkozásunk tárgya. Gondolkozunk, de nem azért, mintha szubsztanciánk értelem lenne. Amit elgondolunk, amit megismerünk, az nem szubsztanciánk alkotó eleme. Az Első ebben különbözik tőlünk. Az ő esetében az értelem, a gondolkodás és a gondolkodás tárgya mind ugyanazt jelenti, egy esszencia, egy és oszthatatlan szubsztancia.

Az érvényes arra a megállapításra is, hogy Ő mindentudó. A tudás érdekében nincs szüksége ugyanis egy a saját esszenciáján kívül álló esszenciára, hogy annak tudásából szerezzék meg az erény ismeretét. Annak érdekében sincs más esszenciára szüksége, olyanra, amelyik őt tud, hogy tudást alkossanak róla. Saját szubsztanciája elégséges ahhoz, hogy tudjon, és hogy róla is tudjanak. Saját lényegéről szóló tudása nem más, mint saját szubsztanciája. Ő az, aki tud, Ő az, akiről a tudás szól és Ő a tudás. Egy esszencia és egy szubsztancia.

Így van ez annak az állításnak az esetében is, hogy Ő bölcs. A bölcsesség abban áll, hogy az értelem a legjobb dolgokat a legjobb tudással őrzi meg. Miután Ő a saját lényegét gondolja, így a legjobb dolgot tudja. A legjobb tudás az örök tudás, ami nem vesztheti érvényét. Ilyen voltaképpen a saját esszenciájáról való tudása.

Így van ez azzal is, hogy Ő igaz. Az *igaz* jelentésében megegyezik a *létezővel*, az igazság jelentésben megegyezik a *létezéssel*. Egy dolog *igazsága* azonos annak sajátos létével. A legtökéletesebb annak a léte, ami a létezésből az őt megillető részt nyeri el. Az „igazat” állítják még a gondolati létezőről is, ha az értelem vele a létezőt teljes terjedelmében ragadja meg. Az ilyen létezőt, amennyiben gondolat, igaznak mondják. Esszenciáját tekintve, anélkül, hogy a gondolkodó alannal kapcsolatba hoznánk, azt mondják róla, hogy létező. Az Elsőről e két mód mindegyike szerint állítják azt, hogy igaz, tehát azért, mert léte a legtökéletesebb lét, továbbá azért, mert szellemi létező, s aki elgondolja, az vele a létezőt úgy ragadja meg, ahogyan létezik. Nincs szüksége rajta kívül álló, őt gondoló esszenciára ahhoz, hogy amennyiben szellemi létező, igaz legyen. Ő tehát a legméltóbb arra, hogy mindkét módon egyaránt igaznak nevezzék. Igazsága tehát nem másban áll, mint abban, hogy igaz.

Mindez érvényes arra is, hogy Ő az élő és Ő az élet. E két szó nem két, hanem csak egy esszenciát jelöl. Az „élő” jelentése az, hogy a legkiválóbb szellemi létezőt gondolja a legkiválóbb értelemmel, vagy a tudásra legméltóbbat tudja a legtökéletesebb tudással. Ehhez

hasonlóan minket is elsősorban akkor neveznek „élőknek”, ha az érzékeink számára adott dolgokat, és ezek a tudás legszebb tárgyai, érzékeinkkel fölfogjuk. Ez ugyanis a legjobb tudás, hiszen érzékeink jelentik legjobb fölfogóképességünket. Ha pedig a legtökéletesebb értelem, amennyiben gondolkodik, a legjobb dolgokat a legtökéletesebb tudással tudja, akkor ő a legmértöbb az „élő” elnevezésre, mert gondolkodik, lévén értelem. Gondolkodó, értelem, tudó és tudás benne mind egyet jelent. Hasonlóképp az, hogy „élő” és az, hogy „élet” benne egyet jelent.

Az „élő” szót másra is alkalmazzák, nemcsak az élőlényekre. Minden létezőről mondhatják, ha az eléri tökéletessége legfőbb fokát, továbbá mindenről, ami létének és tökéletességének arra a pontjára ér, ahol létrejön belőle az, aminek létre kell jönnie. Ennek értelmében tehát ha az Első léte a legtökéletesebb lét, akkor Ő sokkal inkább megérdemli az „élő” elnevezést, mint az, amiről csak metaforikusan mondhatjuk. Ha valaminek a léte tökéletesebb, és mi ezt elgondoljuk, tudomást szerzünk róla, akkor a róla szóló gondolatunk és a róla való tudásunk is tökéletesebb lesz, föltéve, hogy a lelkünkben létrejövő gondolat megfelel a valóságnak. A dolognak a lelkünkben levő ideálja a lelkünkön kívüli létének felel meg, avval összhangban áll, és ha léte hiányos, akkor a lelkünkben élő ideája is hiányosabb lesz.

A mozgásnak, az időnek, a végtelennek, a nemlétnek és a hasonló létezőknek, a fogalma mind hiányos a lelkünkben, mivel ezek már magukban véve is hiányos létű létezők. A számnak, a háromszögnek, a négyszögnek és az ezekhez hasonló létezőknek a fogalma lelkünkben tökéletesebb, mivel ezeknek maguknak is tökéletesebb a létük. Így tehát az Első fogalmának is, mivel az Ő léte a legtökéletesebb, a tökéletesség csúcán kell állnia. Mégis úgy találjuk, hogy a dolog másképp áll. Tudnunk kell azonban, hogy Ő maga részéről nem nehezen érthető, hiszen végtelenül tökéletes. A mi értelmünk azonban gyöngé, s ugyanakkor keveredik az anyaggal és a nemléttel, ezért nehéz neki Őt fölfognia, és ezért olyan nehéz róla fogalmat alkotnunk, és ezért bizonyulunk gyöngéhez ahhoz, hogy létének megfelelően gondolhassuk el. Tökéletességének végtelensége elvakít bennünket, s így nem tudunk róla tökéletes fogalmat alkotni. Úgy vagyunk vele, mint a fénysugárral. Ez ugyanis látásunk tárgyai közül az első, a legtökéletesebb és leghatározottabb, az ő segítségével láthatjuk a többi látnivalót, és ő az oka annak, hogy a színek is láthatóvá válnak. Úgy kellene lennie, hogy minél tökéletesebb és nagyobb, annál jobban látjuk. Mégis úgy találjuk, hogy a tényállás ezzel pontosan ellentétes, hiszen minél erősebb a fénysugár, annál kevésbé láthatjuk, mégpedig nem rejtett vagy hiányos volta miatt, lévén ő maga rendkívül világos és fénylő. Éppen tökéletessége, fény volta az, ami elvakítja tekintetünket és elfordítja szemünket tőle.

Ennek analógiájára érthetjük meg az első dolgot, az első értelmet, az első igazat és értelmünk hozzá való viszonyát. Róla alkotott fogalmunk hiányosságai nem az Ő hiányossága, megértésünk szegényessége nem az ő létének szegényessége, hanem sokkal inkább értelmi képességeink gyöngeségének következménye, s ezért elégtelen a róla alkotott fogalmunk.

A lelkünkben levő gondolatok hiányosak, a róluk alkotott fogalmaink gyöngék. Ez két módon lehetséges. Az első esetben az esszenciából következik, hogy lehetetlen róla tökéletes fogalmat vagy gondolatot létrehozni, mert hiányos a léte, hiányos az esszenciája és a szubsztanciája. A második esetben ugyan érthetősége nem gátolja a legjobb és legtökéletesebb fogalom megalkotását, de szellemünk és értelmünk erői nem elegendőek, mert gyöngék és távol állnak a vizsgált dolog szubsztanciájától, és így nem tudunk adekvát fogalmat kialakítani léte tökéletességéről. Ez a két mód a lét két ellenkező szélén helyezkedik el, az egyik a tökéletesség csúcát, a másik a hiányosság legnagyobb fokát jelenti.

Mi anyagot öltöttünk magunkra, így szükségképp ez az oka annak, hogy szubsztanciánk távol került az első szubsztanciától. Minél közelebb kerülne szubsztanciánk hozzá, annál tökéletesebb, világosabb és hívebb fogalmunk lenne róla. Ezért ha közelebb állunk ahhoz, hogy elváljunk az anyagtól, tökéletesebb a fogalmunk, mivel közelebb kerülünk hozzá azáltal, hogy aktív intellektusok leszünk. Ha egészen elválunk az anyagtól, akkor fogalma az elménkben a lehető legtökéletesebb lesz.

Hatodik fejezet **Nagysága, fönsége, dicsősége**

Hasonló a helyzet nagyságával, fönségével és dicsőségével. Minden dolog nagysága, fönsége és dicsősége voltaképpen tökéletességének függvénye, akár szubsztanciájában, akár akcidiájában vagy sajátosságában mutatkozzék is meg. A mi esetünkben leginkább akcidiájában megnyilvánuló tökéletességről lehet beszélni, így például jólétről, tudásról vagy testünk valamilyen más tulajdonságáról. Az Első esetében, minthogy tökéletessége minden tökéletességtől különbözik, nagysága, fönsége és dicsősége is különbözni fog mindentől, ami nagy és dicsőséges. Nagysága és dicsősége a legfőbb foka mindannak, ami szubsztanciája miatt, és nem valami szubsztanciáján és esszenciáján kívüli dolog miatt illeti meg. Esszenciája miatt nagy, esszenciája miatt dicsőséges, akár magasztalja Őt valaki, akár nem magasztalja, akár nagyak kiáltja ki Őt valaki, akár nem, akár dicsőíti Őt valaki, akár nem.

Szépségről, pompáról és ékességről minden létezővel kapcsolatban akkor beszélünk, ha léte magasabb rendű és eléri végső tökéletességét. Ha az Első léte a legmagasabb rendű lét és szépsége minden szép dolog szépségét fölülmúlja, akkor ugyanez áll pompájáról és ékességéről is. Mindennek gyökere szubsztanciájában és esszenciájában található és lelkében van meg, mivel saját esszenciáját gondolja. Ami minket illet, a mi szépségünk, ékességünk és pompánk csak akcidiáinkban nyilvánulhat meg és nem esszenciánkban, továbbá mindegyikük csak rajtunk kívül álló dolgokban létezhet, és nem szubsztanciánkban. A szépség és tökéletesség benne nem más, mint egyetlen egy esszencia, és ugyanez érvényes a többi tulajdonságára is.

Élvezet, öröm és boldogság leginkább annak eredménye és abból adódik, hogy a legszebbet, a legpompásabbat és a legékesebbet a legtökéletesebben és a legjobban tudjuk értelmünkkel fölfogni. Ha Ő a lehető legszebb, a legpompásabb és legékesebb, és esszenciáját ő érti meg a lehető legtökéletesebben és legjobban, akkor övé az abszolúte legjobb tudás a saját szubsztanciájáról, és az élvezetnek, amit az Első emiatt érez, nem ismerhetjük határát, nem tudhatjuk nagysága mértékét, hacsaknem analogikusan, ahhoz az élvezethez viszonyítva, amit akkor érzünk, amikor azt, ami számunkra a legtökéletesebb és legpompásabb, a legtökéletesebben és a legjobban megismerjük, akár érzékeinkkel, akár fantáziánkkal, akár értelmi tudással. Ilyen esetben olyan élvezetet érzünk, hogy azt hisszük, ez nagyságában minden élvezetet fölülmúl, és amit elnyertünk, azzal lelkünkben a lehető legboldogabbak vagyunk, még ha ez az állapot csak rövid ideig is marad meg és gyorsan elmúlik. Ahogy az esszenciájáról alkotott tudása és kiválóbb ismerete szebb és fényesebb a mi tudásunknál, vagy általában véve a mi számunkra legszebbnek és legpompásabbnak számító dolgokról való tudásunknál, ugyanúgy, ezzel analogikusan viszonyul az ő lelkében létrejövő öröm, élvezet és boldogság a mi lelkünkben támadó élvezethez, örömhöz és boldogsághoz. A mi megismerésünk azonban nem viszonyítható az Ő megismeréséhez, a mi tudásunk az Ő tudásához, s a számunkra legszebb a számára legszebbhez, az Ő esszenciájához. Ha viszonyítható lenne egyáltalán, akkor is jelentéktelen lenne hozzá képest. Így tehát sem lelkünk élvezete, sem

öröme, sem boldogsága nem viszonyítható az Elsőéhez, s ha mégis, akkor csak nagyon csekély mértékben. Hogyan is lehetne arány aközött, ami csak nagyon kis rész, és aközött, ami időben végtelen? Vagy azok között, amelyek közül az egyik nagyon hiányos, a másik pedig végtelenül tökéletes?

Ha van valami, ami élvezzi esszenciáját, nagyon örül neki és határtalanul boldog miatta, akkor annak nagyon kell szeretnie és csodálnia esszenciáját. Világos tehát, hogy az Első vágyódik saját esszenciájára, szereti, és az őt megillető módon csodálja. Viszonya ahhoz a vágyódáshoz, amivel esszenciája kiválóságát mi élvezzük, megfelel az Ő esszenciája erényének és tökéletességének és mi erényünkhöz és az általunk csodált saját tökéletességünkhöz való viszonyának. Az Ő esetében aki szeret, az azonos a szeretettel magával, a csodáló a csodálattal, a vágyódó a vágyódás tárgyával. Más a helyzet a mi esetünkben. Mi az erényt és a szépséget szeretjük, de aki bennünk szeret, az nem a szépség és az erény. Más potenciái vannak a szeretet alanyának és mások a szeretet tárgyának. Ami bennünk szeret, az nem azonos magával a szeretettel. Nála viszont a szerető azonos magával a szeretettel, a szeretet alanya a szeretet tárgyával, azaz az Elsővel, akire a szeretet és a szerelem irányul, akár szereti valaki más, akár nem, akár vágyódik rá valaki más, akár nem.

Hetedik fejezet

Hogyan jöttek általa létre a létezők

A lét az Elsőtől származik. Ha az elsőnek a léte olyan, amilyen Őt megilleti, akkor ebből szükségszerűen következik, hogy tőle származnak a többi létezők, amelyek nem az ember szándékából és szabad akaratából léteznek, tehát amelynek léte olyan lét, amelyet részben érzékszerveinkkel figyelhetünk meg, részben demonstráció útján ismerünk meg. Az Elsőtől származó dolgok léte kiáradás (emanáció) révén keletkezik, létük forrását tehát valami másnak a léte jelenti, mégpedig úgy, hogy annak a másinak a léte túlárad. Ennek értelmében az Elsőtől származónak a léte nem lehet semmi módon sem az Elsőnek az oka, még úgy sem, hogy az Első létének célja legyen - ahogy például a gyermek léte, abban az értelemben, hogy gyermek, a szülők létének célja, abban az értelemben, hogy ők a szülők. Ez azt jelenti, hogy a tőle létrejött lét az Ő tökéletességét egy fikarcnyit sem növeli, mint ahogy ez a helyzet a legtöbb tőlünk létrejött dologgal. Így például ha pénzt adunk másnak, akkor ettől nagylelkűséget érzünk, élvezet vagy valami más jót nyerünk, tehát ez a tett valami tökéletességet hoz létre.

Az Első léte nem más érdekében van, nem más révén van, s nem más dolgok létrehozása létének célja, s létének nincs semmiféle külső oka sem. Ebben az esetben ugyanis nem lenne Első. Másnak létet adva nem nyer kívülről olyan tökéletességet, ami ne lett volna meg benne korábban, mint ahogyan például az nyer, aki vagyonával vagy valami mással jót tesz, vagy ahogyan az adakozó élvezetet, megbecsülést, vezető pozíciót vagy valami más javat szerez. Mindez lehetetlen az Első esetében, ezek ugyanis véget vetnének elsőségének és legkorábbi voltának, s valami mást tennének meg legkorábbinak s az Ő léte okának. Az Ő léte inkább saját esszenciája miatt van. Szubsztanciája és léte egybefonódik és ebből következik, hogy más tőle nyeri a létét. Éppen ezért szubsztanciájában van az a léte, amiből a lét másokra kiárad, és esszenciájában van az a léte, aminek a révén szubsztancializálódik. Az Ő létéből kapják mások a létüket.

Ugyanakkor nem oszlik két részre úgy, hogy egyik részéből szubsztancializálna az esszenciája és a másiktól jönnének létre a tőle különálló dolgok. Bennünk ugyanis így van meg két különböző dolog. Egyikük a *logos*, ennek révén szubsztancializálódunk; másikk

révén írunk például, és az írás mestersége. Ezzel szemben Ő egy esszencia és egy szubsztancia. Ennek révén szubsztancializálódik és ugyanennek révén jön létre tőle más dolog is.

Léte más dolgokra való kiárasztása érdekében sincs szüksége arra, hogy esszenciája kívül valami más dolog is legyen benne, mint ahogy nincs szüksége sem valami akcidiára, sem valami mozgásra, ami egy korábban létező állapotába hozná, sem valami esszenciáján kívüli egyéb eszközre, mint ahogyan például a tűznek forrósága van szüksége ahhoz, hogy belőle és a vízből gőz legyen, és a vizet el tudja párologtatni, vagy ahogyan a Napnak mozognia kell ahhoz, hogy körülöttünk mindent melegíthessen. Mozgásából jön léte ugyanis az az állapot, ami korábban nem volt meg. Belőle és a mozgása nyomán előállt állapotából jön létre a bennünket körülvevő meleg. Ugyanígy az ácsnak szekercére és fűrészre van szüksége ahhoz, hogy a fát szét tudja választani, vágni, hasítani.

A belőle kiáradó dolgok létének forrását jelentő léte nem tökéletesebb a szubsztanciájában meglévő léténél, és a szubsztanciájának léte sem lesz tökéletesebb annál, amiből más dolgok léte kiárad, mivel ezek ketten egy esszenciát alkotnak.

Sem benne, sem rajta kívül nem lehet tehát akadálya annak, hogy belőle más dolgok léte kiáradjon.

Nyolcadik fejezet **A létezők fokozatai**

A létezők szám szerint sokan vannak, és sokaságuknak megfelelően különböző rangúak. Az Ő szubsztanciája az a szubsztancia, amiből minden lét kiárad, bármilyen legyen is az a lét, tökéletes vagy hiányos. Olyan a szubsztanciája, hogy a létezők amikor rangsoruknak megfelelő rendben kiáradnak belőle, akkor mindegyik létező megkapja tőle a létből őt megillető részt és fokozatot. A legtökéletesebb létével kezdődik, folytatódik a nála valamivel hiányosabbal, és ez mindaddig folytatódik, amíg be nem fejeződik azzal a létezővel, amelyiktől ha az alatta levőhöz tovább lépünk, akkor olyanhoz jutunk, amelyik már egyáltalán nem is létezik. Itt megszakad a létezők sora. Így az Ő szubsztanciája olyan szubsztancia, amelyből a létezők anélkül áradnak ki, hogy létüket a náluk alacsonyabb fokon álló lét specializálná. Bőkezű, és bőkezűsége szubsztanciájában rejlik. Tőle indul a létezők rendje, s mindegyikük a létből az őt megillető részt rangjának megfelelően kapja tőle. Ő igazságos is, és igazságossága szubsztanciájában van, s nem pedig valami szubsztanciáján kívüli dologban.

Szubsztanciája olyan szubsztancia, hogy a létezők, ha rangjuk szerint sorakoznak, szorosan összefonódnak és egymáshoz kapcsolódnak, akkor általa ez a sok dolog egy egységet képez, és olyan lesz, mint egy egységes valami. Az, aminek segítségével összeállnak és összekapcsolódnak, néhány dolog esetében a szubsztanciában van, úgyhogy egyrészt szubsztanciájuk révén léteznek és ugyanannak a révén fonódnak és kapcsolódnak össze is. Más dolgok esetében ez a szubsztanciához tartozó akcidiában keresendő. Ilyen például a szeretet. Ez tartja össze az embereket, és ez állapotuk, nem pedig szubsztanciájuk, amiben létük van. Az emberben ez is az Elsőtől van. Azt Első szubsztanciájának olyan a természete, hogy belőle a létezők számos tulajdonságukkal együtt jönnek létre, és ez utóbbiakkal kapcsolódnak össze, így fonódnak és kapcsolódnak össze.

Kilencedik fejezet

Az Első megnevezésére szolgáló nevek

Azokkal a nevekkal kell illetnünk az Elsőt, amelyek a számunkra ismert létezők, valamint a közöttük legjobbak közül a lét tökéletességét és legjavát jelölik, mégpedig anélkül, hogy e nevek közül valamelyik is arra a tökélyre vagy kiválóságra mutatna, amit szokás szerint a körülöttünk levő létezőkből és azok legjavából jelöl, hanem inkább azt a tökéletességet jelöli, ami az Ő szubsztanciájában csak neki jár ki. Továbbá a tökéletességnek számos fajtája van, s ezeket általában ugyanazzal a névvel jelöljük. Nem szabad azonban azt hinni, hogy jóllehet a tökéletességeknek különböző fajtái vannak és ezeket általában sok névvel illetjük, mégis ezek olyan fajtákat jelölnének, amikre az Első fölosztható lenne, és ezek összessége révén szubsztancializálna. Ez a sok név alapján véve csak egy szubsztanciát, egy létezőt jelöl, és ez egyáltalán nem osztható.

A körülöttünk levő dolgok tökéletességét és kiválóságát jelölő nevek közül némelyik olyasmit jelent, ami a dolgok esszenciájában van meg, s nem olyasmit, ami úgy jön létre, hogy a dolgokat valami rajtuk kívül álló más valamihez viszonyítjuk. Ilyen például az, hogy „létező”, „egy”, „élő”. Mások olyasmit jelölnek, aminek léte a dolognak valami rajta kívül álló dologhoz való viszonyában áll, mint például az igazságosság, a bőkezűség. Ezek a nevek a körülöttünk létezők esetében úgy jelölik a kiválóságot és a tökéletességet, hogy azok viszonyítása valami kívül álló dologhoz része az adott tökéletességnek, és így a viszony része annak az egésznek, amit ezek a nevek jelölnek. Ennek értelmében az illető név avagy az illető kiválóság vagy tökéletesség a másik dologhoz való viszonyban áll fönn. Amikor az ilyen nevekkal átvitt értelemben az Elsőt jelöljük, akkor jelentésével arra a viszonyra célzunk, ami közte és mások között a lét kiáradása révén áll fönn. Így nem tehetjük meg a viszonyt a tökéletesség részének, és nem engedhetjük meg azt, hogy a név jelölje tökéletesség ebben a (most említett) viszonyban álljon fönn. Egy szubsztanciát és egy tökéletességet kell vele jelölnünk, és ezek szükségszerű következménye ez a viszony. Azt kell vele jelölnünk, hogy az adott viszony abban a szubsztanciában áll fönn, és azt, hogy ez a viszony pontosan azt a szubsztanciát követi, amit evvel a névvel jelölünk.

Tizedik fejezet

A másodlagos létezőkről, valamint arról, hogy miként jön létre a sokaság

Az Elsőből árad ki a Másodiknak a léte. Ez a második is test nélküli szubsztancia, nem az anyagban valósul meg. A Második a saját esszenciáját gondolja, és gondolja az Elsőt is. Saját esszenciáját gondolva semmi rajta kívüli dolgot nem gondol. Abból, hogy az Elsőt gondolja, következik a Harmadik. Miután ő az őt megillető esszencia révén szubsztancializálódik, szükségszerűen létrejön belőle az első égbolt.

A Harmadiknak a léte sem az anyagban valósul meg, szubsztanciájában ő is értelem. Saját esszenciáját gondolja, és gondolja az Elsőt. Miután az őt megillető esszencia révén szubsztancializálódik, szükségszerűen létrejön belőle az állócsillagok szférája, Az Elsőt gondolja, így létrejön belőle a Negyedik. Ez sem az anyagban valósul meg. Önmaga lényegét és az elsőt gondolja. Mivel az Őt megillető esszencia révén szubsztancializálódik, így létrejön belőle a Szaturnusz szférája. Mivel az Elsőt gondolja, létrejön belőle az Ötödik. Az Ötödik sem az anyagban valósul meg. Saját lényegét és az Elsőt gondolja. Mivel az Őt megillető esszencia révén szubsztancializálódik, szükségszerűen létrejön belőle a Jupiter szférája. Az Elsőt gondolja, ezért szükségszerűen létrejön belőle a Hatodik. Ez sem az anyagban létezik. Saját

esszenciáját és az Elsőt gondolja. Mivel saját esszenciája révén szubsztancializálódik, szükségszerűen létrejön belőle a Mars szférája, és mivel az Elsőt gondolja, szükségszerűen létrejön belőle a Hetedik. Ez sem az anyagban létezik. A saját lényegét és az Elsőt gondolja. Mivel saját esszenciája révén szubsztancializálódik, szükségszerűen létrejön belőle a Nap szférája, s mivel az Elsőt gondolja, szükségszerűen létrejön belőle a Nyolcadik. Ő sem az anyagban létezik, és saját lényegét, valamint az Elsőt gondolja. Mivel az őt megillető esszencia révén szubsztancializálódik; szükségképp létrejön belőle a Venus szférája, s mivel az Elsőt gondolja, szükségképp következik belőle a Kilencedik léte. Ez sem az anyagban létezik, és saját lényegét valamint az Elsőt gondolja. Mivel a saját esszenciája szerint szubsztancializálódik, szükségképp következik belőle a Merkúr szférája. Mivel az Elsőt gondolja, szükségképp következik belőle a Tizedik léte. Ez sem az anyagban létezik. Saját lényegét és az Elsőt gondolja. Mivel saját esszenciája révén szubsztancializálódik, szükségképp következik belőle a Hold szférája. Mivel az Elsőt gondolja, szükségképp létrejön belőle a Tizenegyedik. A Tizenegyedik sem az anyagban létezik. Saját lényét és az Elsőt gondolja. Nála mégis befejeződik az a lét, amelyiknek egyáltalán semmi szüksége sincs a léthez anyagra és formára.

Ezek tehát az anyagtól független létezők. Szubsztanciájuk értelmek és szellemi létezők. A Holddal befejeződik az égitestek létrendje. Ezek természetüknél fogva körbe forognak.

Tizenegyedik fejezet

A létezők és a mi világunk teste

Az eddig előszámlált létezőknél a legmagasabb tökély szubsztanciájukban kezdettől fogva megvan. Ennél a kettőnél (a Holdnál és a tizenegyedik értelemnél) megszűnik ez a fajta lét. Az ezután következő dolgok természete nem olyan, hogy szubsztanciájukban a legmagasabb tökély kezdettől fogva meglenne. Ezeknek olyan az alkatuk, hogy létük hiányos, és innen lassan emelkedve éri el minden faj először szubsztanciája tökéletességének legvégső határát, majd ugyanezt minden akcidienciája esetében. Ez az állapot ennek a nemnek a természetéből folyik, mégpedig anélkül, hogy valami más, tőle idegen dologtól kapná. Ez ebben a nemben részben természetes, részben akaratlagos, részben természetes és akaratlagos eredetűből összetett. A természetes megelőzi az akaratlagost, léte időben korábbi az akaratlagosénál. Az akaratlagos léte nem lehetséges, hacsak meg nem előzi a természetes. Természetes testek az elemek, mint a tűz, a levegő, a víz és a föld, vagy a velük egyneműek, mint a gőz, a láng és így tovább. Továbbá az ásványok, mint például a kövek és fajtáik, a növények, az értelmetlen élőlények és a gondolkozó élőlény.

Tizenkettedik fejezet

Anyag és forma

Ez utóbbi dolgok közül mindegyik két összetevőből kapja fönnállását. Közülük az egyik olyan, mint a kerevet esetében a fa, a másik pedig olyan, mint a kerevet esetében annak alakja. Ami a fa szerepét illeti, az az anyag, a matéria, ami az alak szerepét illeti, az a forma, az alak. Ugyanígy van mindez a kettőjükhöz hasonló többi dolog esetében is. Az anyag a szubsztátum, és arra szolgál, hogy benne létezzen a forma, a forma pedig nem valósulhat meg, nem létezhet, csakis az anyagban. Az anyag léte a formáért van, és ha nem létezne valamiféle forma, nem lenne anyag sem. A forma ugyanakkor nem azért van, hogy általa létezzen az anyag, hanem azért, hogy a testi szubsztancia aktuális szubsztanciává válhassék. Minden

species akkor lesz aktuális létező, akkor éri el léte tökéletességét, ha megkapja formáját. Amíg anyaga forma nélkül létezik, mindaddig csak potenciális species. Amíg a kerevet fája a kerevet formája nélkül létezik, addig csak potenciális kerevet, s akkor lesz aktuális kerevetté, ha formája megvalósul anyagában. A dolog hiányosabb léte a dolog anyagában van meg, tökéletesebb léte ezzel szemben a formájában található meg.

Ezeknek a testeknek a formái ellentétesek, s mindegyikük létezhet is meg nem is. Mindegyikük anyaga befogadja a megfelelő formát, de befogadhatja a vele ellentétes formát is. Lehetséges, hogy meglegyen benne a dolog formája, s az is, hogy ne legyen meg, s az is lehet, hogy a forma másban valósul meg.

Négy elem van, ezek formái ellentétesek. Mindegyikük anyaga képes az adott elem formájának, de ellentétének is a befogadására. Mindegyikük anyaga közös tehát az összes számára, s közös az elemek és az égitestek alatti összes többi test számára is. Az égitestek alatt ugyanis minden elemekből áll. Az elemek anyagának viszont nincs anyaga. Ez ugyanis maga az első anyag, és közös az égitestek alatt mindenk számára közös. Ezek közül egy sem bírja az anyagát kezdettől fogva. Minden test a léte alapját jelentő anyagát először csak távoli potencialitással bírja, nem aktuálisan, mert csak az őanyagát kapja meg. Ezért törekednek mindig afelé a forma felé, amelyikkel szubsztancializálódnak. Aztán lassú folyamatossággal emelkednek mindaddig, amíg el nem nyerik az aktuális létüket jelentő formát.

Tizenharmadik fejezet

A fokozatok elosztása az anyagi testek és az isteni létezők között

Ezeknek a létezőknek (ti. a Hold szférája alatti anyagi dolgoknak) olyan a rendje, hogy első helyen a legalacsonyabb rendű áll, és utána következnek az egyre kiválóbbak mindaddig, amíg a sor be nem fejeződik a legkiválóbbal, amelyiknél kiválóbb már nincs is. Ezek közül a legalacsonyabb rendű a közös őanyag, nála tökéletesebbek az elemek, továbbá az ásványok, majd a növények, aztán a nem gondolkozó élőlények, és végül a gondolkozó élőlények. A gondolkozó élőlénynél nincs semmi tökéletesebb sem.

Ami az előbb említett létezőket illeti (azaz a Hold szférája fölötti értelmeket), náluk a rangsor élén a legkiválóbb áll, aztán a nála hiányosabb, majd az annál hiányosabb, míg el nem jutunk a közülük legkevésbé tökéleteshez. A legkiválóbb és a legtökéletesebb közülük az Első. Ami pedig az Elsőtől létrejövő többi létezőt illeti, összességében véve közülük azok a legkiválóbbak, amelyek nem testek és nem testekből állnak. Utánuk következnek az égitestek. Ezen anyagnélküli létezők közül a legkiválóbb a Második, majd sorban a többi, míg el nem jutunk a Tizenegyedikhez. Az égiek közül a legkiválóbb az első égbolt, majd a második, és így tovább a fönti sorrend szerint, míg el nem jutunk a tizenegyedikhez, azaz a Hold szférájához. Az Első után álló anyagtalan létezők száma tíz. Az égi testek száma összesen kilenc, így számuk összesen tizenkilenc.

E tíz (anyagtalan létező) közül mindegyik létrendjében egyedül áll a létével, és léte nem lehet valami rajta kívül álló más dolog érdekében. Ha ugyanis létében részesülne valami más is, és az a másik nem lenne ezzel azonos, akkor abban a dologban szükségképp lenne valami, aminek révén ettől különbözik, és a különbséget jelentő valami lenne az ő speciális léte. Ez a speciális lét azonban nem lenne azonos azzal a léttel, amivel ez létezik. Más szóval kettőjük léte nem lenne egy lét, hanem közülük mindegyikben lenne valami, ami speciálisan csak az övé. De az sem lehet, hogy ellentétesek legyenek, mivel mindent az ellentétével a közös anyag köt össze. Márpedig ezek egyikének sem lehet anyaga. Továbbá az egy species alá tartozó

dolgok esetében sok az individuum, mégpedig a specieshez tartozó forma szubsztrátumának sokasága következtében. Aminek tehát nincs anyaga, annak speciesében rajta kívül semmi sem lehet.

Az ellentétek létrejöttének forrásai lehetnek továbbá vagy a dolgok ellentétes szubsztanciái, vagy egy dolog szubsztrátumának ellentétes állapotai és viszonyai. Ilyen például a hideg és a meleg. Mindkettő a Naptól származik, a Nap pedig ebbe az állapotába a közelsége vagy távolsága révén kerül. E két állapota ellentétes állapotokat és viszonyokat hoz létre.

Az Elsőnek nem lehet ellentéte; sem pedig a Másodikhoz viszonyított ellentétes állapotai, sem pedig a Másodikhoz képest olyan viszonyai, amelyek ellentétesek. A másodikban sem lehet ellentét, hasonlóképp a Harmadikban sem, és így tovább a Tizedikig. Ez a tíz mind a saját lényegét és az Elsőt gondolja. Egyik sem elegendő ahhoz, hogy a saját lényegét gondolva legyen léte tökéletes. Mindegyik azáltal nyeri el a tökéletes kiválóságot, hogy saját lényegével együtt az első ok lényegét is gondolja.

Amilyen mértékben meghaladja az Első kiválósága az ő lényegének kiválóságát, annyival lesz az Elsőt gondolván lelkében nagyobb a boldogsága, mint akkor lenne, ha csak a saját lényegét gondolná. Hasonlóképp ugyanannyival nagyobb az élvezete saját lényegét gondolva akkor, ha vele együtt az Elsőt is gondolja, amennyivel az Első tökéletessége nagyobb az ő lényegének tökéletességénél. Amennyivel nagyobb az Első pompája és szépsége az ő esszenciájának pompájánál és szépségénél, annyival múlja fölül saját esszenciája iránti csodálatát és szeretetét az, ha saját esszenciájával együtt az Első lényegét is gondolja. A szeretett és csodált lelkében azáltal lesz első, hogy az Elsőt gondolja, és azáltal lesz második, hogy saját lényegét gondolja. Az Első pedig eme tízhez viszonyítva a szeretet és a csodálat első tárgya.

Tizennegyedik fejezet

Az égi testek közös tulajdonságai

Az égi testek kilenc rendszert képeznek kilenc fokozatban. Mindegyik rendszert egy kör alakú test zárja körbe. Az első ezek közül csak egy testet tartalmaz, és egy kör alakú mozgással mozog nagyon gyorsan. A második egy kör alakú test, és több közös mozgású testet tartalmaz. Ennek (a szférának) csak két mozgása van. E két mozgásban részesül az összes (körbezárt) test. A harmadik és az utána következő két (szféra) számos különböző testet ölel föl, és ezek mind az őket megillető speciális mozgással mozognak, de közösen részesülnek másféle mozgásokban is. Ezek a testek mind egy nemhez tartoznak, de különböznek fajukban. Mindegyik fajban azonban szám szerint csak egy test létezhet, s annak speciesében más nem részesül. Így például a Nap létében nem részesül más az ő fajtájából, létében egyedül áll, Ugyanúgy van ez a Holddal és a többi csillagokkal.

Ezek (az égi testek) hasonlítanak az anyagi létezőkre, mégpedig abban a tekintetben, hogy szubsztrátumuk van, ami hasonlít az anyagi szubsztrátumhoz, s ez utóbbi célja a forma hordozása. Olyan dolgok vannak bennük, mint a formák, és ezek révén szubsztancializálódnak. Ezek a dolgok az említett szubsztrátumban állnak fenn. Formáiknak mégsem lehet ellentétük. Szubsztrátumuk nem fogadhat be formájukon kívül más formát, de ez utóbbtól üres sem maradhat. E szubsztrátum formáiban semmi módon sincs nemlét, hanem inkább a nemlét e formákkal szemben áll. A szubsztrátum így nem gátolja meg e formákat abban, hogy őket gondolják, és hogy esszenciájukban értelmek legyenek.

Ezek közül tehát mindegyik formája révén aktuális értelem; és annak az anyagtalán létezőnek a lényegét gondolja, amelyiktől az illető létező létét kapta, és ezenkívül még gondolja az Elsőt. De amikor esszenciáját gondolja, nemcsak értelmet gondol, mivel szubsztrátumát is gondolja, és a szubsztrátum nem értelem. Ha azonban szubsztrátumával nem gondolja, hanem csak formájával, akkor van benne olyan szellemi létező, ami nem gondol, márpedig minden-nel gondolkodik, amivel szubsztancializálódik és formálódik. Más szóval szubsztanciája formából és szubsztrátumból áll. Ez választja el az Elsőtől és a többi tíz anyagtalán létezőtől, valamint minden szubsztrátumtól. Az ember anyagában közös vele. Ő sem saját lényege révén boldog, tehát nem azért, hogy csak saját esszenciáját gondolja, hanem azért, hogy az Elsőt is gondolja, és azt az anyagtalán létezőt is, amelyiktől léte származik. Az anyagtalán létezővel közös az a tulajdonsága, hogy szereti az Elsőt és lelkében csodálja azt az ékességet és szépséget, amit az Elsőtől merített. Ettől eltekintve messze ama tíz alatt áll.

Az anyagi (testek) közös tulajdonságaiból övék a legnemesebb és legkiválóbb tulajdonságok. Ez abban áll, hogy alakja a legkiválóbb, azaz gömb, továbbá a látható minőségek közül is övé a legkiválóbb, s ez a fénysugár. Egyes részei a sugarakat hozzák létre, ezek a csillagok. Más részei aktuálisan átlátszóak, mert már maguktól is telve vannak fényvel és fényt kapnak a csillagoktól is. Övék a legkiválóbb mozgás, azaz mozgásuk kör alakú.

Hasonlítanak arra a tíz (anyagtalán létezőre) abban is, hogy kezdettől megkapták azt a leg-nemesebb valamit, aminek révén szubsztancializálódtak, s ugyanígy megkapták az őket megillető nagyságukat, alakjukat és látható minőségeiket.

Tizenötödik fejezet

Miben, merre és miért mozognak az égi testek

Abban különböznek (ti. az égi testek a tíz értelemtől), hogy nem lehetett a kezdet kezdetén megadni azt a dolgot, amelyik felé mozogjanak. A valami felé történő mozgás a testek leg-közönségesebb tulajdonságának számít, beleértve a legalacsonyabb rendű testeket is. Ez onnan származik, hogy minden testnek valahol kell lennie. A testhez tartozó helynek körbe kell vennie az adott testet. Ennek a helynek pedig az a sajátos tulajdonsága, hogy nem lehetséges, hogy a test egésze elhagyja a hely egészét. A helynek vannak részei, mint ahogyan a benne levő testnek is vannak részei. E test bármely része nem rendelkezik előjoggal a környezetét képező hely valamely részére, a test minden része szükségképp megfelel a környezet valamely helyének, és ez nem változik időről-időre, hanem huzamosan így van. Valahányszor a test egy része elfoglalja a környezet egy részét, mindannyiszor a test előtte álló részének megfelel a környezet előtte álló része. Nem lehet, hogy egy időben két hely feleljen meg neki. Először el kell hagynia azt, amiben benne van, hogy abba kerülhessen, ami előtte van, és így kell lassan végigmennie a környezet összes részén. Az a rész, amelyikben benne volt, nem rendelkezik az egyik időben nagyobb előjoggal rá, mint más időben, s így van ez mindig. Ha nem foglalhat el örökösen egy bizonyos részt, mert szám szerint egy, és így faj szerint is egy lett, akkor néha ott lesz, néha nem. Aztán tovább megy egy fajában hasonlóhoz, és azt is elhagyja egy időre, átmegy egy harmadik hasonlóra, és tovább menvén azt is elhagyja egy időre, eljut a negyedik hasonlóra, és így megy ez tovább örökké. Világos tehát, hogy az elhagyott és változó részek visszatérnek ugyanoda annak a testnek a viszonyában, amelyik körül az ég van. A „viszony” azt jelenti, hogy mondhatjuk „ez ezé” és „ez innen”; és így tovább abban az értelemben, hogy a „hol” jelentése a testnek az őt fedő síkhoz való viszonyában áll. Minden égitest egy szférá-ban, azaz egy megtestesült körben létezik. Részeneinek viszonya az alatta levő testek felszí-

nének részeihez állandóan változik, és mindegyikük a jövőben visszatér egy korábbi viszonyhoz.

Az egyik dolognak a másikhoz való viszonya a lehető legalacsonyabb rendű akcidencia, és ez áll a dolog szubsztanciájától a legtávolabb. Minden szférának és megtestesült körnek, ha kör alakú mozgása van, a mozgása vagy gyorsabb vagy lassúbb a többi mozgásnál. Így van ez például a Saturnus és a Hold szférájának esetében. A Hold szférájának mozgása gyorsabb a Saturnus szférájánál.

Tizenhatodik fejezet

A kör alakú mozgás állapotai és általános természete

Az égitestek mozgásának ez a megkülönböztető tulajdonsága nem másokhoz való viszonyukban, hanem saját magukban áll, saját lényegükből fakad. Amelyik közülük lassú, az mindig lassú, a gyors pedig mindig gyors. Továbbá sok égitest helyzete a középponthoz és az alatta levőkhöz különböző, és e helyzetükben mutatkozó különbségük miatt van mindegyiküknek sajátos akcidenciája, ezért siet némelyik a Föld körül, s ezért lassú némelyik. Ez azon kívül van, hogy egyesek mindig gyorsak, mások mindig lassúak; a Saturnus és a Hold analógiájára. Ehhez járul még az egymáshoz fűződő kapcsolatuk, nevezetesen az, hogy néha összetalálkoznak, néha szétválnak, néha pedig egymással oppozícióban állnak. Az is előfordul, hogy néha valamelyik alattuk állóhoz közel kerülnek, néha eltávolodnak tőle, egyszer láthatók, másszor eltűnnek. Ezek az ellentétek nem szubsztanciájukban vannak, sem a szubsztanciájukhoz közel álló akcidenciáikban, hanem csak viszonyaikban. Ilyen például még följövételük és lenyugvásuk is. Ezek az alattuk levőkkel szemben megnyilvánuló ellentétes viszonyaik. Az égitestek az első olyan létezők, amelyekhez ellentétes tulajdonságok járnak, és az első olyan létezők, amelyekben ellentétek vannak. Ezek voltaképpen a testeknek az alattuk levőkhöz vagy egymáshoz fűződő viszonyai. Ezek az ellentétek jelentik az ellentétek legelső fokát. Az ellentét a lét hiányossága. Az égi testeknek a hiányosság a természet szerint létező dolgok közül a legalacsonyabb rendűekben jár ki.

Az összes égi testnek egy közös természete van. Ennek lényege az, hogy mind a közülük legelső test mozgásával mozognak, mégpedig kör alakú mozgással, éjjel-nappal. Ez a mozgás pedig az első égbolt alatt nem kényszerű, mivel az égben nem lehet semmi kényszerűség. Az ottani szubsztanciák között is van különbség, de nincs közöttük ellentét. Így különbözik a Saturnus a Jupitertől, minden csillag minden csillagtól, minden szféra minden szférától. Ellentétek is járulhatnak hozzájuk, mint mondtuk, de csak viszonyaikban. Viszonyaik változnak, egymással ellentétbe kerülhetnek, egymást követhetik. Megszűnik egyik viszonyuk és átváltozik saját ellentétévé, aztán visszatér ugyanaz, amelyik megszűnt, de csak fajtájában azonos vele, nem pedig számban. Viszonyaik ismétlődnek, némelyikük hosszabb, némelyikük rövidebb idő alatt tér vissza. De vannak olyan állapotok és viszonyok is, amelyek egyáltalán nem térnek vissza. Az a tulajdonságuk, hogy összességükben egy dologhoz képest lehetnek ellentétes viszonyaik, például egyesek közel lehetnek egy bizonyos dologhoz, mások pedig ugyanattól távol lehetnek.

Tizenhetedik fejezet

Az ősforma és az ősanyag keletkezésének okai

Az égi testek közös természetéből következik, hogy az alattuk létezőknek egy közös ősanyag van. Szubsztanciáik különbözőségéből következik, hogy sok, szubsztanciájában különböző test létezik. Viszonyaik és kapcsolataik ellentéteiből következnek az ellentétes formák. Az ellentétes viszonyok cserélődéséből és egymásutánjából következik az ősanyagban az ellentétes formák cserélődése és egymásutánja. A testek egy csoportja esetében az ellentétes viszonyok és az ellentmondó kapcsolatok egyidejű föllépése egy esszencián ellentétes formájú dolgok egyesülését és keveredését jelenti. Ezekből a különböző fajta keveredésekből jön létre a testek számos formája. Az ismétlődő és visszatérő kapcsolataikból származnak a visszatérő létű dolgok. Egyesek közülük rövidebb, mások hosszabb időközökben térnek vissza. A nem ismétlődő kapcsolatokból és állapotokból, tehát azokból, amelyek egy adott időben úgy fordulnak elő, hogy korábban sohasem voltak és később sem lesznek, jönnek létre azok a dolgok, amelyek léte sohasem ismétlődik.

Tizennyolcadik fejezet

Az anyagi testek létrejöttének fokozatai

Először az elemek jönnek létre, aztán a hozzájuk hasonló és velük kapcsolatba levő testek, mint például a gőzök és az effajta dolgok, tehát a felhők, szelek és mások, amik a levegőben keletkeznek. Ez érvényes minden, a föld körül és a föld alatt található hasonló dologra, továbbá a vízre és a tűzre. Az elemekben és a többi létezőkben erők jönnek létre, és ezek segítségével önmaguktól mozognak ama dolgok felé, amelyek természetük szerint miattuk vagy általuk vannak. Mindez külső mozgató nélkül megy végbe. A létrejövő erők révén hatást gyakorolnak egymásra, egymás hatását befogadják. Hatnak rájuk az égi testek is, de ezek egymásra is hatnak, és e hatások összességéből, ebben a tekintetben, a keveredések és egyesülések számos fajtája jön létre. Létrejön sok különböző mérték, egyesek ellentétével, mások ellentéte nélkül.

Ebből következik a többi test léte. Először az elemek vegyülnek egymással, és ebből számos ellentétes test születik. Aztán csak az ellentétesek vegyülnek egymással, továbbá az ellentétesek egymással és az elemekkel. Ez a második vegyülés az első után. Innen is sok ellentétes formájú test származik. Mindezekben úgyszintén létrejönnek azok az erők, amelyekkel egymásra hatnak, s amelyekkel más testek hatását befogadják, s amelyek segítségével önmaguktól mozognak, külső mozgató nélkül. Ezekre is hatnak az égi testek, de egymásra is hatnak, hatnak rájuk az elemek és ők is hatnak az elemekre. Eme hatások összességéből is, különböző módokon, sok más vegyülés áll elő, és a dolgok ezek által nagyon eltávolodnak az elemektől és az ősanyagtól. Az előző keveredés után nem szűnik meg a további keveredés, és így a második vegyülés mindig sokkal bonyolultabb az elsőnél. Ez így folytatódik mindaddig, amíg olyan testek nem jönnek létre, amelyek már nem tudnak keveredni. Vegyülésükből tehát új test jön létre, és ez még messzebb áll az elemektől, ezért megáll a keveredés.

Néhány test az első vegyülésből, mások a másodikból keletkeznek, ismét mások a harmadikból, s némelyek még későbbiből. Az ásványok az elemekhez közelebb álló vegyülésből jönnek létre és kevésbé összetettek. Kevés fokozattal távolodnak el az elemektől. A növények már ezeknél komplikáltabb vegyülésekből keletkeznek és az elemektől több fokozatnyi távolságban állnak. A nem logikus élőlények még a növényekénél is bonyolultabb keveredésből származnak. Az ember az egyedüli, aki az utolsó keveredésből jött létre.

Ezek közül mindegyes speciesben olyan erők jönnek létre, amelyek segítségével önmaguktól mozognak, s olyan erők, amelyekkel másokra gyakorolnak hatást, s amelyek révén másoktól fogadnak be hatásokat. A cselekvő hatásának tárgyát jelentő szubsztrátum összesen három csoportra osztható, közülük az egyikre a legnagyobb, másokra a legkisebb mértékben, a harmadikra egyenlő mértékben hat. Ugyanez érvényes a más hatását elszenvedők esetében is. Három féle aktivitás számára lehet szubsztrátum: az egyikre az aktivitás a legnagyobb, a másokra a legkisebb, a harmadikra egyenlő mértékben hat. A tevékenység bármiféle dologra vagy úgy hat, hogy támogatja annak fennmaradását, vagy úgy, hogy ellentétbe kerül vele.

Miközben ezek a dolgok egymásra hatnak, hatnak mindegyikükre az égitestek is, támogatva őket vagy velük ellentétbe kerülve. Amelyik támogatja őket, az néha támogatja őket, néha ellentétbe kerül velük; és amelyik ellentétben áll velük, az néha ellentétben van velük, néha támogatja őket. Ezek az égi hatások társulnak a földi testek egymás közti hatásához, és ebből a társulásból ismét nagyon sok keveredés és vegyülés származik, azaz mindegyikük fajtájában rengeteg különböző egyed jelenik meg, ezek tehát az égi testek alatti természetes dolgok létének okai.

Tizenkilencedik fejezet

A formák változása az anyagban

A dolgok először az említett utakon és módokon jönnek létre, s ha egyszer léteznek, akkor létüknek maradandónak és tartósnak kell lennie. A létezők fennmaradása azonban ebben az állapotukban anyaguktól és formájuktól függ, ugyanakkor a formák ellentétesek. Minden anyag természetéhez tartozik, hogy egyszer ez a forma valósuljon meg benne, egyszer pedig az ellentéte. Mindezeknek a testeknek joguk és igényük van formájukra, de ugyanígy joguk és igényük van anyagukra is. Formájuk révén joguk van fennmaradni és létüket megőrizni, anyaguk révén pedig joguk van egy másik, eddigi létükkel ellentétes léthez. Miután e kettő nem valósulhat meg együtt, egy időben, szükségszerűen egyszer az egyik valósul meg, létre jön és léte megőrzésével fennmarad egy darabig, aztán elpusztul és létrejön az ellentéte, aztán az marad fenn, és ez így folytatódik örökké. Egyikük léte sem előbbre való a másikénál, egyikük fennmaradása sem jogosabb a másikénál, mert mindkettőt megilleti a lét és a maradandóság egy darabja.

Továbbá mindkét ellentét számára közös ugyanaz az anyag, mindkét ellentét ugyanazon anyag által létezik. Egyazon anyag azonban mégsem méltóbb az ellentétpár egyik tagjára, mint a másikra, s az sem lehet, hogy mindkettőjüket egyidejűleg szolgálja. Ebből szükségszerűen következik, hogy ugyanazt azt anyagot egyszer az ellentét, egymás a másik kapja meg, és az anyag így cserélődik közöttük. Mindegyik olyan lesz, mintha joga lenne valamire a másiknál, s lenne valamije, ami a másiknak is megvan, és lenne a másiknál is valami, ami neki is megvan. Mindegyiknek van valami joga, ami az egyikről a másikra a másiktól az egyikre száll. Az igazságosság ebben az esetben azt követeli, hogy ennek legyen anyaga, és azt kapja meg a másik, hogy a másiknak is legyen anyaga, és azt kapja meg ismét ez, tehát az anyag váltakozzék közöttük. A létezők közötti igazságosság megvalósulása érdekében nem lehetséges, hogy egy dolog örökké fennmaradjon, mert szám szerint egy Örökké való fennmaradását úgy alkották meg, hogy fajtában egy. A fajtában egynek való fennmaradásához arra van szükség, hogy a faj egyedeinek bizonyos idejük legyen, aztán ha elpusztulnak, akkor a faj más individuumai vegyék át a helyüket, és így tovább örökké.

E testek közül egyesek elemekből állnak, mások ezek vegyüléséből jönnek létre. Az ezek vegyüléséből létrejövők részben komplikáltabb keveredésükből keletkeznek, részben kevésbé

komplikált keveredésükből származnak. Ami az elemeket illeti, mindegyikük esetében a pusztító ellentét csak kívülről jöhet, mivel testük egészében nincs semmi ellentét sem. A kevésbé komplikált keveredésből származókban csak a belső ellentétek, így erejük is törékeny, gyönges. Éppen ezért az esszenciájában levő pusztító ellentét is csak kívülről jöhet és nem pusztítja el, hacsaknem külső segítséggel.

Így tehát az ezeket elpusztító ellentét is külső eredetű. A kevésbé bonyolult keveredésből származó dolgokat csakis külső ellentétek pusztíthatják el. Ami a bonyolultabb keveredésből létrejövő testeket illeti, a bennük és az összetételükben levő számos ellentét miatt eme összetett testekben az ellentétek szembeszökőbbek és ellentétes erők is hatékonyabbak. Egyidejűleg hatnak egymásra. Miután nem hasonló részekből állnak, nem gátolja semmi sem a belső ellentétek keletkezését. A pusztító ellentétek testükön belülről és kívülről egyaránt hatnak.

Azok a testek, amelyeket külső ellentétek pusztítanak el, sohasem maguktól bomlanak föl, mint például a kő vagy a homok, hanem e kettő és minden hozzájuk hasonló más csakis külső dolgok tevékenysége következtében pusztul el. A többi pedig, tehát a növények és az élőlények, belső ellentétek következtében is föl bomolhatnak. Ha tehát ezek a dolgok egyidejűleg megvannak, akkor formájuk fennmarad egy darabig azért, hogy mindig hátrahagy valamit föl bomló teste helyett, és ez a dolog lép a föl bomlott test helyére. Nem lehet, hogy a föl bomló test helyett visszamaradó dolog azzal a testtel kapcsolatban kerüljön, ebben az esetben ugyanis elvonná annak formáját és ugyanazt a formát ölténé magára, azaz belőle táplálkozna. Ezekben a testekben ugyanis tápláló erő, és e tápláló erőt segítő mindenféle képesség található, elannyira, hogy ezek a testek mind magukhoz tudják vonni ellentétüket és meg tudják őket fosztani ellentétes voltuktól, és befogadván őket esszenciájukba, fölöltik a korábban másikkal tartozott formát. Ez addig folytatódik, amíg az idő hosszúsága folytán el nem halványul bennük az erő, és föl nem bomlik a testből az, amit a gyöngyülő erő már nem tud pótolni, és így ez a test elpusztul. Ez a módja a test megőrzésének a belső bomlasztó erővel szemben. A külső bomlasztó erővel szemben azokkal a természetes szerveivel védekezik, amelyek részben testén belül, részben azon kívül vannak.

Annak érdekében, hogy fajában egyként fennmaradhasson arra van szükség, hogy az elpusztult individuumok helyébe mások lépjenek.

Ez úgy történik, hogy az első individuumokkal együtt később keletkezett individuumok is léteznek, és ha az elsők elpusztulnak, akkor ez utóbbiak a helyükre lépnek, nehogy legyen olyan időpont, amikor az adott fajnak egy individuum sem létezik. Előfordulhat, hogy ezek akár egy helyen, akár különböző helyeken keletkeznek. Más módon úgy is történhet mindez, hogy az első utáni egyed csak az első pusztulást követő időben jelenik meg, s így van olyan idő, amikor az adott fajból egy individuum sem létezik. Némelyekben van olyan potencia, amivel magukhoz hasonlókat tudnak létrehozni, némelyek viszont nélkülözik ezt a képességet. Ha nincs meg bennük ez a képesség, akkor egyedül az égi testek okozzák a pusztulásukat, hiszen ezek tartják fenn az elemeket adott állapotukban. Ha viszont megvan bennük a faj szerint hasonló egyedek létrehozására való potencia, akkor képességüknek megfelelően cselekszenek. Mindehhez járul még az égi testek és más testek hatása is, mégpedig oly módon, hogy az vagy támogatja őket, vagy ellentétes velük szemben, de mégsem lehetetleníti potenciájuk tevékenységét. Ebben az esetben keveredés jön létre; vagy olyan módon, hogy az a hatás azzal a képességgel egyensúlyban áll, vagy olyan módon, hogy az egyensúlyt kisebb-nagyobb mértékben fölborítja, de aktivitását mégsem lehetetleníti. A fajban ebben az esetben ily módon jön létre az a valami, ami az összetett test helyét elfoglalja. Mindez így történik a

dolgokkal kisebb, nagyobb vagy egyenlő mértékben. A létezők e neme ilyen módon marad fenn.

Ezen testek mindegyikének joga és igénye van a formájára, joga és igénye van az anyagára. Aminek formája révén joga van a fennmaradáshoz, meglevő létéhez, és ahhoz, hogy ne szűnjék meg, annak anyaga révén joga van egy másik, az addigi létével ellentétes léthez, azzal ellenkező léthez. Az igazságosság megköveteli mindkét igény kielégítését.

Miután nem lehet e kettőt egyidejűleg kielégíteni, szükségszerűen egyszer az egyiknek, egyszer a másiknak kell teret kapnia, s a test fennmarad egy darabig, léte megőrződik, aztán elpusztul és ellentéte létezik, hogy így megy ez örökké. Ami megőrzi a létét, az vagy a test formájában rejlő ereje, vagy egy más, vele kapcsolatos, neki a léte megőrzésében eszközül szolgáló test ereje. Léte megtartását átválthatja egy rajta uralkodó másik test is, így egy égi test vagy bármi más, de mindezek a tényezők együttesen is előfordulhatnak.

Továbbá ezek a létezők egymással ellentétesek, és minden ellentétpárnak az anyaga közös. Ennek a testnek az anyaga pontosan azonos annak a testnek az anyagával, a másik test anyaga képességével. Mindegyiknek van valamije, ami a másiké, s a másiknak van valamije, ami az egyiké. Olyan, mintha ebben a tekintetben mindegyiknek joga lenne valamire a másiknál, s ez a jog az egyikről a másikra és a másiktól az egyikre szállna. Egy dolognak az éppen a másiknál levő anyaga vagy olyan, hogy pontosan annak a formáját ölti magára, mint annak a testnek az esetében, amelyik egy másiktól táplálkozik, vagy olyan az anyaga, hogy a másik speciemének és nem annak magának a formáját ölti magára.

Ilyenek például azok az emberek, akik az eltávozottak örökébe lépnek. Úgy igazságos, hogy ami annak az anyagából ennél van, azt kapja meg ez. Az a képesség, amivel a saját anyagát a másiktól megszerzi a másiktól elragadja, az vagy egy testen belüli, a formájához tartozó képesség, ekkor ez a test elválaszthatatlanul hozzá tartozó eszköz; vagy egy másik testen belül van meg, és ebben az esetben az a másik test egy tőle különálló eszköz, és őt csak anyagának az ellentététől való elragadásában szolgálja. Van még más rendelkezésére álló potencia is, vagy a testen vagy valami más testen. Ez vagy saját formájához vagy speciemének formájához tartozik. Az is lehet, hogy mindez egy potencia, de mindkét aktivitást elvégzi. Az is előfordul, hogy egy másik, rajta uralkodó test szerez érvényt jogának, s e test lehet égi test is vagy bármi más. Mindezek a dolgok egyszerre, együttesen is előfordulhatnak.

Egy test lehet egy másik test anyaga, vagy úgy, hogy formáját teljesen átadja, vagy úgy, hogy formájából egy részt átruház rá, és így veszít erejéből.

Az a test, amelyiknek azért van valami eszköze, hogy vele egy másik testet szolgáljon, föladata a következő két mód egyikén teljesítheti: vagy formája teljes átruházásával, vagy formája potenciájának egy kis része oly módon történő átruházásával, hogy lényegét még ne veszítse el. Ilyesmi például az ör részéről a rabszolgák megtörése és elnyomása, hogy megalázkodjanak és szolgáljanak.

Husadik fejezet

Az emberi lélek részei és potenciái

Ha az ember létrejön, akkor elsőként a táplálkozásra való képesség jelenik meg benne, azaz a táplálkozási potencia. Ez után jelenik meg a szenzuális dolgokat, így például a meleget és a hideget érzékelő képessége, számos más potenciával együtt. Ennek segítségével érzékeli az ízeket, illatokat, a hangokat továbbá a színeket és minden látható dolgot, például a sugarakat. Az érzékszervek révén érzések támadnak az érzékelt dolgok irányában, mégpedig vágy vagy

ellenszenv. Ezek után jön létre az emberben egy újabb képesség. Ez őrzi meg az érzékelt dolgok képeit a lélekben, miután azok eltűnnek szemünk és érzékszerveink elől. Ez az imaginatív potencia (képzelőerő), ez állítja össze érzékleiteinket egymással, ez választja el őket egymástól, ez hoz létre különböző összeállításokat és csoportosításokat belőlük. Ezek közül egyesek hamisak, mások igazak lesznek. Érzéseket is támaszt e képzetekkel szemben. Ez után jön létre a kognitív potencia (a gondolkodó képesség). Ez teszi lehetővé a gondolati dolgok elgondolását, ez különbözteti meg a szépet a csúnyától, ez hozza létre a mesterségeket és a tudományokat, és ez is érzéseket hív létre az elgondolt dolgokkal kapcsolatban.

A nutritív potencia (táplálkozási képesség) egy vezető potenciából és az azt tápláló képességekből áll. A fő táplálkozási képesség a test részei közül a szívben található. Az őt tápláló és szolgáló erők szét vannak szórva a többi testrészben. A dolog természeténél fogva a fő erő irányítja a többi. A többi képesség hasonlít hozzá és utánozza a tevékenységét, természetesen a szívben székelő vezető képesség céljainak megfelelően. Ez így van a gyomorral, a májjal és a léppel kapcsolatban, s továbbá mindazokkal a szervekkel kapcsolatban, amelyek ezeket szolgálják, vagy azokkal, amelyek ez utóbbiakat szolgálják, majd amelyek ismét ez utóbbiakat szolgálják. A máj tehát olyan szerv, amelyek más szerveket ural, de őt is uralják. Ő a szív uralma alatt áll, de ő uralja az epét és a vesét az összes ezekhez hasonló szervekkel együtt. A hólyag a vesét szolgálja, a vese a májat, a máj pedig a szívet. Ugyanígy van ez a többi szervvel is.

A szenzitív potencia (az érzékelő képesség) is rendelkezik egy vezető résszel, más részei pedig ezt a vezető részt táplálják. A tápláló részek a mindenki számára ismert öt érzékből állnak. Ezek a szemben, a fülben és másutt vannak szétszórva. Az öt közül mindegyik az érzékelés egy sajátos területét képviseli. A vezető gyűjti össze mindazt, amit ez az öt összességében fölfog. Olyan ez, mintha ők öten csak tudósítanak, mintha csak híreket szolgáltatnának, s mindegyik csak a hírek egy részéért, vagy a birodalom egy területének a híreiért felelne. A vezető képesség meg olyan, mintha ő lenne a király, akinél a birodalom különböző részeiből származó jelentések a hírek felelőseitől összegyűlnek. Ezeknek a vezetője is a szívben található meg.

Az imaginatív potenciának nincsenek a testrészekben szétszórva táplálói. Egységes, és ő is a szívben található. Megőrzi az érzeteket az után is, hogy a forrásaikul szolgáló tárgyak eltűnnek az érzékszervek elől. Természetesen ő kormányozza az uralma alá tartozó érzeteket, mégpedig úgy, hogy szétválasztja őket egymástól vagy egymással kapcsolatba hozza őket, különböző csoportosításokat hozva létre. Ennek eredményeként az érzet néha megegyezik az érzés forrásául szolgáló tárggyal, néha ellentétes vele.

A kognitív potenciának nincsenek specieséhez tartozó táplálói vagy szolgálói a többi testrészben, hanem az imaginatív képességeken uralkodik. Mindegyik vezető erő tehát uralkodik és szolgál egyszersmind. A kognitív potencia uralja az imaginatív potenciát, az pedig a szenzitív potenciát, ez utóbbi pedig a táplálkozási képességet kormányozza.

Az appetitív potencia (az érzelmi képesség) vagy vonzódik valamihez vagy idegenkedik tőle. Vezető képesség, tehát szolgálói vannak. Ennek a képességnek köszönheti az akarat a létét. Az akarat voltaképpen egy megismert dolog irányában való vonzódás vagy elvágyódás tőle, tekintet nélkül arra, hogy a megismerés forrása az érzékelés (sensus) vagy a képzelet (imaginatio) vagy a gondolkodás (cogitatio). Lényege az, hogy szükségszerűen valami elérésére vagy valami elhagyására irányul. Lehet vonzódni valaminek a tudásához, valaminek a megtevéséhez, akár teljes testtel, akár annak csak egy részével. A vonzódás gyökere a vonzalom uralkodó képessége.

A test cselekedetei a vonzalom képességének alávetett erők révén jönnek létre. Ezek az erők szét vannak szórva azokban a különböző testrészekben, amelyek különböző cselekedetek végrehajtása céljából léteznek. Ilyenek például az idegek, vagy az említett testrészeken keresztül futó izmok. Ezek teszik meg azt, amire az élőlények és az emberek vágyódnak. E testrészek közé tartozik például a kéz, a láb, de ide tartoznak a többi akaratunktól függően mozgó testrészek is. Az ilyen testrészekben lakó erők mind testi erők, és a szívben lakó vezető képességnek, a vonzalomnak szolgálnak.

Valaminek a tudása vagy a kognitív potencia, vagy az imaginatív potencia vagy valaminek az érzékelése révén jön létre. Ha valaminek a tudására vágyódnak, akkor ezt a tudást a kognitív potenciának kell megszereznie. A kívánt tudás elérésére szolgáló tevékenység a kognitív potencián belül egy másik képesség, nevezetesen az intellektuális potencia révén történik. Ez hozza létre a megfontolást, a belátást, a szemlélődést és a következtetést.

Ha érzékelés révén megszerezhető ismeretre vágyunk, akkor az ismeretünket testi és lelki tevékenységből összetett aktivitás segítségével szerezhethetjük meg. Így van ez például akkor, ha valamit meg szeretnénk szemlélni. Főleg kell nyitnunk szempillánkat és tekintetünket a megszemlélni kívánt tárgyra kell irányítanunk. Ha ez a dolog távol van, akkor közelebb kell mennünk hozzá. Ha akadály van előttünk, akkor kezünk munkájával elhárítjuk azt az akadályt. Mindez ugyan testi tevékenység, maga az érzékelés lelki aktus. Így van ez a többi érzékszerv esetében is.

Ha el akarunk valamit képzelni, akkor több módon tehetjük ezt meg. Imaginatív potenciánk segítségével célba érhetünk egy módon úgy, hogy az ember elképzeli azt, amiben reménykedik vagy amire vár, Elképzeltünk valami elmúlt dolgot is, vagy kívánhatunk valamit, amit csak imaginatív potenciánk állított össze. Másik mód az, hogy az imaginatív potencia megkapja egy dolog érzetét, és azt kiegészíti úgy, hogy az valami félelmetes vagy kívánatos dolog legyen, vagy azt egészíti ki ily módon, amit a kognitív potenciától kap.

Huszonegyedik fejezet

Hogyan alkotnak ezek a képességet és ezek a részek egy lelket?

A vezető nutritív potencia olyan, mint a vezető szenzitív potencia anyaga, és ez utóbbi olyan mint az előbbinek a formája. A vezető szenzitív potencia olyan, mintha az imaginatív képesség anyaga lenne, az imaginatív pedig formája a szenzitívnek. A vezető imaginatív pedig a vezető kognitív potencia anyaga, a kognitív pedig az imaginatív képesség formája. A gondolkodó képesség tehát nem anyaga a többi képességnek, hanem az összes megelőzőnek a formája. Az appetitív potencia követi a vezető szenzitív, imaginatív és kognitív potenciát, mint ahogy a tűz melege is követi azt, amiben a tűz szubsztancializálódik.

A szív az a fő testrész, amit más testrész nem ural. Ezt követi az agy. Az agy is fő testrész, de uralma nem elsődleges, hanem csak másodlagos, hiszen a szívnek alá van vetve. Uralma a többi testrészeire terjed ki. Ő maga a szívnek szolgál, s a többi testrészek neki annyiban szolgálnak, amennyiben ez természeténél fogva egybeesik a szív szándékával. Így van ez az ember házában urával is. Ő maga szolgál az embernek, de a többi háznép neki szolgál az ember szándékának megfelelően, mindkét dologban (tehát lelkileg és testileg), mintha csak a helyére állva őt helyettesítené, őt képviselné ott, ahol az uralkodó nem tud tevékenykedni. A szív szolgálatában az agy veszi annak feladatait és nemes funkcióit.

Ide tartozik az is, hogy a szív a velünk született hő központja, innen árad szét a többi testrészbe, azok létét fönntartva. Vele együtt ugyanis a természettől való állati lélek is szétárad az ütőerekben. A szívnek ez a melege fönntartja a természetes meleget és az megmarad a testrészekben. Az agy egyenlíti ki a meleget, mivel annak a szívtől hozzá kell mennie, és tőle ér minden taghoz a nekik megfelelő mértékben. Ez az agy első tette és ez általában véve a testrészek számára nyújtott első szolgálata.

Innen van az, hogy az idegek kétfélék lehetnek. Az egyik fajta a szívben lakozó vezető szenzitív potencia táplálásának eszköze, hogy minden érzékszerv el tudja látni sajátos föladatát. A másik fajta a szívben lakozó appetitív potenciát szolgáló szervek eszköze, ezek segítségével tudnak a tagok akaratlagos mozgást végezni. Az agy szolgálja a szívet abban is, hogy támogatja az érzékelő idegeket, s ezáltal elegendő erejük marad a táplálók számára, hogy azok érzékeljék azt, amit érzékelniük kell.

Az agy a szívet szolgálja azzal is, hogy támogatja az akaratlagos mozgáshoz tartozó idegeket. Ez tartja fönnt erejüket és teszi lehetővé a testrészek akaratlagos mozgását, mégpedig a szívben lakó appetitív potencia szolgálatában. Az említett idegek közül soknak a gyökere, ahonnan a képességeik megőrzéséhez szükséges anyagot merítik, magában az agyban van, közülük soknak pedig a gyökere az agyig elérő gerincvelőben található. A gerincvelő fölülről az aggyal érintkezik. Az agy az idegeket a gerincvelő segítségével táplálja.

Fontos tényező az is, ha az imaginatív potencia valamit el akar képzelni, hogy a szívben levő hő meghatározott mértékű legyen, másként tevékenysége sikertelen lesz. Ily módon tehát a kognitív potencia számára is csak akkor lehetséges a gondolkodás, ha a szív hője egy bizonyos, a tevékenység szempontjából kedvező értéken áll. Ez érvényes az emlékezetbe vésésre és a visszaemlékezésre is.

Az agy abban is szolgálja a szívet, hogy hőmérsékletét az emlékezés számára kedvezően kiegyenlíti, tehát így temperálja, hogy kedvező legyen a gondolkodásnak és a megfontolásnak, s hogy kiegyensúlyozottsága ugyancsak megfelelő legyen az emlékezetbe vésésnek és az emlékezésnek. Az egyik része tehát úgy temperál, hogy jó legyen a képzelőerőnek, egy másik része úgy mérsékel, hogy az jó legyen a gondolkodásnak, a harmadik pedig úgy, hogy a hő megfelelő legyen az emlékezetbe vésésnek és a visszaemlékezésnek. Mindez azért van, mert a szív, lévén a természetes hő forrása, a hőt csak erősen szélsőséges formában tudja előállítani, hogy az túláradjon rajta a többi testrész felé, de se túl kicsi, se túl nagy mértékben. Ez nem magától van így, hanem a szívben rejlő cél-ok miatt. Ha pedig ez így van, akkor temperálni kell a testrészek felé áradó hőt, mert a szív hője önmagában nem olyan mérsékelt, hogy az a sajátos tevékenységeknek megfeleljen. Ezért az agy természeténél fogva hidegnek és nedvesnek lett megalkotva a többi testrészhez képest, és ez tapintással is érzékelhető. Egy olyan lelki erő van belé helyezve, amelyik a szív hőjét meghatározott mértékben csökkenti.

Az érzékelést és a mozgást szolgáló idegek természetes eleme a föld, ezért gyorsan kiszáradnak. Nedvességüket mégis meg kell őrizniük, hogy könnyed hajlékonyságuk megmaradhasson, mert ezáltal képesek megnyúlni és megrövidülni. Az érzékelő idegeknek szükségük van a természetes lélekre, mivel abban nincs semmi füstszerű. Az agyba eljutó lélek éppen ebben az állapotban van.

A szívben szélsőségesen tüzes forróság uralkodik, ezért a képességek megtartásában szerepet játszó idegek gyökerei nem a szívben vannak, nehogy gyorsan száradjanak, és nehogy ennek következtében potenciáik és aktivitásaik fölbomolva megsemmisüljenek. Gyökereik tehát az agyban és a gerincvelőben vannak, mert mindkettő nagyon nedves; és mindkettő elegendő nedvességgel tudja az idegeket ellátni ahhoz, hogy megmaradjon rugalmasságuk, és így a

lélek potenciái se szenvedjenek csorbát. Bizonyos idegeknek arra van szükségük, hogy finom vízszerű nedvesség járja át őket, s ez ne legyen egyáltalán kocsonyás, másoknak meg éppen a nedvesség kocsonyás volta a kedvező. Az előzőeknek tehát a nem kocsonyás, finom vízszerű nedvességre szoruló idegeknek a véghelye az agy, míg a kocsonyás állapot nedvességre szoruló idegeknek pedig az alsó csigolyákban és a farkcsontban van a gyökerük.

Az agy után következik a máj, majd azután a lép, majd végül a genitáliák. Minden potencia egy bizonyos testrészen található és az a föladata, hogy aktivitásával valamilyen testi funkciót lásson el. Tevékenysége során valamilyen test válik le az illető testrészeről és egy másikhoz csatlakozik. Ebből szükségszerűen következik, hogy a másoknak közvetlen kapcsolatban kell lennie az elsővel. Így például sok ideg közvetlenül kapcsolódik az agyhoz, sok pedig közvetlenül a gerincvelőhöz. Más esetekben viszont egy út köti össze az egyik testrészt a másikkal, és a leváló test ezt az utat teszi meg. A potencia vagy szolgálja vagy uralja a testrészt. Gondoljunk például a szájra, a tüdőre, a vesére, a májra, a lépére vagy bármi másra. Mindannak, aminek lelki hatással kell lennie valamilyen más testre, szükségszerűen valamilyen testi járattal kell hozzája kapcsolódnia, mint ahogyan ez például az agy és a szív tevékenysége esetében megfigyelhető.

A testrészek közül elsőként a szív jön létre, aztán az agy, aztán a máj, majd a lép, és ezt követően a többi testrész. A genitáliák aktivitása a többi szervnél későbbi. Uralkodásuk a testben csekély méretű. Ez jól illusztrálható a herék példáján. Aktivitásuk a férfi hevének és a férfi lelkületének megőrzésében áll. Mindkettő a szívből jön, és onnan terjed tovább a hímnemű, herékkel rendelkező élőlényben.

A nemző képességnek van uralkodó és szolgáló része. Az uralkodó rész a szívből, a szolgáló a genitáliákban található meg. A nemzőképességnek két összetevője van: az egyik szolgáltatja az ilyen képességgel rendelkező élőlény létrejöttéhez az anyagot, a másik adja az élőlény fajának megfelelő formát, és mozgósítja az anyagot, hogy fölvegye az illető fajra jellemző formát. Az anyagot szolgáltató potencia a női potencia, a formát pedig a férfi potencia adja. A nő tehát az anyagot szolgáltató képessége miatt nő, a férfi pedig ama potenciája révén férfi, amivel az anyagnak megadja a hasonló potenciával rendelkező formát. A szívet pedig az élőlény számára szükséges anyag előállításával az anyaméh szolgálja. A forma megadásával a szívet - akár az ember, akár más élőlény esetében - a spermát előállító szerv szolgálja. Ha a sperma eljut a nő méhébe, és ott összetalálkozik a méh által az emberi forma befogadására termelt vérrel, akkor a sperma olyan potenciát hív létre abban a vérben, ami azt mozgásba lendíti, és ezáltal a vérből emberi testrészek alakulnak, mindegyik testrész formája megvalósul, azaz röviden: létrejön az ember formája. Az anyaméh termelte vér az ember anyaga és a sperma mozgítja ezt az anyagot úgy, hogy létrejöjjön benne a forma.

A sperma viszonya olyan az anyaméh létrehozta vérhez, mint a tejoltóé, amitől megszik a tej. Ahogy a tejoltó a tej megalvadásának mozgató oka, de nem része vagy anyaga az alvadásnak, ugyanúgy a sperma sem része vagy anyaga a méhen belüli sűrűsödésnek. Az embrió úgy jön létre a sperma hatására, mint az aludttej a tejoltó hatására, és úgy jön létre az anyaméh vérből, mint ahogyan az aludttej a tejből vagy ahogyan az ibrik a rézből.

Az emberben a sperma azokban az edényekben jön létre, amelyek tartalmazzák, azaz a pubes környékén levő bőr alatti, a heréket ellátó erekben. Ezek az erek átjárják a penisben lévő csatornát, így jut el a sperma az erekből a penis csatornájába, majd azon végigfutva beáramlik az anyaméhbe, hogy ott megadja a vérnek a változás képességére való indítást, hogy így kialakuljanak a testrészek, azaz minden testrész formája, az egész test formája.

A sperma a férfi eszköze.

Az eszközök közül egyesek kapcsolatban vannak használójukkal, mások elkülönülnek tőle. Ez a helyzet az orvos esetében is. A kéz például az orvosnak gyógyító eszköze, de az operáló kéz is a gyógyítást szolgáló eszköze, és a gyógyszer is gyógyító eszköze. A gyógyszer azonban tőle különálló eszköze, de kapcsolatban van vele akkor, amikor készíti és megadja neki azt a potenciáját, amivel megmozgatja a beteg testét és egészségessé teszi. Ha megkapta tőle a gyógyszer a szükséges potenciát, akkor azt bejuttatja - példának okáért - a beteg gyomrába, és az onnan mozgatja a testet az egészség irányában. Az orvos, aki bejuttatta, akkor már távol van, de akár halott is lehet. Ilyen tehát a sperma helyzete is. Az operáló kéz ezzel szemben nem fejt ki semmi aktivitást, hacsaknem az őt használó orvossal egységben. A kéz kapcsolata az orvossal szorosabb, mint az operáló késé. A gyógyszer potenciája révén úgy hat, hogy közben nem kell az orvossal kapcsolatban állnia. Hasonló értelemben mondhatjuk, hogy a sperma a férfi nemzőképességének eszköze, de különállva végzi tevékenységét. A sperma edényei és a herék a nemzőképességnek a testhez kapcsolódó eszközei. A sperma eszközéül szolgáló erek viszonya a szívben lakozó uralkodó potenciához olyan, mint az orvos viszonya a kezéhez, amivel a gyógyszert készíti és megadja neki azt a mozgató képességet, amivel a beteg testet az egészség irányában mozgatja. A szív természetes eszközei az erek, hiszen ezek révén kapja meg a sperma a mozgató képességét, hogy avval az anyaméh végét az élőlények nemének megfelelő forma felé mozgassa.

Ha a vér átvette a spermától a forma felé való mozgás potenciáját, akkor elsőként a szív jön létre, majd létrejötté után várható a többi testrész kialakulása is, mégpedig a szívben meglévő potenciáknak megfelelően. Ha a nutritív potencia kialakulásával együtt az anyagot előkészítő potencia is jelen van, akkor a többi testrész női testrészként alakul ki. Ha a formát adó képesség jön létre benne, akkor a többi testrész férfi testrészként alakul ki. Az előzőnek eredményeként jönnek létre a női genitáliák, az utóbbiak eredményeként a férfi genitáliák. Aztán fejlődik ki a többi lelki potencia, s ez a nőben és a férfiban hasonló módon történik.

Ez a két képesség, tehát a férfi és a női potencia, az embereknél két individuum között oszlik meg, de a növényeknél sok esetben mindkettő tökéletesen összekapcsolódik az egyedben. Erre szolgálnak például a magról szaporodó növények. Az anyagot, tehát a magot adó növény egyszersmind a forma felé mozgató potenciát is adja. A magban megvan a forma befogadására való képesség és a forma felé irányuló mozgás képessége is. A női potencia adja a forma befogadására való készséget, és a férfi potencia adja a forma felé irányuló mozgás eredetét.

Az állatok között is található ilyen lények. Van közöttük olyan, amelyiknek tökéletes női potenciája van, és ehhez egy bizonyos hiányos férfi potencia kapcsolódik, de ennek aktivitását csak egy bizonyos mértékig tudja megvalósítani, aztán elpusztul. Külső segítségre van tehát szüksége. Ilyen állatok azok, amelyek szél-tojásokat raknak, vagy több halfajta, amelyik lerakja ikráit majd elhagyja azokat, aztán jönnek a hímek és nedvességet eresztenek rájuk. Ha valamelyik ikrát eltalálja a nedvesség, akkor abból élőlény lesz; ha nem találja el, akkor elpusztul.

Az emberek esetében ez nem így van. Ez a két potencia két személyre oszlik szét, és mindenkinek megvannak ehhez a sajátos szervei. Ezek a szervek ismertek. A többi testrészük azonban azonos. Ettől a sajátos potenciától eltekintve a többi lelki képességük mind azonos. A közösen meglévő testrészeit illetően a férfiak hőfoka magasabb; ennek következtében mozgásuk és ösztöneik erősebbek. A lélek akcidenái közül egyesek az erő felé hajlanak.

Ilyenek például a harag és a keménység. Ezek a nőben gyöngébben, a férfiban erősebben vannak meg. Más akcidenáiik azonban a gyöngeség felé hajlanak. Ilyen a szelídség, az együttérzés. Ezek a nőben vannak meg fokozottabb mértékben. Mindez azonban nem gátolja

azt, hogy az emberek közt a férfiaknak hasonló akcidenciái legyenek, mint a nőknek, vagy fordítva, a nőknek a férfiakéhoz hasonló akcidenciái legyenek.

A szenzitív, imaginatív és kognitív potenciában a két nem nem különbözik. A külső dolgok érzeteinek lenyomatai létrejönnek a szenzitív potencia szolgáltató (tápláló) részében, aztán az öt különböző fajta érzékszerv fölfogta különböző nemű érzetek az uralkodó szenzitív potenciában gyűlnek össze. Az ezekhez a képességekhez eljutó érzetekből létrejönnek az imaginatív potenciában a képzelet alapvonalai, és megmaradnak ott, megőrződve az után is, hogy a tárgy eltűnt közvetlenül az érzékszervek elől. Ez a potencia kormányozza őket; néha szétválasztja, másszor vég nélkül sok összeállításban csoportosítja őket. E kompozíciók közül némelyik hazug, némelyik igaz.

Huszonkettedik fejezet

A kognitív potencia. Hogyan gondolkodik és mi ennek az oka.

Ez után az marad hátra, hogy a gondolati létezők fajtáinak képei lenyomódjanak a kognitív potenciában. A gondolati létezőknek az a föladatuk, hogy lenyomódjanak a kognitív potenciában. A szellemi létezők közül egyesek szubsztanciájukban aktuális értelmek, mások aktuális gondolatok. Egyik is, másik is mentes minden anyagtól. Vannak köztük olyan gondolatok, amelyek szubsztanciájukban nem aktív gondolatok, mint a kő vagy a növény, vagy röviden minden test, vagy minden anyagi testben létező, vagy minden, ami maga is anyag, vagy aminek anyagban van a fönnállása. Mindezek nem aktuális értelmek és nem aktuális gondolatok. Az emberi értelem az embernek természettől fogva és léte kezdetétől kijár. Olyan készség, ami arra szolgál, hogy befogadja a gondolatok lenyomatait. Ez potenciális értelem vagy másképpen materiális értelem, de egyúttal potenciális szellemi létező is. A többi anyagban létező dolog vagy maga anyag, vagy anyaga van: ezek nem értelmek, sem aktuálisan, sem potenciálisan, hanem potenciális szellemi létezők, és lehetséges, hogy aktuális szellemi létezőkké váljanak. Szubsztanciájuk nem elegendő ahhoz, hogy önerejükből váljanak aktuális szellemi létezőkké. A kognitív potenciában és más természet adta dolgokban sincs meg az elegendő adottság ahhoz, hogy maguktól aktuális értelemmé váljanak. Rászorulnak még valami másra ahhoz, hogy aktuális értelemmé legyenek, ahhoz, hogy potenciából aktualitássá váljanak.

A potenciális szellemi létezők akkor válnak aktuális szellemi létezőkké, ha egy aktuális értelem elgondolja őket. Így tehát valami más dologra szorulnak rá, hogy az kimozdítsa őket a potencialitásból és így aktualitássá válhassanak. Az a tényező, ami őket a potencialitásból áttemeli az aktualitásba, egy bizonyos esszencia, szubsztanciája pedig valamilyen anyag nélküli aktuális értelem. Ez az értelem ad valamit a materiális értelemnek - márpedig ez utóbbi csak potenciális értelem - és ez a valami olyasmi, mint a nap sugara a látásunk számára. Az aktuális értelem viszonya a materiális értelemhez olyan, mint a Nap viszonya a látáshoz. A látás ugyanis csak egy potencia, s mielőtt látnánk vele, csak potenciális látás, s a színek, mielőtt látnánk őket, csak potenciális látnivalók. A látási potencia szubsztanciája, tehát a szem, nem elegendő ahhoz, hogy aktuális látássá váljék, és a színek szubsztanciája sem elegendő ahhoz, hogy aktuális látnivalóvá váljék. A Nap adja a szemnek a sugarat, ami mindent megvilágít, s a színeknek a fényt, ami megvilágítja őket. A látás tehát a Naptól kapott fény révén válik aktuális látássá, aktuális látási tulajdonsággá, s a színek ugyanezen fény révén válnak aktuálisan láthatóvá és szemlélhetővé, miután addig csak potenciálisan voltak láthatók és szemlélhetők. Ugyanígy ad az aktuális értelem valamit a materiális értelemnek, s ezt a valamit belerajzolja. Ennek a dolognak a viszonya a materiális értelemhez olyan, mint a fény

viszonya a látáshoz. Ahogy a látás a fény révén látja magát a fényt, ami a látásnak magának is az oka, s látja a Napot, ami a fénynek is és magának a látásnak is az oka, de ugyanakkor látja a dolgokat is, holott azok addig csak potenciális látnivalók voltak, de így aktuális látnivalókká váltak; ugyanígy a materiális értelem azzal a dologgal, ami a látás esetében a fényhez hasonlít, megismeri magát ez a dolog, de ugyanavval megismeri a materiális értelem az aktuális értelmet is, és azt a tényállást is, hogy ez utóbbi rajzolta bele a materiális értelembe azt a dolog, aminek a révén a potenciális szellemi létezők aktuális szellemi létezőkké váltak, ahogy ő maga is aktuális értelemmé vált, miután addig potenciális értelem volt.

Ennek az anyagtalan értelemnek a materiális értelemre irányuló tevékenysége hasonlít a Napnak a szemre irányuló tevékenységére, aktivitására, ezért *tevékeny értelemnek*, *aktív intellektusnak* hívják. Az anyagtalan létezők között említett rangsor szerint az Első után a tizedik helyet foglalja el. A materiális értelmet passzív intellektusnak hívják. Ha a kognitív potenciában annak a dolognak, ami a látás esetén a fényre hasonlít, az aktív intellektus a forrása; akkor a kognitív potenciába az érzékeinkből származó szellemi létezők az őket tartalmazó imaginatív potenciából kerülnek be. Ezek azok a gondolati létezők, amelyeket minden ember ismer, mint például az, hogy az egész nagyobb a részénél; vagy az, hogy az egy bizonyos dologgal egyenlő dolgok egymás közt is egyenlők.

A mindenki számára egyaránt-közös alapvető szellemi létezők három csoportra oszthatók:

1. A teoretikus geometria princípiumai.
2. Az emberi cselekedetekben megnyilvánuló szép és csúnya megítélésének princípiumai.
3. Azok a princípiumok, amelyek révén megismerjük a nem emberek által létrehozott létezők állapotait; elveit, fokozatait, így például a szférákat, az első okot, és a többi alapvető, valamint mindazt, ami ezekből az elvekből következik.

Huszonharmadik fejezet **Akarat és szabadakarat. A boldogság.**

Ha az emberben mindezek a szellemi, gondolati létezők megvannak, akkor természetesen megszületik benne a meggondolás, a belátás, az emlékezet, a következtetésre való vágy, vonzódás és vágyakozás az először megismert alapigazságok és az ezekből kikövetkeztetett igazságok irányába, vagy épp a velük szemben való viszolygás. A megismert dolgok irányába való vonzódást nevezzük röviden akaratnak. Ha e vonzódás forrása a szenzus vagy az imagináció, akkor általános értelemben vett elnevezése „akarat”. Ha a belátás és a ráció a forrása, akkor röviden „szabadakaratnak” nevezzük. Ez utóbbi csak az emberek sajátja, a szenzusból és az imaginációból származó dolgok iránti vonzalom viszont megvan a többi élőlényben is. Az alapvető szellemi létezőknek az emberben való megléte jelenti az ember első tökéletességét. Ezeknek a gondolati létezőknek az a föladatuk, hogy az ember az ő segítségükkel érje el végső tökéletességét.

Ez pedig voltaképpen nem más, mint a boldogság. Ez másképp megfogalmazva abban áll, hogy az ember lelke a létnek azt a tökéletességét éri el, amikor már főnnállásához nincs szüksége anyagra, azaz a test nélküli dolgok csoportjába kerül, az anyagtalan szubsztanciák egyike lesz, és mindörökre megőrzi ezt az állapotát. Ez a fok mindenestre az aktív intellektus foka alatt van. Mindezt akarattól függő cselekedetek révén lehet elérni; s ezek egy része gondolati tevékenység, más része testi cselekedet. E cselekedetek nem lehetnek véletlenszerűek, hanem meghatározottaknak és jól kimérteknek kell lenniük, amelyek jól kimért és meghatározott hajlamokból és tulajdonságokból fakadnak. Vannak ugyanis boldogságot gátló

akaratlagos cselekedetek is. Boldogság pedig az a jó, amire önmagáért törekszünk, s egyáltalán nem, soha, semmilyen időben sem valami más dolog érdekében szándékozunk elérni. Mögötte sincs semmi, amiben az ember valami nagyobb dolgot nyerne el. Az akaratunktól függő cselekedetek közül a jó cselekedetek hasznosak a boldogság elérése szempontjából, és az erények jelentik a forrásukul szolgáló hajlamokat és tulajdonságokat. Ezek a jó dolgok nem önmagukért, hanem a boldogságért vannak. A gonoszság gátolja a boldogságot, a rossz cselekedetek eltávolítanak tőle, és az ezek forrását jelentő hajlamok és tulajdonságok forrásai a hiányosságok, a bűn és a közönségesség.

A nutritív potencia az emberben a testet szolgálja. A szenzuális és imaginatív potencia egyaránt szolgálja a testet és az imatinatív potenciát. E három képességnek a test számára tett szolgálatai is hasznosak a kognitív potencia számára, mivel a kognitív potencia a test révén áll fenn.

A kognitív potenciának van teoretikus és praktikus része. A praktikus rész létének célja a teoretikus rész szolgálata. A teoretikus rész nem szolgál semmi mást, ő a boldogság elérésének eszköze. Mindez össze van kötve a vonzalom potenciájával. A vonzalom egyaránt szolgálja a szenzitív, az imaginatív és a kognitív potenciát. A szolgáló föladatú megismerő potenciák nem tudják szolgálatukat és tevékenységüket megvalósítani, csakis a vonzalom appetitív potenciájának a segítségével. Sem az érzékelés, sem az imagináció, sem a belátás nem elegendő a cselekvéshez, hacsak nem kapcsolódik hozzájuk valami vágy, ami az érzékelt, elképzelt vagy belátott és tudott dologra irányul. Az akarat ugyanis az appetitív potencia révén való vágyódás a megismert dologra.

Ha fölismerjük a teoretikus kognitív potencia révén a boldogságot és célul tűzzük ki azt, továbbá ha az appetitív potencia révén vágyunk rá, majd pedig a belátó képességünkkel kikövetkeztetjük, hogy mit kell tennünk annak érdekében, hogy az imagináció és az érzékelés segítségével elérjük, aztán pedig az appetitív potencia eszközeivel a szükséges tetteket végrehajtjuk, akkor az emberi tettek mind jók és szépek lesznek. Ha pedig nem tudjuk, hogy mi a boldogság, vagy tudjuk, de vágyódásunk nem tűzi ki célul, vagy ha vágyaink más célra irányulnak és az appetitív potencia erre a másik dologra vágyik, belátó képességünk pedig kikövetkezteti, hogy érzékeinkkel és imaginációnkkal mit kell tennünk annak eléréseért, majd ezeket a cselekedeteket appetitív potenciánk eszközeivel végre is hajtjuk, akkor mindezek az emberi cselekedetek nem lesznek szépek.

Huszonnegyedik fejezet

Az álmok oka

Az imaginatív potencia közvetít a szenzitív és a kognitív között. Amikor a szenzitív táplálói (azaz az öt érzékszerv) mind aktuálisan érzékelnek és föladatukat végzik, akkor az imaginatív potencia befogadja hatásukat, és el van foglalva azokkal az érzetekkel, amelyeket az érzékek hozzá szállítanak és belévésnek. Ugyanakkor elfoglalja őt a kognitív potencia szolgálata és az appetitív potencia táplálása. Ha a szenzitív, appetitív és kognitív potenciák első tökéletességük állapotában vannak, mégpedig azért, mert nem végzik föladatukat, mint ahogy ez alvás idején előfordul, akkor az imaginatív potencia egyedül marad, és üres az érzeteknek az érzékektől származó és folyamatosan megújuló lenyomataitól, de ugyanakkor szabad a kognitív és az appetitív potencia szolgálatától is. Visszafordul az érzetek nála fölhalmozott és benne megőrizve megmaradt képeihez, és ezeket egymással összeállítja illetőleg egymástól szétválasztja. Az érzetek lenyomatainak megőrzésén és az egymással való összekapcsolásán kívül még egy harmadik tevékenysége is van, és ez az utánzás (a mimézis). Ez a többivel

szemben a léleknek sajátos képessége, mert ez jelenti az alkalmasságát arra, hogy a benne megőrződve megmaradt érzékelt dolgokat utánozza. Az érzékelhető dolgokat néha az öt érzékszerv segítségével utánozza, mégpedig oly módon összerakva a benne megőrzött érzeteket, hogy azokhoz legyenek hasonlóak. Néha a szellemi létezőket utánozzák, néha a nutritív, néha az appetitív potenciát. Megesik, hogy néha a testben előforduló keveredést utánozza. Ha a testben a keveredés éppen nedves, akkor a nedvességet utánozza azáltal, hogy nedvességet tartalmazó érzeteket állít össze, mint például a víz vagy a benne való úszás. Ha a testnedvek keveredése száraz, akkor a szárazságot mímelő érzetek összeállítása útján utánozza a test szárazságát. Hasonlóképp utánozza a test melegét vagy hidegét, ha történetesen valamikor a testnedvek keveredése meleg vagy hideg. Meglehet, hogy ha az imaginatív potencia valamiféle hajlam és forma a testben, akkor a test az adott keveredésével hozzá hasonló keveredést hoz létre. Ha pedig ez a potencia lelki dolog, akkor a test keveredésével kapcsolatos hatásának befogadása csak természetének megfelelően lehetséges, s nem úgy, hogy a testek fogadnák be a keveredéseket, ugyancsak természetüknek megfelelően. Amikor egy nedves test nedvességével hat egy másik testre, akkor az akciót elszenvedő test befogadja a nedvességet, és ugyanolyan nedves lesz, mint amilyen az első test volt. Az imaginatív potencia, jóllehet hat rá a nedvesség, vagy legalábbis a közelébe kerül, mégsem lesz nedves. A nedvesség befogadását az ő esetében az érzetek utánzása jelenti. Hasonlóképp a kognitív potencia is, ha befogadja a nedvességet, akkor ezt annak esszenciája befogadásával teszi, amennyiben megérzi azt, és nem magát a nedvességet veszi át. Ha valami hat rá, akkor a cselekvőnek a hatását szubsztanciájának és készségének megfelelően fogadja be.

Bármi is hason az imaginatív potenciára, ha szubsztanciájának megfelelően alkalmas annak befogadására és szubsztanciájából fakadóan a hatást úgy fogja föl, ahogy szembesül vele, akkor ez a folyamat kétféleképp mehet végbe. Az első esetben befogadja azt, ahogy van, ahogy szembekerül vele. A másik esetben utánozni fogja azt a dolgokat azokkal az érzetekkel, amelyek természetének megfelel annak a dolognak az utánzása. Nem felel meg ugyanis neki az, hogy a szellemi létezőket mint szellemi létezőket befogadja. Ha a kognitív potenciától megkapja az ott létrejött szellemi létezőket, akkor ezeket nem fogja ugyanúgy befogadni, mint ahogy azok a kognitív potenciában léteznek, hanem az utánzásukra alkalmas érzetekkel utánozni fogja őket. Ha a test egy adott időben meglevő keveredését adja át neki, akkor ezt is azokkal a benne meglevő és természetének megfelelő érzetek segítségével fogja befogadni, amelyek alkalmasak annak utánzására. A kapott érzetet néha adott formájában fogadja be, néha pedig úgy, hogy az új érzetet más, azt mímelő érzetek segítségével fogja föl.

Ha az imaginatív potencia az appetitív potenciában valami olyan készséget talál, amelyik valamely tulajdonságához vagy hajlamához nagyon közel áll, mint például a harag, a vágy vagy általában bármi más inger, akkor utánozni fogja az appetitív potenciát olyan cselekedetek összeállításával, amelyeknek az a tulajdonsága, hogy az appetitív potenciában meglevő valamelyik tulajdonság hozza őket létre, s mindez vele azonos időben, azok befogadása céljából fog lefolyni. Ilyen alkalmakkal esetleg még a szolgáló testrészeknek a tápláló potenciáit is mozgósítja, hogy a valóságban hajtsák végre azokat a cselekedeteket, amelyeket akkor hajtanak végre, amikor az appetitív potencia kormányozza tevékenységüket. Az imaginatív potencia e tevékenységével néha hasonlít az öntudatukat vesztettek, néha a halottakra. De nemcsak az elmondottak miatt. Ha ugyanis a testnedvek keveredése olyan, hogy abból az appetitív potencia alapján bizonyos tevékenység következik, akkor az adott keveredést az appetitív potenciának az említett keveredés hatására létrejövő cselekedeteivel fogja utánozni, és a hatás következtében létrejön az akció. Fölbuzdítja az appetitív potenciának a szolgáló képességét tartalmazó testrészeket, hogy valóban végezzék el tevékenységüket. Így például, ha a testnedvek keveredése olyan, hogy azt a keveredést az appetitív potenciában a szexuális

vágy követi, akkor az imaginatív potencia az adott keveredést szexuális cselekedetekkel fogja utánozni, és e tevékenység testrészeit olyan készültségre ösztönzi, ami alkalmas a szexuális aktusra, mégpedig nem az abban az időpontban létrejövő vágy alapján, hanem az imaginatív potenciának a szexuális vágyat utánzó tevékenysége miatt. Ugyanígy van ez a többi hatással is. Így aztán fölébred az ember álmából és esetleg megüt valaki mást, vagy fölébred és elfut, habár erre külső körülmény nem ösztönzi. Az imaginatív potencia mímelte dolog átveszi valami másnak a helyét, mintha az a valóságban is meglenne. Utánozza a kognitív potenciát is, mégpedig úgy, hogy arra alkalmas dolgokkal utánozza a kognitív potenciában létrejövő szellemi létezőket. Utánozza a végtelen tökéletességű szellemi létezőket is, így például az első okot, az anyagtalanság létezőket és a szférákat, mégpedig a legjobb és legtökéletesebb érzetek segítségével, például a szép látványt nyújtó dolgokkal. Ez a potencia a többi érzetet is élvezetes látványt nyújtó dolgokkal utánozza.

Az aktív intellektus az oka annak, hogy a potenciális gondolati tényezők aktuális szellemi létezőkké válnak, s hogy a potenciális értelem aktuális értelemmé lesz. A kognitív potencia természetéből következik, hogy potenciális értelem legyen. A kognitív potencia két részre oszlik. Egyik része a teoretikus, másik része a praktikus. A praktikus rész feladata ismerni a jelenlevő és a jövőbeli részleges létezőket, az individuumokat, a teoretikus feladata megismerni a tudásra méltó szellemi létezőket. Az imaginatív potencia mindkét résszel kapcsolatban áll. Azt a dolgot, amit a kognitív potencia az aktív intellektustól kap - ez az a dolog, ami a látáshoz viszonyítva a fénysugár szerepét tölti be - kiárasztja az imaginatív potenciára. Így tehát az aktív intellektus az imaginatív potenciára is hat bizonyos mértékben, és néha eljuttatja hozzá a teoretikus kognitív potenciához tartozó szellemi létezőket, néha a részleges érzékelhető dolgokat, amik a praktikus kognitív potencia körébe tartoznak. Az imaginatív potencia befogadja ezeket a szellemi létezőket, mégpedig úgy, hogy utánzásukra érzeteket állít össze. A részleges ismereteket néha úgy fogadja be, hogy olyannak képzeletben őket, mint amilyenek, néha pedig úgy, hogy más érzetekkel utánozza őket. Ezt voltaképpen a praktikus kognitív potenciának kellene megtennie, mégpedig belátással. Vannak közöttük jelen idejű és vannak közöttük jövőbeli ismeretek. Mindaz azonban, ami az imaginatív potenciában így jön létre, a belátás közvetítése nélkül van. Éppen ezért ezekben a dolgokban mindez a belátás következtető tevékenysége után jön létre. Az aktív intellektus az imaginatív potenciának a részleges dolgokról való ismereteket álomban és igaz látomások révén adja meg. Az utánzás révén elfogadott szellemi létezőket az isteni dolgokról szóló jóslások formájában hozza tudomására. Mindez alvás közben vagy ébrenlét idején megy végbe. Ébrenlét idején csak nagyon kevés ember esetében és ritkán, alvás során viszont leginkább részismereteket kapunk, szellemi létezőket ritkán.

Huszonötödik fejezet

A kinyilatkoztatásról és az angyalok látásáról

A dolgok tehát így állnak. Ha az imaginatív potencia egy emberben nagyon erős és tökéletes, valamint a kívülről jövő érzetek nem kerítik teljesen hatalmukba és nem merül el bennük teljesen, s ugyanakkor nincs alávetve a kognitív potenciának, s még - bár e két irányban le van kötve - marad benne sok fölös energia, hogy azzal sajátos tevékenységét végezhesse, akkor e két irányba dolgozva is olyan lesz ébrenlétkor az állapota, mintha álomban lenne, megszabadulva e kettős feladattól. Ebben az esetben az aktív intellektustól kapott dolgok nagy részét az imaginatív potencia úgy képzeletben el, hogy hasonlónak teszi azokat a látással érzékelt dolgokhoz, s az imaginatív potencia berajzolja őket a szenzitív potenciába.

Ha ezek a lenyomatok a közös érzékelésbe kerülnek, akkor hatásuk alá kerül a látás, és minden belevésődik. Ami ezekből a képekből megvan a látás képességében, az belekerül a szemmel kapcsolatban levő sugárzó levegőbe, az utóbbit pedig a szem sugarai átjárják. Ha tehát ezek a képek a levegőbe kerülnek, akkor vissza is térnek a levegőből, és a szemben való látóképességbe ismét belerajzolódnak, és innen reflektálódnak a közös érzékben, majd az imaginatív potenciában. Minthogy mindezek az állomások egymással kapcsolatban vannak, az aktív intellektus adományozta dolgok közül az ilyenek látvánnyá válnak az ember számára.

Ha véletlenül azok a dolgok, amelyekhez az imaginatív potencia ezeket a dolgokat hasonlítja, végtelenül tökéletes és szép érzetek, akkor az ilyesmit látó ember azt mondja: „Allah fensége fényes és csodálatos!”, mert olyan csodás dolgokat lát, amilyeneknek a léte a többi létező sorában nem is lehetséges egyáltalán. Nem lehetetlen, hogy egy tökéletessége teljében levő imaginatív potenciával megáldott ember még ébrenléte állapotában is elfogadjon jelen idejű vagy jövőbeli részleges dolgokat, vagy azok érzékletekből álló utánzatait, és lássa azokat. Az elfogadott szellemi létezők révén próféciaát kap az isteni dolgokról. Ez az a legtökéletesebb fok, amit az imaginatív potencia elérhet, vagy amit az ember imaginatív potenciája révén elérhet.

E foknál alacsonyabban áll az, aki mindezt látja, de közülük bizonyosakat ébrenléte során, másodikat viszont álmában; továbbá az, aki mindezeket a dolgokat lelkében elképzeli, de szemével nem látja. Ismét alacsonyabban áll az, aki mindezt csak álmában látja. Látomásait közlő megnyilatkozásaik lehetnek imitációk, jelképek, rejtvények, homályos kijelentések vagy hasonlatok. Számos egyéb eltérés is lehet közöttük. Van ugyanis olyan, aki a részleges dolgokat fogja föl, és azokat csak az ébrenlét állapotában látja, de nem fogja föl a szellemi létezőket (az univerzálisokat). Mások fölfogják és ébrenlétük idején látják a szellemi létezőket, de nem fogják föl az egyes részleges létezőket. Vannak aztán olyanok is, akik bizonyos dolgokat mindkét fajtából fölfognak, másokat viszont nem, aztán olyanok is, akik még ébrenlétük során meglátnak valamit, de ebből nem mindent fognak föl álmukban; továbbá vannak olyanok, akik ébren nem fognak föl semmit, de amit fölfognak, azt csak álmukban fogják föl, vagy fölfogják álmukban az egyedi dolgokat, de a szellemi létezőket már nem. Mások ebből is, abból is fölfognak valamit, ismét mások csak bizonyos részleges létezőket fognak föl. Ez utóbbiak vannak a legtöbben. Az emberek ebben a tekintetben is különböző fokon állnak.

Mindez tehát a kognitív potencia segítségével megy végbe. Előfordulnak ugyanis véletlenek, s ezeknek megfelelően változik az emberben a testnedvek keveredése. Ez vezet oda, hogy néha ébrenlétében, néha álmában válik készségessé az ilyesmik közül egyes dolgoknak az aktív intellektustól történő befogadásra. Némelyek huzamosabb ideig megmaradnak ebben az állapotukban, mások rövidebb ideig, aztán mindez elmúlik. Olyasmik is előfordulhatnak, amik elrontják a keveredés arányát és ezzel elrontják a képzelőerőt. Ebben az esetben az imaginatív potencia összeállításából származó és nem létező dolgokat fognak látni, ezek ugyanis nem a valóságot utánozzák. Az ilyenek az elmebetegek, a megszállottak és a hozzájuk hasonlóak.

Huszonhatodik fejezet

Az embereknek a társulásra és a kölcsönös segítségre való szükségéről

Minden ember úgy van teremtve, hogy fönnállása és tökéletessége legmagasabb fokának elérése érdekében sok dologra rászorul, de mindezeket egymaga nem tudja előteremteni. Emberekre van szüksége, hogy közülük mindegyik előállítson számára valami szükséges dolgot. A helyzet minden egyes ember szempontjából ugyanaz. Ezért tehát az ember nem érheti el a természetes hajlamai céljául szolgáló tökéletességet, hanem csakis akkor, ha sok

emberi csoport egymást kölcsönösen segítve társul, és minden egyes ember minden egyes embernek valamit nyújt, amire annak léte során szüksége van. Ilyen módon összejön a csoport összességének munkájából mindaz, amire közülük mindegyiknek léte megőrzése és tökéletessége elérése céljából szüksége van. Ezért van olyan sok emberi individuum, ezért találhatóak mind a Föld lakott övezetében, és ezért jöttek létre az emberi társulások.

E társulások lehetnek tökéletesek és tökéletlenek. A tökéleteseknek három fajtájuk van: a nagy, a közepes és a kicsi. A nagy a Föld lakott részének összes társulása együtt. Közepesnek a lakott övezet egy területén található valamely nemzetet nevezzük. Kicsinek egy nemzet lakóhelyén valamely város lakosainak közösségét számítjuk.

Tökéletlenek a következők: egy falu népének közössége, egy városnegyed majd pedig egy utca lakosainak közössége, aztán egy ház népe. Legkisebb közülük az egy ház népének közössége. A negyed vagy a falu lakosai a városhoz vannak kapcsolva. A falu a város szempontjából a város szolgájának tekinthető, míg a negyed a város részét jelenti. Az utca a negyed része, a ház pedig az utca része. A város a nemzet lakhelyének része. A nemzet az oikumené lakosainak (az emberiségnek) a része.

A legfőbb jót és a tökéletesség csúcsát a városi közösségben lehet elérni, s nem pedig a nála hiányosabb társulási formákban. Mivel a jó valójában a szabad választás és az akarat révén érhető el, és ugyanígy a rossz is a szabad választás és az akarat alapján jön létre, ezért lehetséges, hogy a város a rossz célok elérése számára is segítséget jelentsen. Minden város olyan, hogy benne el lehet érni a boldogságot. Ha egy városban a társulás célja a kölcsönös segítségnyújtás azokkal a dolgokkal kapcsolatban, amelyekkel az igazi boldogság elérhető, akkor ez a város az eszményi város. Ha egy társulásban az emberek egymást a boldogság megszerzésében segítik, akkor ez eszményi társulás. Ha egy nép városai együttesen fáradoznak a boldogság elérésén, akkor eszményi nemzetről beszélhetünk. Eszményi az oikumené akkor, ha népei mind a boldogság elérésében támogatják egymást.

Az eszményi város hasonlít a tökéletes, egészséges testre. Ennek tagjai ugyanis együttműködnek, hogy teljessé tegyék az adott élőlény életét és fönntartsák azt. A test különböző tagjai azonban természetük és potenciájuk folytán a kiválóság különböző fokain állnak. Az egyik tag, nevezetesen a szív, a vezető, mások a vezetőhöz közeli fokon állnak, és mindegyiknek természetűl fogva van valamilyen potenciája, hogy annak révén fejtsse ki aktivitását, mégpedig a vezető testrész természet adta célja érdekében. A többi testrész a benne rejlő potencia révén olyan aktivitást folytat, ami megfelel ezek céljainak, tehát azokénak, amelyek közvetítő nélkül kapcsolódnak a vezetőhöz. Ez utóbbiak jelentik a második fokozatot, és a többi testrész aktivitását a második fokozaton álló testrészek céljainak megfelelően fejti ki, és így tovább, míg el nem jutunk azokhoz a testrészekhez, amelyek csak szolgálnak, és egyáltalán nem vezetnek. Ugyanígy a város részeinek is más és más a természetes rendeltetése, és hajlamaik kiválóságában vetélkednek. A város egyik embere a vezető, mások a vezetőhöz közei levő ranglépcsőn állnak. Mindegyiknek megvan a maga természetes hajlama és tulajdonsága, és ezek révén úgy működik, ahogy azt a vezetőnek a célja megköveteli. Ezek az emberek állnak a legfőbb fokokon. Az alattuk álló emberek tevékenységüket az ő céljaik érdekében folytatják, és ők állnak a második fokon. Ők alattuk is vannak, akik az ő céljaik érdekében dolgoznak. Így van elrendezve a város összes része, míg azokhoz nem érünk, akik utolsóként dolgoznak az előttük állók céljai megvalósításán. Ők csak szolgálnak, de őket nem szolgálják mások, ők a rangsor legalsó fokain vannak, ők a legalacsonyabb rangúak.

Mindennek ellenére a test részei természetesek, hajlamaik és potenciáik is természetesek. A város részei, ha természetesek is, hajlamaik és tulajdonságaik, amelyekkel tevékenységüket a város érdekében kifejtik, nem természetesek, hanem akaratlagosak. A város részei természete-

tüknél fogva úgy vannak létrehozva, hogy egymással vetélkednek, s az emberek így egymást hol ebben, hogy abban a dologban boldogsághoz segítik, jóllehet nem egyedül természetes adottságaik következtében tagjai a városnak, hanem a szabad akaratból megszerzett tulajdonságaik révén is, mint például a szakképzettségük és más ehhez hasonlóak. Az emberi test tagjaiban meglevő potenciákhöz hasonlítanak a város részei esetében a szabad akaratból megszerzett tulajdonságok és képességek.

Huszonhetedik fejezet

A fő testrész

Testünkben a legfőbb testrész természetesen egyszerűen a legtökéletesebb és a legkiválóbb is, önmagában véve és speciális tulajdonságaiban egyaránt. Ugyanúgy ő a legkiválóbb mindabban is, amiben a többi testrészsel együtt részesedik. Alatta is állnak más testrészek, s azok is vezetői az ő alattuk álló testrészeknek. Vezetői méltóságuk tehát az első vezető méltóságánál alacsonyabb. Az első vezetése alatt állók részben vezetnek, részben őket is vezetik. Ugyanígy van ez a város vezetőjével is, aki a városban a legkiválóbb minden saját-sága tekintetében, de a legkiválóbb azokban a tulajdonságaiban is, amelyekben másokkal közösen részesedik. Az alatta álló embereken ő uralkodik, azok viszont másokon uralkodnak.

Ahogy a szív jön elsőként létre és aztán a test többi része létrejöttének oka lesz, s oka lesz annak, hogy azok különböző potenciákkal rendelkeznek és fokozatos rangsor szerint szerveződnek, és ha egy szerv megbetegszik, ő látja el azzal, ami azt a betegséget megszünteti, ugyanígy a város vezetőjének is elsőnek kell lennie, hogy ő lehessen a város és a város részei létrejöttének oka, valamint annak az oka, hogy a város részei különböző szabad akaratból származó tulajdonságokkal rendelkezzenek és fokozatok szerint rendbe szerveződjenek, s ha egy rész megbetegszik, akkor neki kell ellátnia azzal, ami a betegséget megszünteti.

S ahogyan a legfőbb testrészhez közel álló testrészek a vezető céljainak megfelelő természetes tevékenységet folytatnak, magától értetődően, mivel ő a legnemesebb, majd az utánuk következő testrészek alacsonyabb megbecsülésüknek megfelelő cselekedeteket hajtanak végre, és így tovább, míg el nem érünk a legalacsonyabb tevékenységet folytató testrészig, ugyanígy a vezetői méltóságban a város vezetőjéhez közel álló személyek végzik a legmagasabb rendű, szabad akaratból folyó aktivitást, az alattuk levők pedig alacsonyabb rangú cselekedeteket hajtanak végre, és így le egészen azokig, akik a legalacsonyabb rendű tevékenységet folytatják.

A funkciók alacsonyrendűsége talán szubsztrátumuk alacsonyrendűségének következménye, még ha az említett funkciók óriási haszonnal járnak is. Ilyen a hólyag vagy a vastag belek tevékenysége a testben. De az is lehet, hogy mindez csekély hasznuk, vagy talán önmaguk jelentéktelenségének a következménye. Ugyanígy van ez a városban is, és ugyanígy van minden olyan rendszerben, amelyiknek a részei természettől fogva vannak összeállítva, összerendezve és összekapcsolva. Vezetőjük van, és annak viszonya a többi részhez olyan, mint az iménti.

Ugyanez a helyzet a létezők esetén is. Az Első Ok viszonya a többi létezőhöz olyan, mint az eszményi város uralkodójának a viszonya a város többi tagjához. Az anyagtalán közel áll az Elsőhöz, az alatt vannak az égi testek, és az égi testek alatt vannak az anyagi testek. Mindezek azonban az Első Okot utánozzák, feléje irányulnak és törekszenek, és minden létező ezt teszi képességeihez mérten. Minden a fokozatának megfelelően irányul a cél felé. A legalacsonyabb rendű egy némileg fölötte álló célja után törekszik, és az ugyancsak egy kevéssel fölötte álló

célja felé törekszik, és ugyanígy a harmadiknak a célja is egy kicsit följebb van, s így tovább, míg el nem jutunk ahhoz, amelyik után az Első már közvetítő tag nélkül következik. Ezen a sorrenden keresztül követik a létezők mind az Első Oknak a célját. Azok pedig, amelyeknek kezdettől fogva megadatott mindaz, ami létükhöz kell, kezdettől fogva az Elsőt utánozzák és annak céljára törekednek, és ők állnak a rendszer legmagasabb fokain. Ha pedig valami nem a kezdet kezdetétől kapta meg mindazt, ami létéhez kell, akkor az kap egy bizonyos potenciát, hogy avval mozogjon elérendő célja felé, és közben az Első szándékát követi. Az eszményi városnak is ilyennek kell lennie. Minden elemének cselekedeteivel, rendjének megfelelően, a vezető célja felé kell törekednie.

Nem lehet bárki taláalomra az eszményi város vezetője. A vezetéshez ugyanis két dolog kell az illetőnek először is természeténél és adottságánál fogva, másodszor hajlamánál és szabad akaratból szerzett tulajdonságainál fogva erre alkalmasnak kell lennie. A vezetést az az ember nyeri el, akit adottsága és természete erre képessé tesz. Nem minden szakma készít föl a vezetésre. A legtöbb szakma a városban való szolgálatra képesít, és a legtöbben adottságuknál fogva a szolgálatra alkalmasak. Vannak olyan képzettségek, amelyek más képzettségeket uralnak, ismét másoknak szolgálnak, de vannak olyanok is, amelyekkel csak szolgálni lehet, vezetni egyáltalán nem. Így tehát nem lehet az, hogy taláalomra valaki valamilyen képzettséggel vagy egy véletlenszerű tulajdonsággal vezesse az eszményi várost.

A dolgoknak egy nemében a vezetőt abból a nemből semmi sem uralhatja, mint például a legfőbb testrészt. Bizony lehetetlen, hogy egy másik testrész vezesse őt. Így van ez röviden minden vezető esetében, tehát ez a helyzet az eszményi város vezetőjével kapcsolatban is. Képzettségének olyannak kell lennie, amilyennel szolgálni egyáltalán nem lehet, de ugyanakkor más képzettség sem uralhatja. Olyan képzettségének kell lennie, amilyennel a saját céljaira tudja mozgósítani az összes többi mesterséget. Az eszményi város minden tevékenysége ennek a célnak van alávetve. A vezető embernek magának is olyannak kell lennie, hogy őt ne vezesse senki más ember. Olyan embernek kell lennie, aki tökéletességét elérte, aktuális értelme és aktuális szellemi létező. Imaginatív potenciájának természeténél fogva a legnagyobb tökéletességet kell elérnie, mindannak a szellemében, amit erről már elmondtunk. E potenciájának természete szerint késznek kell lennie arra, hogy az aktív intellektustól származó részleges dolgokat akár ébrenléte, akár álma idején, akár azokat önmagukat, akár azok utánzatát, akár a szellemi létezőket reprezentáló utánzatokat fölfogja. Passzív értelmének az összes szellemi létező birtokában olyan tökéletesnek kell lennie, hogy ne maradjon ismeretlen számára ezek közül semmi, és aktuális értelemmé kell válnia.

Bármely ember, ha passzív értelme az összes szellemi létező bírása révén tökéletessé válik, akkor aktuális értelemmé és aktuális szellemi létezővé válik. Szellemi létező az, amit gondol. Ebben az esetben olyan aktuális értelme van, amelyik a passzív értelemmel magasabb fokon áll, tökéletesebb annál, még inkább elválik az anyagtól, közelebb áll az aktív intellektushoz, és *megszerzett intellektusnak* nevezik. Ez a közvetítő az aktív és passzív intellektus között, és nem választja el az aktív intellektustól semmi más sem.

A passzív intellektus a megszerzett intellektus számára olyan, mint az anyag vagy a szubsztrátum, míg az aktív intellektus számára a megszerzett intellektus olyan, mint az anyag vagy a szubsztrátum. A kognitív potencia, ami voltaképpen természetes hajlam, anyag és szubsztrátum az aktuális értelmet jelentő aktív intellektus számára.

Az első lépcsőfok azon az úton, amelyen az ember emberré válik, annak a természetes befogadó és előkészítő képességnek a megléte, aminek a révén aktuális értelemmé válik. Ez mindenkiben megvan. Közte és az aktív intellektus között két fokozat van, nevezetesen azok, hogy aktuális passzív majd pedig megszerzett értelem legyen. Ha az ember az emberségnek

ezt a fokát elérte, akkor közte és az aktív intellektus között van még mindig két fokozat. Ha azonban a tökéletes passzív intellektust és az említett természetes képességet egy egységnek vesszük, mint ahogy az anyagból és formából összeállított dolgot is egynek vesszük, és ha ez az ember az emberség formájával, azaz az aktuálisra vált passzív értelemmel rendelkezik, akkor közte és az aktív értelem között csak egy fokozat marad.

Ha a természetes képességet az aktuális értelemmé vált passzív értelem anyagának tekintjük, a passzív értelmet pedig a megszerzett anyagának, majd pedig a megszerzettet az aktív intellektus anyagának, és mindezt egy egységnek vesszük, akkor ez az ember olyan, hogy benne lakik az aktív intellektus.

Ha ez így van kognitív potenciája mindkét részében, tehát a teoretikusban és a praktikusban is, továbbá az imaginatív potenciában is, akkor az ember kinyilatkoztatást kaphat. Allah, legyen hatalmas és dicsőséges, az aktív intellektus útján ad neki kinyilatkoztatást, s amit Allah, legyen áldott és fölmagasztalt, kiáraszt az aktív intellektusra, azt az aktív intellektus tovább árasztja a megszerzett értelmén keresztül a passzív értelemre, majd az imaginatív potenciára. A tőle a passzív intellektusra kiáradó dolog révén lesz az ember bölcs filozófussá és tökéletes belátásúvá.

A tőle az imaginatív potenciára kiáradó dolog révén lesz prófétává, vátezzé, ennek révén tudósít arról, hogy most hogyan állnak az egyedi létezők, s létében az isteni dolgokat ismeri meg. Az ilyen ember elérte az emberség legmagasabb fokát és a boldogság legmagasabb csúcsát. Lelke tökéletes, és az ismertetett módon egyesül az aktív intellektussal. Véghez tud vinni minden tettet, amivel a boldogságot el lehet érni. Ez a vezetés első föltétele. Ezen kívül az ilyen embernek nyelviileg képesnek kell lennie arra, hogy minden tudását ki tudja fejezni, és hogy másokban is jó képzeteket tudjon kelteni, képesnek kell lennie arra, hogy jól irányítson a boldogság és a boldogsághoz vezető tettek felé. Ugyanakkor testében is szilárdnak, kiválóknak kell lennie, hogy szembenézhesen az egyes emberek tetteivel.

Huszonnyolcadik fejezet

Az eszményi város vezetőjének tulajdonságai

Ő az a vezető, akit más ember nem vezet. Ő az eszményi város imámja és vezetője, de ilyen a nemzet eszményi vezetője valamint a teljes oikumené eszményi vezetője is. Nem lehet azonban elképzelni, hogy ez legyen a helyzet, hacsak természetnél fogva nem gyűlik össze egy emberben tizenkét természetes adottság.

1. Ép testű embernek kell lennie, képességei megfeleljenek testrészeinek, hogy elvégezhesse a reá váró föladatokat, és ha valamelyik testrészével valamilyen aktivitást kell kifejeznie, akkor az könnyen menjen neki.
2. Természeténél fogva könnyen tudjon megérteni és elképzelni mindent, amit elmondanak neki. Meg kell értenie a beszélő szándékát, mégpedig a tényállásnak megfelelően.
3. Ha valamit akár megértett, akár látott, akár hallott, azt jól meg tudja őrizni emlékezetében és általában ne legyen feledékeny.
4. Legyen intelligens és okos. Ha valaminek a legkisebb jelét is látja, akkor azt értse meg úgy, ahogy az indicium mutatja.
5. Tudnia kell magát szépen kifejeznie, nyelve legyen képes minden benne rejlő gondolatnak tökéletes kifejtésére.

6. Szeresse a tanítást és a belőle való profitálást, hagyja magát a tanítástól vezetni. Legyen könnyű fölfogású, ne okozzon neki fájdalmat a tanulás fáradsága, s ne jelentsen neki gyötrelmet az ismeretek eléréséhez szükséges munka.
7. Ne legyen falánk, szomjas torkú, természeténél fogva kerülje a szórakozást, és vesse meg az ebből származó élvezeteket.
8. Szeresse az igazságot és az igazmondókat, gyűlölje a hazugságot és a hazugokat.
9. Legyen nagylelkű és bőkezű, természeténél fogva legyen lelke minden szégyenletes dolognál nagyobb, természeténél fogva emelkedjen lelke mindenek fölé.
10. Dirhem és dinár (azaz a pénz) és a világ többi lényegtelen dolga ne legyen fontos számára.
11. Természeténél fogva szeresse az igazságot és az igazságos embereket, gyűlölje az önkényt és az igazságtalanságot, valamint az ezekre hajló embereket. Adja meg a saját népének is, de a másoknak is, ami őket illeti, és erre ösztönözzön másokat is. Kárpótolja azt, akivel igazságtalanság történt, s méltányoljon minden szépet és jót. Legyen igazságos, könnyen vezethető, s ne pedig nyakas ellenkező, ha az igazságosságra intik. Legyen nehezen vezethető, ha rossz irányba akarják befolyásolni.
12. Legyen erős elhatározású, ha úgy látja, hogy valamit meg kell tennie, tartson ki mellette bátran, félelem és lelki gyöngeség nélkül haladjon előre útján.

Mindezek együttes megléte egy emberben nehéz dolog. Nem is igen lehet találni olyat, akiben a természet adományaként mindezek a tulajdonságok meglennének, hacsaknem egyet-egyét. Ritka az ilyen ember. Ha az eszményi városban található egy ilyen, s benne fölnövekvése után megvan az említett föltételek közül hat vagy öt, mégpedig az imaginatív potencia szempontjából mondott hasonló dolgokon kívül, akkor ő lesz a vezető. Ha azonban a véletlen úgy hozza, hogy egy bizonyos időben nem található ilyen ember, akkor elő kell venni azokat a törvényeket és szokásokat, amelyeket az ilyen vezető és a hozzá hasonlók vezettek be, akik a város élén egymást követték, és meg kell erősíteni őket.

A második vezető, az első helyettese, legyen olyan ember, akiben születésétől és kora ifjúságától fogva az említett tulajdonságokból hat megvan, és fölserdülte után is megmarad. *Először* legyen bölcs. *Másodszor* legyen nagy tudású és tartsa jól emlékezetében a város korábbi vezetőinek törvényeit, szokásait, a róluk szóló történeteket, és mindezeket tekintse teljes mértékben követendőnek tetteiben. *Harmadszor* tudjon jól következtetni, ha egy kérdésben az őstől nem maradt fönn törvény, és következtetése feleljen meg mindenben a korábbi imámok szellemének. *Negyedszer* legyen megfelelő belátása és jó következtető képessége olyan dolgokban, amelyekben egy adott pillanatban meg kell ismernie a tényállást valamint a várhatóan bekövetkező eseményeket, de a régieknél mindezekkel kapcsolatban nem talál eligazítást. Következtetése során a város java lebegjen szeme előtt. *Ötödször* találja meg a helyes utat, amikor beszédével a régiek törvényei és az őket utánzó következtetések szellemében irányít. *Hatodszor* testében legyen jó fölépítésű, hogy a háborús föladatoknak megfelelhessen, ismerje a hadművészeteket mint szolgálattevő és mint hadvezér.

Ha nincs olyan ember, aki mindezeket az előfeltételeket magában egyesítené, de van kettő, és közülük az egyik bölcs, a másikban pedig megvan a többi tulajdonság, akkor ez a kettő legyen a város vezetője. Ha azonban e tulajdonságok több emberben szétszórva található meg, mégpedig úgy, hogy az egyik bölcs, egy másikban megvan a második tulajdonság, ismét másban megvan a harmadik, egy továbbiban a negyedik, valaki másban az ötödik, megint másban a hatodik tulajdonság, akkor ezek egymást kiegészítik, és ők közösen az eszményi vezetők. Amikor eljön az az idő, hogy a vezetésben nincs meg a bölcsesség erénye, de megvan

benne a többi tulajdonság, akkor az eszményi város király nélkül marad, ugyanis a városnak parancsoló vezér nem király. A város ebben az esetben lejtőre kerül. Ha úgy alakul, hogy továbbra sem találnak bölcseset, és a vezetést nem tudják bölcsességgel kiegészíteni, akkor a város rövidesen elpusztul.

Huszonkilencedik fejezet

Az eszményi város ellentétei

Az eszményi város ellentéte az ostoba város, a bűnös város, a változó város, a tévelygő város. Néha egyének állnak vele szemben, mint ezeknek a képviselői.

I. Ostoba városnak nevezzük azt, amelyeknek a lakosai nem ismerik a boldogságot, és az nem is jut eszükbe. Ha feléje vezetik lakosait, akkor azok ezt nem is értik, nem is hiszik, s a javaknak csak azokat a fajtáit ismerik, amelyek színre annak tűnnek, s amelyekből azt lehet hinni, hogy az élet célját jelentik. Ilyen a test épsége, a gazdagság, az élvezetekben való dúskálás, a vágyak szabad követésének lehetősége, mások tiszteletének és nagyrabecsülésének elnyerése. Mindez az ostoba város lakosainak szemében maga a boldogság. A legfőbb és tökéletes boldogság ezek együttes megléte. Ellentétei a nyomor, a testi bajok, a szegénység, az élvezetek hiánya, a vágy követésének lehetetlensége és a megbecsülés el nem érése. Az ostoba város különböző csoportokba sorolható.

1. A szükségletek városa. Lakosainak céljai a test fönmaradásához szükséges ételek, italok, ruhák, lakhelyek és nők megszerzésére korlátozódnak. Ezek előteremtésében működnek együtt.

2. A változó város lakosainak célja az, hogy a jólét és a gazdagság elérése érdekében működjenek együtt, de a gazdaságot nem valami egyéb cél érdekében hajszojják, hanem csak azért, mert a bőség az életük célja maga.

3. A közönséges és alantas város lakosainak célja az élvezetek halmozása étel, ital és nők tekintetében. Céljuk röviden az érzékek és a képzelet kiszolgálása, továbbá minden lehetséges módon a vidámság és a játékok keresése.

4. Az elismerés városában a lakosok célja az együttműködés annak az érdekében, hogy megbecsülést, dicséretet, nevet és hírt szerezzenek a népek között, akik őket szavakban és tettekben magasztalják, illetőleg dicsőítik. Céljuk, hogy mások vagy egymás szemében híresek és fényesek legyenek, mégpedig mindegyik annak arányában, hogy ezeket a dolgokat mennyire szereti, vagy mennyit tud belőlük elérni.

5. A győzelem városa lakosainak célja az, hogy másokat legyőzzenek, és másokat megátoljanak abban, hogy őket győzzék le. Buzgalmuk egyedül arra az élvezetre korlátozódik, amit mások legyőzése során érnek el.

6. A közösségi város lakosainak célja az, hogy szabadok legyenek, mindegyik tehesse azt, amit akar, s vágyaik elérésében ne gátolja őket semmi sem.

Az ostoba városok királyai olyanok, mint városaik. Mindegyik úgy igazgatja az uralma alatt álló várost, hogy az megvalósíthassa vágyát és célját. A célul kitűzhető ostoba törekvéseket épp az imént soroltuk föl.

II. A bűnös város ismeri az eszményi város nézeteit, tehát ismeri a boldogságot, Allahot - legyen hatalmas és fényes - ismeri a másodlagos testeket, az aktív intellektust, tehát mindazt, amit az eszményi város lakosai is tudnak és hisznek, de tetteik mégis az ostoba város lakosainak tetteivel egyeznek.

III. A változó város nézetei és tettei régen azonosak voltak az eszményi város nézeteivel és tetteivel, de megváltoztak, befogadtak más nézeteket is, és tetteik is másfélékre változtak.

IV. A tévelygő város azt vallotta, hogy az evilági élet után következik a boldogság, de aztán megváltoztatván ezt a nézetüket, Allahról, a másodlagos létezőkről, az aktív intellektusról helytelen, hozzájuk nem illő dolgokat hisznek, s róluk mindent csak jelképnek és fantáziálásnak tartanak. Legjobb vezetőjük abban a tévhitben van, hogy kinyilatkoztatást kapott, bár nem ez a helyzet. A tényeket elferdíti, hazugságot és csalást alkalmaz.

Ezeknek a városoknak a királyai az eszményi város királyainak ellentétei, s vezetésük is ellentéte az eszményi állam vezetésének, és ez érvényes az összes többi lakosra is. Az eszményi városnak az egymást a különböző időkben váltó királyai egymásutániségükben is olyanok, mint a lélek, mintha egy király uralkodna minden időben. Hasonló a helyzet akkor, ha véletlenül egy bizonyos időben egy csoport uralkodik, akár egy, akár több városon. E csoport olyan, mint egy király, s lelkük olyan, mint egy lélek. Hasonlóképp minden rendű és rangú lakosnak, akik a különböző időkben egymást váltják, olyan a lelke, mintha az minden időkben megmaradó egységes közös lelkük lenne.

Ugyanígy van ez egy bizonyos, időben létező egyazon rangú embercsoport esetében is, éljenek akár egy városban, akár több városban. Mindannyiuk lelke olyan lesz, mintha egy lélek lenne, legyen bár rangjuk vezető vagy szolgáló rang.

Az eszményi város esetében vannak olyan dolgok, amelyeket lakosai közösen tudnak és közösen cselekszenek, s vannak olyan dolgok is, amelyek tudása és cselekvése egy-egy fokozat sajátja. A boldogság határára mindegyikük e kettő révén érkeznek, tehát a számára és mások számára közös, valamint a fokozatának megfelelő sajátos dolgok révén. Ha mindenki ezek szerint tevékenykedik, akkor eme tettei jó és nemes lelki alkatot hoznak létre benne. Minél tovább tartanak ezek a körülmények, annál erősebb és nemesebb lesz az az alkat, annál inkább növekszik ereje és kiválósága. Ahogy az írás tevékenységének huzamos és helyes gyakorlása az embert az írás mesterségében kiválóvá teszi, ugyanúgy, minél huzamosabb ezeknek a cselekedeteknek a gyakorlása, annál erősebb és kiválóbb lesz az általuk megvalósuló mesterségben, tettei ismétlésével azok erősebbek és jobbak lesznek, egyre jobban fogja élvezni az ennek következtében létrejövő lelki állapotot, hasonlóképp nagyobb örömet talál benne az emberi lélek is, és így az iránta való szeretete növekedni fog. Így van ez a boldogság elérését szolgáló tettekkel is: ahogy ezek növekednek, ismétlődnek, s ahogy kitart mellettük az ember, ugyanúgy válik a lélek - aminek a boldogság a célja - erősebbé, nemesebbé és tökéletesebbé, míg a tökéletességnek arra a fokára nem jut, ahol már nincs szüksége az anyagra, és ahol megszabadul tőle. Ebben az esetben nem pusztul el az anyaggal, és fönnmaradása esetén sem szorul az anyagra. Ha a lélek anyag nélkül létezik, nincs teste, akkor elveszti a testnek, mint olyannak kijáró akcidenziákat is; s a továbbiakban nem mondható róla, hogy mozog, és az sem, hogy nyugalomban van. Olyasmiket kell róla állítani, amik a test nélküli dolgokhoz illenek. Ha netán az embernek olyasmi jutna az eszébe, amivel a testet mint olyat szokták leírni, akkor azt azonnal meg kell vonnia az anyagtalan lélektől. Ezt az állapotot megérteni, fogalmat alkotni róla nehéz és szokatlan. Minden korábbi tulajdonsága és akcidenziája az anyagtól való elválásával együtt megvonandó tőle. Mivel azonban ezeknek az anyagtól elvált lelkeknek korábban más és más matériájuk volt, világos, hogy lelki alkatuk a testekre jellemző keveredéseket követi; egyesek esetében inkább, mások esetében kevésbé.

Mindegyik lelki alkat olyan lesz, amelyet egykori testének keveredése előfeltételez. Ebből következik, hogy a lélek alkata szükségszerűen változásra alkalmas, mivel az is változott, amiben benne volt. A testek változása azonban végtelen, így tehát a lelkek változása is végtelen.

Harmincadik fejezet

A lelkek egymáshoz való kapcsolódása

Ha az emberek egy csoportja eltávozott és testük elporladt, akkor lelkük szabaddá és boldoggá vált, de ugyanakkor más emberek követik őket a volt társadalmi fokozatukon; elfoglalják helyüket és folytatják tetteiket. Ha ezek is eltávoznak és lelkük megszabadul, akkor a boldogságnak ugyanarra a fokára jutnak, amire azok a korábbi eltávozottak jutottak; s mindegyik a hozzá fajban, mennyiségben és minőségben hasonlóhoz kapcsolódik. Miután azonban csak egykor voltak, és már nincsenek testbe zárva, társaságuk, ha még akkora is, nem szorongatja egyiküket sem a helyén, már csak azért sem, mert egyáltalán nincs helyük. Találkozásuk és kapcsolatuk nem olyan, mint a testeké.

Minél több az egymáshoz hasonló, anyagtalan lélek, annál többen kapcsolódnak össze. Kapcsolatuk olyan lesz, mint a szellemi létezőké, és e kapcsolatuk miatt mindegyikük élvezete is sokkal nagyobb. Ha újabb lélek kapcsolódik hozzájuk, akkor ennek gyönyöre a korábbiakhoz való kapcsolódás révén megnő, mint ahogy a korábban összekapcsolódottak gyönyöre is növekszik az újonnan hozzájuk csatlakozottak révén. Mindegyik ugyanis saját esszenciáját gondolja, valamint még számtalanszor a saját esszenciájához kapcsolódó hasonlókat, így minőségileg gyarapszik az, amit elgondol. Az ilyen módon létrejövő növekedés hasonló lesz ahhoz, amit az írás mesterségének gyarapodása esetén tapasztalhatunk, ha valaki a mesteriséggel kapcsolatos tevékenységet huzamosan gyakorolja. Az egymáshoz való csatlakozás mindegyikük gyarapodását jelenti; mégpedig oly módon, ahogyan az író tevékenységének ismétlődése is képességének és kiválóságának növekedéséhez vezet. Mivel azonban a lelkek kapcsolódása végtelen, így az idő múlásával minden képességeinek és élvezetének növekedése is végtelen.

Ez a helyzet mindazokkal a csoportokkal, amelyek már eltávoztak.

Harmincegyedik fejezet

A mesterségek és a boldogságok

A boldogság válfajai három tekintetben sorolhatók osztályokba: nevük, mennyiségük és minőségük szerint. Ez az osztályozás hasonló a mesterségek osztályozásához.

A mesterségek fajok szerinti besorolásának alapkövetelménye az, hogy a mesterségek különféle fajokhoz tartozzanak, s egyikük kiválóbb legyen a másiknál. Így van ez a szövés, a lenkésítés, az illatszerészet és a takarító mesterség esetén, s ugyanígy van a táncművészet, a jogászat, a bölcsesség és a filozófia, illetve a szónoklás esetében is. Ilyen módon rangjuk szerint csoportokba sorolhatók a különböző fajú mesterségek.

Az egy mesterséget művelők - mint például két írók - mennyiségileg osztályozhatók. Az egyik az írás mesterségének több részét ismeri, a másik ismeretei a mesterség kisebb részét ölelik föl. Az írás mestersége ugyanis több ismeret együtteséből áll: tartalmaz nyelvtudományi, szónoklattani ismereteket, hozzá tartoznak a szépírás, tájékozottság a matematikában.

Az egyikük képességei kiterjednek például a szép kézírásra s némi rétorikai ismeretekre, a másik viszont jó a nyelvtudományban, a rétorikában és a kézírásban, de egy harmadik esetleg mind a négy területen jó.

A minőségi rangsorolás alapja az, hogy mindketten az írás mesterségének egyazon részeit ismerik ugyan, mégis egyikük az elsajátított ismeretek terén nagyobb képességekkel és tudással rendelkezik. Ez jelenti a minőség szerinti osztályozást.

A boldogságok is hasonló módon rangsorolhatók.

Ami az ostoba város lakosait illeti, mivel tetteik rosszak, rossz lelki alkatot hoznak létre. Így van ez az írással is. Ha ugyanis rossz, s nem olyan, mint amilyennek az írásnak lennie kell, akkor az ember rossz, elferdült, fogyatékos írást sajátít el. Minél többet gyakorolja a helytelen mozdulatokat, annál gyarlóbb lesz az írás mesterségében. Ugyanígy az ostoba városban véghezvitt tettek közül a rossz tettek önmagukban rossz, gyatra lelki alkatot hoznak létre, s minél tovább gyakorolja valaki az ilyen tetteket, annál gyarlóbb lesz lelki alkata. Beteg lesz a lelke. Talán élvezni fogják a tetteik révén létrejövő lelki alkatot, mint a testileg betegek, például sok lázas beteg, akik olyan ételekben lelik élvezetüket, amik egyébként nem jelentenek élvezetet, és szenvednek olyasmiktól, amik természetüknél fogva élvezetesekek, és az étkek esetében nem érzik az édeset, holott ebben élvezetet kellene lenniük.

Ilyenek a lelki betegek is. Megromlott képzeletük révén - ennek romlását maguk idézik elő saját akaratukból és saját szokásaikkal - a rossz lelki hajlamot és a rossz cselekedeteket találják kellemesnek, s szenvednek a szép és nemes dolgoktól, vagy egyáltalán nem is tudják azokat elképzelni. Mint ahogy a betegek közül sokan nem érzik betegségüket, sokan egészségesnek érzik magukat, és eme meggyőződésük olyan erős lehet, hogy egyáltalán nem is hederítenek az orvos tanácsaira, ugyanúgy a lelki betegek közül is sokan nem érzik betegségüket, s minden ellenére azt hiszik, hogy nemes és egészséges lelkűek, és egyáltalán nem figyelnek az őket intők, tanítók, az őket javítók szavára.

Harminckettedik fejezet **Ezeknek a városoknak a lakosai**

Az ostoba városok lakosainak lelke tökéletlen marad, s főnállásuk érdekében szükségük van az anyagra, mivel nincs meg bennük egyáltalán az első szellemi létezők lényegének fogalma. Ha elpusztul a létük főnmaradásához szükséges anyag, akkor elpusztulnak azok a potenciák is, amelyek szükségesek az elpusztult normális állapotának főnntartásához, és megmaradnak azok a potenciák, amelyek főnmaradó állapotuk főnntartásához szükségesek. Ha ez is elpusztul és valami mássá változik, akkor ami megmarad, formája lesz annak a dolognak, amivé a főnmaradó anyaga változott. S ha ezek után bármikor előfordul, hogy az utóbb létrejött dolgok valami mássá válnak, akkor a főnmaradó valami formája lesz annak a dolognak, amivé az előző változott. Mindez addig tart, amíg egyikük újra elemekre nem bomlik. Ebben az esetben az, ami megmarad, az elemek formája lesz.

Ez után jön létre az a dolog, ami a fönti dolog fölbomlása után jelen levő elemekből létrejöhet. Ha az elemeknek az adott része véletlenül úgy keveredik, hogy ember jöjjön belőle létre, akkor ismét emberi alak keletkezik. Ha az elemek véletlenül úgy keverednek, hogy más fajta élőlény vagy valami egyéb dolog keletkezik belőlük, akkor annak a formáját öltik föl. Ezek a romlandó, pusztulásra ítélt létezők. Ilyenek például az állatok, a nagy ragadozók, a kígyók.

A züllött város lakóinak lelkét a helyes nézetekből származó lelki hajlamok megszabadítják az anyagtól, de a rossz tettekből származó rossz lelki hajlamuk az előző formához köti őket. Ilyenformán bánkódik az előző is meg az ellentéte is, s eme kettősség nagy fájdalommal tölti el a lelket. Azoknak a tulajdonságoknak az ezekkel való ellentéte úgyszintén nagy fájdalmat von maga után. Ez a kétféle nagy fájdalom összetalálkozik a lélekben. Ezeket a tudatlanságban fogant tetteket követő lelki hajlam az ember lelkének logikus részében valóban nagy kínnal jár, bár a logikus rész nem érzi ezt a kínt, mert leköti mindazt, amit az érzékek közvetítenek számára. Ha azonban elhagyják az érzetek, akkor érzi a lelki hajlamokat követő fájdalmat, megszabadul az anyagtól, eltávolodik az érzékektől és minden kívülről jövő dologtól.

Ilyen a szomorú ember is, akihez ha az érzékszervei közvetítik azt, ami elfoglalja, akkor nem szomorítja bánata, nem érzi azt, de ha érzékei egyedül hagyják, akkor visszatér szomorúsága is. Ilyen az a beteg is, akit fájdalmak gyötörnek. Ha más dolgok kötik le figyelmét, akkor vagy csökken a betegség kínjai miatt érzett fájdalma, vagy egyáltalán nem érez fájdalmat. Ha azonban eltávolodik az őt foglalkoztató dolgoktól, akkor újra érzi a fájdalmat és visszatérnek kínjai. Hasonló a helyzet a logikus lélekrész esetében is. Mindaddig, amíg lekötik az érzékei által hozzá szállított benyomások, nem érzi a rossz lelki hajlamhoz kötődő fájdalmakat. Ha azonban kikapcsolja az érzeteket, akkor érzi a fájdalmakat, meglepi a lelki hajlamból származó kín és örök időkre nagy szenvedések között vergődik. Ha csatlakozik hozzá városa lakói közül valaki, aki vele azonos rangú volt, akkor mindkettőjük szenvedése nő a másikéval. A vég nélküli egymáshoz kapcsolódó lelkek kínjai az idők folyamán a végtelenségig növekednek.

A tévelygő város lakói ismerték a boldogságot, de az, aki tévútra vitte őket és eltérítette városukat a boldogságtól az ostoba államok valamelyik célja felé, az a züllött város lakói közül való. Ezért ő a város lakosai között az egyetlen igazán nyomorult. Ami pedig a város többi lakosát illeti, ők elpusztulnak és széthullanak, mint az ostoba város lakói.

A változó város lakói olyanok, akiknek az ügyét fölcserélte és megváltoztatta valaki. Ha ez a züllött város lakosai közül való, akkor ő az egyedüli nyomorult, de a többiek is elpusztulnak és széthullanak az ostoba város lakosságához hasonlóan. Ez a sorsa mindenkinek, aki akár figyelmetlenség, akár hiba következtében letér a boldogsághoz vezető útról.

Ha az eszményi város lakóit elnyomással az ostobaság cselekedeteire kényszerítik, akkor az ilyen tettek kényszerítettek, ha cselekedeteik során fájdalmat éreznek, a kényszerű cselekedetek gyakorlása során nem veszik föl az eszményi lelki hajlammal ellentétes lelki hajlamot. Szomorúságot fognak érezni ebben az állapotban mindaddig, amíg esetleg olyanná nem válnak, mint a züllött város lakói. Így tehát a számukra utálatos cselekedetek nem károsítják őket. A nemes lelkű ember akkor kerül ilyen helyzetbe, ha egy olyan uralkodik fölötte, aki az eszményi várossal ellentétes városból jön, vagy ha arra kényszerül, hogy azok lakhelyén lakjék.

Harmincharmadik fejezet **Az eszményi város lakóinak közös jellemzőiről**

Az eszményi város lakóinak a következő dolgokat kell egyöntetűen tudniuk. Először is ismerni kell az első okot, s mindazt, amivel leírható, jellemezhető.

Aztán ismerniük kell az anyagtalan létezőket mind, mindegyikük jellemzőit, speciális tulajdonságait, rangsorát, le egészen az aktív intellektusig. Ismerniük kell mindezek tevékenységét.

Továbbá ismerniük kell az égi testeket és mindegyikük természetrajzát.

Ugyanúgy az alattuk létező természetes testeket, azok keletkezését és pusztulását. Mindegyikük tökéletes törvények szerint futja pályáját, a gondviselés, az igazság és a bölcsesség jegyében. Ügyükben szó sem lehet figyelmetlenségről, hibáról vagy igazságtalanságról, semmiféle formában.

Ismernünk kell az ember létét s azt, hogy hogyan jönnek létre a lélek potenciái, az aktív intellektus hogyan árasztja ki rájuk fényét, hogy az első szellemi létezők létrejöhessenek benne, létre jöjjön az akarat és a szabad akarat.

Ismerniük kell a legfőbb vezetőt és a sugalmazás létrejöttének módját.

Továbbá ismerniük kell azokat a vezetőket, akiknek őt kell helyettesíteniük, ha egy adott időben nem található megfelelő vezető.

Ismerniük kell az eszményi várost, annak lakóit, a lelkük célját jelentő boldogságot; az ezzel ellentétes típusú városokat, s hogy hova kerül lakosainak lelke a halál után: az előzőeké a boldogság állapotába, az utóbbiaké a nemlétebe.

Ismerniük kell ezen kívül az eszményi népeket, de a velük ellentéteseket is.

Ezeket a dolgokat az eszményi állam lakói a következő két mód egyikén ismerik.

- Vagy belenyomódnak lelkükbe ezek a dolgok úgy, ahogy léteznek.
- Vagy hasonlóság és analógia révén, azaz a lélekben az említett dolgokat utánzó ideák jönnek létre.

Az eszményi város bölcsei mindezt demonstrálják és lelki belátás segítségével tudják. Akik rangjukban a bölcseket követik, mindezt úgy ismerik meg, ahogyan a bölcsek belátásában ezek a dolgok léteznek, őket követve igazat adnak nekik, és hisznek bennük. A többiek azonban mindezt csak utánzó hasonlatokból értik meg, mivel értelmük nem alkalmas e dolgok valóságban megfelelő fölfogására, vagy természetük vagy szokásaik következtében. Az elsoroltakat mind ismeretnek tekintjük, bár a bölcs tudása föltétlenül előbbre való. Akik utánzó hasonlatok révén tudnak, azok közül egyesek közel álló hasonlatok, s ismét mások nagyon távoli hasonlatok segítségével tudnak. Mindezeket a dolgokat az összes nép és minden város lakossága a számukra legismertebb hasonlatok segítségével utánozza. Megeshet azonban, hogy ezek túlnyomó része vagy csak bizonyos része különbözik az egyes népeknél, mégpedig úgy, hogy mindezeket a dolgokat az egyes népek más és más dolgokkal utánozzák. Ezért lehetséges, hogy az eszményi népeknél és az eszményi városokban különböző szektákat találjunk, bár ugyanarra a boldogságra és ugyanazokra a célokra törekednek.

Ha ezeket a közös ismereteket demonstrációk révén tudják, akkor egyáltalán nem lehet velük ellentétes dolgokat állítani, még szofizma formájában sem, s még annak számára sem, aki rosszul értette meg őket. Ebben az esetben a dologgal ellentétes véleményt vallónak a lelkében nem a dolog helyes formája van meg, hanem annak téves értelmezése. Ha azonban az őket utánzó hasonlatokon alapul a tudás, akkor e hasonlatoknak bizonyos pontokban már ellent lehet mondani. Egyeseknek kevesebb, másoknak több kétséges pontja van, egyes tanok esetében ezek jobban szembe ötlenek, mások esetében kevésbé.

Nem lehetetlen, hogy azok közül, akik ezeket a dolgokat az őket utánzó hasonlatok révén ismerik, lesznek olyanok, akik a hasonlatok ellentmondásos pontjainál állnak meg, s ott is maradnak. Ezeknek két fajtájuk van:

- Az egyik fajta keresi a helyes utat. Ha közülük valaki hamisnak talál valamit, akkor egy másik, az igazsághoz közelebb álló hasonlathoz fordul, amiben nincs meg az előző ellentmondásossága. Ha ez meggyőzi őt, akkor annyiban hagyja, de ha ez is hamisnak bizonyul,

akkor egy újabb fokra emelkedik, s ha ott meggyőződik, akkor fölhalad a továbbiakkal. Valahányszor egy bizonyos fok hasonlata hamisnak bizonyul, mindannyiszor magasabb fokú hasonlathoz emelkedik. Ha minden hasonlat hamisnak tűnik számára, és megvan benne a jó szándék, hogy az igazságnál állapotdjék meg, akkor megismeri az igazságot, és fölemelkedik a hagyományokban járatos tudósok színvonalára. Ha még ezzel sem elégszik meg, hanem a bölcsességre vágyakozik, akkor eléri mindezeknek a tudását.

- A másik fajta a tudatlanságra jellemző célokra törekszik, tehát megbecsülésre, jólétre, gazdagságra vagy más élvezetre. Úgy látja, hogy az eszményi város törvényei ezeket kizárják, ezért az eszményi város törvényei ellen lázad, és megpróbálja mindegyiküket cáfolni, legyenek azok akár az igazság hasonlatai, vagy legyen az az előzőekből származó igazság maga.

A hasonlatokat kétféleképp lehet cáfolni:

- Az egyik azoknak az esetében lehetséges, amelyekben valóban található ellentmondásos hely.
- A másik módszer szofizmák alkalmazásában és az igazság elferdítésében áll.

Az igazságot magát csak szofizmával és ferdítéssel lehet támadni. Mindezt csak azért teszik, hogy semmi se gátolja őket ostoba és rút céljuk elérésében. Ezeknek az embereknek nem szabad az eszményi város polgáraivá válniuk.

Az emberek más fajtája minden hasonlatot hamisnak nyilvánít, mert vannak közöttük vitathatók is. Ha az ilyenek még ehhez rossz fölfogásúak is, és még az igazság helyeit is elhibázzák a hasonlatokban, akkor az ő szemükben még az is rossznak tűnik, amiben semmi ellentmondás sincs. Ha föl is emelkedhetnének az igazság fokára és a tudás birtokába juthatnának, akkor is megtéveszti őket rossz fölfogásuk, és az igazságot másnak képzelik, mint ami valójában. Azt hiszik, hogy amit ők igazságnak képzeltek, az az igazság. Ha pedig ez hamisnak bizonyul előttük, akkor azt hiszik, hogy az igazság bukott meg, tehát az, ami az igazságra mint olyanra igényt tarthatott, és nem az, amit ők csak annak tartottak. Ezért aztán a benyomásuk, hogy egyáltalán nincs is igazság, és aki azt hiszi, hogy az igazsághoz vezető úton jár, az csalatkozik, s akit pedig az igazságra vezérlő kalauznak mondanak, az csaló és hamisító, és tanításával csak vezetői méltóságot vagy valami hasonló kíván elnyerni. Ezek egy csoportjába egészen addig megy el, hogy teljesen megzavarodik. Másoknak dereng valami, mintha egy távoli dolog lebegne előttük, vagy mintha csak álmukban képzelné az ember, hogy megvan a igazság, de távol fölfogó képességétől, olyan okok miatt, amelyeket nem tud legyűzni. Így arra törekcsenek, hogy cáfolják azt, amit megragadtak, s aztán már nem is tudják igaznak. Az ilyen aztán később tudja meg vagy hiszi azt, hogy az igazságot ragadta meg.

Harmincnegyedik fejezet

Az ostoba és tévelygő város lakóinak nézetei

Az ostoba és tévelygő városok úgy jönnek létre, hogy világnézetük alapjául régi és hibás nézeteket tesznek meg. Ilyenek például azok, akik azt mondták: úgy látják, hogy az általunk szemlélt létezők ellentétesek, és mindegyik a másik elpusztítására törekszik. Úgy látjuk, hogy mindegyikük, ha létét megkapja, kap még vele valami mást is, hogy azzal létét a megsemmisüléstől megőrizze, s valami mást is, hogy azzal esszenciáját az ellentéte aktivitásával szemben védje és esszenciáját az ellentétével szemben érvényre jutassa. Továbbá kap még valamit, amivel megsemmisítheti ellentétét, hogy belőle egy nemében hasonló testet hozzon létre. Ezeken kívül is kap még valamit, aminek a segítségével a többi dolgot, amennyiben azok hasznosak számára, léte tökéletesítése és fönntartása érdekében föl tudja használni.

A létezők közül soknak van valamije, amivel hatalma alá hajthatja azt, ami egyébként hozzáférhetetlen lenne számára. Minden ellentét az ellentéthez és minden rajta kívül állóhoz képest ilyen helyzetben van, így aztán azt képzelhetjük, hogy minden voltaképpen az, aminek a szándékában áll lennie, hogy szemben a többivel egyedül neki jutott a legtökéletesebb lét. Ezért van meg minden eszköze ahhoz, hogy elpusztítson minden számára káros vagy haszontalan dolgot, és ezért van meg az eszköze ahhoz, hogy fölhasználjon mindent, ami a tökéletes lét megszerzésében előnyére van. Azt láthatjuk, hogy sok állat ráveti magát a többire és igyekszik azokat elpusztítani, tönkretenni, mégpedig anélkül, hogy ebből a legkisebb nyilvánvaló haszna származna, mintha csak a természetükben lenne, hogy ne legyen a világon más létező rajtuk kívül, vagy hogy minden rajtuk kívüli létező káros lenne számukra, mintha nem lenne semmi olyan, ami egyszerűen csak úgy létezne, mint létező.

Közülük mindegyik, ha éppen nem a másik megsemmisítésére tör, akkor a másik saját hasznára történő leigázására törekszik. Minden fajnak ilyen a viszonya minden más fajhoz, és sok individuum saját fajának többi individuumával ugyanilyen viszonyban áll. A létezők úgy vannak megalkotva, hogy egymással küzdenek és viaskodnak, s a többivel szembeni győztes tökéletesebb léttel fog rendelkezni. A győztes mindig vagy megsemmisíti a másikat, mert ez van a természetben, tudniillik hogy annak a dolognak a léte fogyatékos és kár az ő léte számára, vagy leigázza és szolgálatára kényszeríti a másikat, mert úgy tekinti, hogy annak a másiknak a léte az ő érdekében van.

Úgy látjuk, hogy a dolgok nem rendben folynak, úgy látják, hogy a létezők rangsora nincs jól megőrizve. Az a véleményük, hogy minden dologhoz valami méltatlan tapad, mert létükhöz nem az ő létük járul. Azt mondják: ilyesmit és ilyenhez hasonlókat figyelhetünk meg a látott és ismert létezők között.

Más emberek azt mondják, hogy ez a létezők természetes állapota és hajlama. A természetes testek aktivitása úgy felel meg természetüknek, mint ahogy az élőlények teteteinek kell szabad akarataknak és belátásuknak megfelelniük. Így vallják, hogy a városoknak is harcolniuk és küzdeniük kell egymással. Nincs rangsoruk, nincs rend közöttük, és nincs egyiküknek sem tekintélye vagy valami másnak megfelelő méltósága. Minden ember egymagában áll a neki jutott javaival. Ezekkel kell megpróbálnia legyőzni a többieket az ő számukra jutott javaikkal együtt, s az összes ellenségén diadalmaskodó ember a legboldogabb.

Ezekből a tanításokból aztán a városokban számos ostoba nézet keletkezik. Egyesek azt mondják, hogy az emberek nem térhetnek ki egymás elől és nincs kapcsolat közöttük, sem természetükből, sem akaratukból kifolyólag. Szükségszerűen gyűlöli az egyik ember a másikat, és szükségszerűen mindenki utál mindenkit. Nincs kapcsolat kettő között, csakis külső kényszer esetén, nincs közösség kettő között, csakis szükség esetén. Az így létrejövő együttesek is olyan, hogy amire egyesültek, abban az egyik győztes, a másik elnyomott. Ha valami kívülről fölmerülő dolog miatt egyesülnek vagy lépnek kapcsolatba, akkor ez csak addig áll fenn, amíg a szükség is fennáll, amíg a külső esemény erre rákényszeríti őket. Ha ez megszűnik, akkor ő is elválnak egymástól és elfordulnak egymástól. Az emberi nézetek közül ez a „ragadozó betegség”.

Mások belátván azt, hogy az egyedül álló ember nem tudja előteremteni minden szükségletét, mások támogatása és segítsége nélkül nem tudja szükségleteit kielégíteni, helyesnek tartják az egyesülést.

Vannak, akik úgy tartják, hogy ennek erő alkalmazásával kell létrejönnie, azaz a segítségre szorulónak le kell győznie másokat, majd a legyőzöttak segítségével ismét másokat kell legyőznie és legyőznie. Segítőtársai nem lehetnek vele egyenrangúak, hanem legyőzötteknek kell lenniük. Így a testileg vagy fegyvereivel legerősebb legyőz egyvalakit úgy, hogy aztán avval legyőz egy vagy több másikat, majd azokkal ismét másokat, míg rangsorba állított segítőt nem gyűjt maga köré. Ha összegyűltek, akkor vágyai eléréséért mint eszközöket mozgósítja és használja föl őket.

Mások itt kapcsolatot, hajlamot és egyesülést látnak, de eltérők a vélemények abban, hogy miben is áll ez a kapcsolat. Egyesek úgy látják, hogy az egyazon szülőtől való közös leszármazás hozza létre a kapcsolatot, ennek révén jön létre az egyesülés, a társulás és az egymás iránti hajlam. Azért segítik egymást, hogy másokat legyőzzenek, s azért, hogy meggátolják a többieket abban, hogy rajtuk diadalmaskodjanak. A különbség és az ellenszenv az atyák különbségéből következik, míg a közös szülő jelenti a legsajátosabb és legbensőbb kapcsolatot. Egy általánosabb ok gyöngébb kapcsolatot létesít, egészen az általánosnak addig a fokáig, ahol már megszűnik minden kapcsolat, és az ellenszenv lép a helyére, hacsak nem lép föl valami külső kényszer, vagy valami rossz nem lepi meg őket, ami ellen csak több egyesülés társulásával tudnak védekezni. Vannak olyanok, akik azt tartják, hogy a kapcsolat alapja a közös leszármazás. Ez azt jelenti, hogy ennek a csoportnak fiúgyermekai annak a csoportnak a leánygyermekével lépnek házasságra, valamint annak a csoportnak a fiúgyermekai ennek a csoportja a leánygyermekével, és így jönnek létre rokon kapcsolatok. Mások azt állítják, hogy a kapcsolatot a legfelső vezető azonos személye hozza létre, aki először is egyesíti őket és úgy uralkodik, hogy győzzenek vele és így szerezzenek meg valami jót az ostobaság javai közül. Vannak olyanok is, akik úgy látják, hogy a kapcsolat alapja az egymásba vetett hit, a szövetség, a kölcsönös szerződés arról, hogy mit ad minden ember magától, és hogy nem gyűlöli a többieket és nem hagyja őket bajban, és hogy közös erővel győznek le másokat és közösen védekeznek idegen támadások ellen.

Mások azt tartják, hogy a kapcsolat alapja a hasonló jellem és a természetes hajlam, a közös nyelv és beszéd, míg ezekben való különbség elválaszt. Ez érvényes minden népre. Minden rajtuk kívül állót kerülniük és gyűlölniük kell. A népek ugyanis e három révén különböznek egymástól.

Mások a kapcsolat alapjának a közös lakhelyet, a közös otthont tartják. Ennek legsajátosabb változata a közös ház, aztán következik a közös utca, majd a közös helység. Ezért támogatják a szomszédot, mert tudvalevőleg a szomszéd az, aki azonos utcában, azonos helységben lakik. Eztán következik a közös város és a közös vidék, ahol a város terül el.

Aztán vannak még itt olyan dolgok, amelyekről azt tartják, hogy részleges kapcsolatot kell létesíteniük egy kisebb csoport, néhány ember vagy két személy között. Ilyen például egy hosszabb találkozás, közösen elfogyasztott étel vagy ital, azonos mesterség, közös sorscsapás, főleg ha az őket ért rossz fajában egy és ugyanaz. Összetalálkozván egyikük a másikat vigasztalja. Ilyen a közös élvezet is, de ilyenek még azok a helyek is, ahol nincs biztonság, és ezért mindegyik a másokra van utalva, mint például az utazó társaságok tagjai.

Harmincötödik fejezet

Az igazság

Azt mondták, hogy ha az emberek csoportjai egymástól e kapcsolatok valamelyike révén különböznek, legyenek azok törzsek, városok, szövetségek vagy nemzetek, akkor ugyanúgy különböznek mint az egyes személyek. Nincs tehát különbség abban, hogy egyes személyek vagy egyes csoportok különböznek-e egymástól. Ebben az esetben ugyanis küzdeni és viaskodni fognak. Olyan dolgokért fognak küzdeni, mint a boldogulás, a megbecsülés, a jólét, az élvezetek, s minden, ami ezekhez eljuttat. Meg kell próbálnia minden csoportnak elragadnia mindazt, ami a másiké, hogy megszerezze magának. Ebben a tekintetben mind egyformák. A másikon diadalmaskodó csoport a nyertes, a győztes, a boldog. Mindez a természet szerint van: vagy minden ember, vagy minden csoport természetében benne van, megfelelően a földi létezők általános természetének. Ami viszont a természet szerint van, az igazságos. A küzdelem tehát igazságos. Igazságos, hogy valamelyik győzzön. A legyőzött vagy testi épsége megőrzésével győzetik le, vagy elpusztul és meghal, a győztes pedig egyedül marad. A legyőzött esetleg elveszti méltóságát, de megalázva, rabságba döntve megmarad. A győztes csoport leigázza, s azt teszi vele, ami a győztesnek a leghasznosabb ahhoz, hogy elérje a harca céljául kitűzött javakat, és azokat hosszan megtartsa. A legyőzöttnek a győztes részéről történő leigázása úgyszintén igazságos. Úgyszintén igazságos az, hogy a legyőzött megtegye mindazt, ami a győztesnek a leghasznosabb. Mindez azonos a természeti igazságossággal, következtetésképp erény. Ezek a tettek erényes tettek. Ha a győztes csoport eléri a kívánt javakat, akkor a legtöbb javat annak kell eljuttatni, aki a legtöbbet tette a javakért aratott győzelem érdekében. Aki kevesebbet tett érte, annak kevesebbet kell adni. Ha győzelem célja a javak közül a megbecsülés volt, akkor az kapja a legnagyobb megbecsülést, aki ezért a legtöbbet tette. Ha a cél a pénz volt, akkor a legtöbb pénzt kapja, és ugyanígy tovább a többi esetben. Ez is természetes igazságosság a számukra.

Azt vallják, hogy minden igazságosnak nevezett dolgot, ami az adással és a vétellel, a letétek visszaszolgáltatásával kapcsolatos, vagy azzal, hogy ne legyen az ember haragos vagy igazságtalan, és így tovább, csak azért állapították meg, mert félnek, mert vagy gyöngéek, vagy tartanak egy kívülről jövő szükségétől.

Ez úgy történik, hogy ketten - legyen az két személy vagy két csoport - egymással azonos erejűek, és egymást fölváltva nyomják el, mégpedig hosszú ideig váltakozva. Mindketten megízlelik mindkét dolgot (azaz a győzelmet és az elnyomást), és ezt az állapotot már nem tudják elviselni. Ebben az esetben megegyeznek és igazságot tesznek egymás között, és mindketten meghagyják annak egy részét a másiknál, amiért küzdöttek, és megmarad nekik az, amijük van. Kölcsönösen megállapodnak abban a föltételben, hogy egyik se törekedjék elragadni társától azt, ami annak a birtokában van, csakis bizonyos föltételek betartása mellett. Ebben megegyeznek abban, és olyan viszonyok uralkodnak közöttük, mint amilyenek a vételt és az eladást szabályozzák, és így lesz ez a méltósággal, a jótéteményekkel és minden hasonlóval. Ez lesz a helyzet, ha egymással szemben gyöngének érzik magukat, vagy ha félnek egymástól. Mindaddig, amíg ez az állapotuk nem változik, együtt maradnak. Ha egyikük a másiknál erősebb lesz, akkor szükségszerűen megszegi a föltételeket és a másik elnyomására törekszik.

Ha azonban kívülről veszély tör rájuk, és azt nem tudják elhárítani másképp, csak közösen, fölhagyva a viszálykodással, akkor a veszély fönnállásának idején együtt fognak működni. Ha netán mindkettőnek van valami vágya, és azt el akarjuk érni, de látják, hogy nem érthetik el, csakis a másik segítségével és együttműködésével, akkor a megfelelő időre fölfüggesztik a

kettőjük között dúló harcot, majd utána újra összecsapnak. Ha az említett okoknál fogva a csoportok egyenlőek és hosszú időn keresztül így is marad, akkor fölnőhet valaki, aki nem tudja, hogy mi ennek az eredete, és úgy gondolja, hogy ez a helyzet maga az igazságosság, mert nem tudja, hogy ez csak a félelem vagy a gyöngeség következménye. A kialakult helyzet megtéveszti. Aki tehát ilyen viszonyok között él, az gyöngé vagy fél, hogy azt kapja mástól, mire ő maga vágyik lelkében, vagy éppenséggel meg van tévesztve.

Harminchatodik fejezet **Az alázatosság**

Az alázatosság abból áll, hogy azt mondjuk: van egy Isten, ő igazgatja a világot. Vannak szellemi lények, ők igazgatják és fölügyelik az összes tetteinket, az istentisztelet, az ima, az istendicsőítés aktusaival együtt. Ha az ember így cselekszik és az evilági életben kívánt javak közül sokról lemond, továbbá e tevékenységét hosszasan gyakorolja, akkor ezért kárpótlást és nagy jutalmat kap halála után. Ha azonban mindezekre fittyet hány és a javakat életében törekszik megszerezni, akkor halála után, a másvilágon büntetésként nagy rossz jut osztályrészül.

Mindezek a tanítások azonban az egyik népnek a másikkal szembeni cselvetésének és ravaszkodásnak lehetőségét rejtik magukban. Ez csak csel és csalás azok számára, akik a javakat nem képesek békésen vagy fegyveresen megszerezni. Csalás, amivel a fegyveres harcra képtelenek csálnak, nem lévén megfelelő testi erejük, alkalmasságuk vagy megfelelő rossz szándékuk és eszközük arra, hogy megijesszenek és megrémítsenek másokat, és így kényszerítsék őket a mindezekről a javakról való lemondásra, hogy mások vehessék azokat birtokukba, tehát azok, akik nem képesek harcolni elnyerésükért és megszerzésükért.

Aki ezeket a javakat birtokolja, arról azt hiszik, hogy nem is vágyik rájuk, és így jót gondolnak róla. Bízna benne, nem félnek és nem tartanak tőle, tehát nem is gyanúsítják. Célja rejtve marad, sorsa alakulását isteni akarattal magyarázzák. Látszatra és formára úgy tűnik, mintha nem is akarná ezeket a javakat magának, hogy ennek okán megbecsüljék és fölmagasztalják és tőle kérjék a javakat. A lelkek tőle várják a vezetést, szeretni fogják őt és nem ítélik el amiatt, hogy mindenben vágyai megvalósítására tör, sőt mindenki szépnek fogja találni ocsmány tetteit. Mindenkit fölül fog múlni megbecsülésben, vezetői méltóságban, gazdagságban, élvezetekben, szabadságban. Ezek érdekében van tehát minden.

A vadállatokra való vadászat is lehet néha bátor küzdelem, máskor ravasz törvetés. Ugyanúgy ezeknek a javaknak a megszerzése is lehet küzdelem, de lehet ravaszság eredménye is. Előfordul, hogy az ember a látszat alapján úgy ítél valakiról, hogy valami más a célja, mint ami a valóságban az, és ezért nem óvakodik, nem fél és nem harcol ellene, így a másik könnyedén elnyeri azt, amit akar. Aki az ilyen dolgokhoz ragaszkodik és kitart mellettük, ha valamit tesz ezek megszerzéséért, miután ezek az eszközök ezt a célt szolgálják, akkor valami színre is megfelelőt fog tenni, hogy a javak valamelyikét vagy mindegyikét megszerezhesse, és az emberei szemében irigylésre méltó lesz. Gyarapodni fog tudásban, bölcsességben, tudományban és ismeretekben, dicsőséges lesz az emberek szemében, nagyra fogják becsülni és dicsérni fogják. Ha mindezt önmagáért teszi és nem azért, hogy ezeket a javakat megszerezze, akkor az emberek megtévednek, becsapottnak, nyomorultnak, butának, eszteleennek, élhetetlennek, megvetendőnek, tehetetlennek és elítélendőnek tartják. Sokan mégis dicsérik az ilyet, mert el vannak bűvölve tőle. Néhányan erősítik majd a lelkét, hogy ne törje magát a földi javakért, hagyja azokat, hogy nekik maguknak és másoknak több jusson. Lesznek olyanok is, akik dicsérni fogják eljárását és nézeteit, félvén attól, hogy ami az övék, azt a maga módján nehogy elvegye tőlük. Mások azért fogják dicsérni és boldognak kikiáltani, mert

hozzá hasonlóan ők maguk is meg vannak tévedve. Ezek és ehhez hasonlóak az ostobák nézetei, és sok ember vallja ezeket a létező világ látható dolgaival kapcsolatban. Ha egyszer küzdelmek árán megszerezték e javakat, akkor meg akarják azokat őrizni, hogy hosszan és soká birtokolhassák és még növelhessék is őket, mert ha nem ezt teszik, akkor mindenük elveszik.

Az emberek egy csoportja azt vallja, hogy mindannyiuknak mindig a többi legyőzésén kell fáradozniuk, és valahányszor egy csoportot legyőznek, egy másik felé fordulnak. Mások úgy tartják, hogy mindent saját maguktól és másoktól kell megszerezniük, majd a megszerzett dolgokat meg kell őrizni és jól kell igazgatni. A maguktól való megszerzés az adást, a vételt, a cserét és az ehhez hasonlókat jelenti, a másoktól valót a harc. Mások úgy látják, hogy a sajátunkat mások rovására kell növelni, mindkét módon.

Vannak, akiknek az a véleménye, hogy két részre kell magukat osztaniuk. Egyik részükkel saját erejükből, munkájuk révén akarják megszerezni a hatalmat, másik részükkel harcolnak érte. Így két csoport jön létre, és mindegyikre egy valami jellemző: az egyikre a másikkal szembeni harc, a másikra a szabad akaratból folytatott kereskedelem. Sokan úgy látják, hogy a kereskedés hívei az asszonyok, a harc hívei a férfiak. Ha az egyik fél győz a harcra, akkor maguk is kereskedőkké válnak. Ha mindkét fél alkalmatlan, akkor fölöslegessé válnak. Mások úgy tartják, hogy a kereskedő nép más, nem azonos azzal, amelyiket mások legyőznek és leigázzák. Ők formájuknál fogva alkalmasak arra, hogy megőrizzék megszerzett javaikat, s azokat növeljék és gyarapítsák.

Mások úgy látják, hogy a küzdelem a különböző fajok között folyik. Az egy fajhoz tartozókat a faj úgy összeköti, hogy emiatt békében kell lenniük egymással. Az „emberség” egyesíti az embereket, és így az „emberség” jegyében békében kell élniük. Másokkal viszont harcolnak azért, ami hasznukra van, de nem törődnek azzal, ami nincs a hasznukra. Ha valami haszontalan dolog káros a számukra, akkor megsemmisítik azt, de ha nem káros, akkor nem törődnek vele. Erre azt mondják, hogy azokat a javakat tehát, amelyeknek az a sorsa, hogy egymástól megszerezzék, szabad akaratból folytatott kereskedelemmel szerzik meg, amit pedig más fajtól kell megszerezni és elragadni, azt harccal lehet megszerezni, mert a többi faj nem tud beszélni, és így szabad akaratból nem tud kereskedelmet sem folytatni. Azt mondják: ez természetes az ember számára. A harcoló ember azonban nem természeténél fogva harcos. Ezért ha föltétlenül kellene lennie egy emberi természetén kívül álló népnek vagy csoportnak, akkor az megpróbálná legyőzni a többi csoportot a javai miatt. Ezért a természet szerinti népnek vagy csoportnak kikerülhetetlenül szüksége van egy csapatra, hogy az csak az ilyenekkel szembeni védekezéssel törődjék, ha netán támadást intéznének legyőzésük érdekében. Ha tehát azok támadnak, akkor ezeknek törvényes joguk velük szemben védekezni. Ezek szerint minden csoportban két erő van: az egyik erővel harcol és védekezik, a másikkal kereskedik. Védekező erejét nem szabad akaratból mozgatja, hanem erre a külső körülmények kényszerítik rá. Ezeknek és azoknak a nézetei ellentétesek. Azok úgy látják, hogy a béke nem valami külső esemény következménye, ezek úgy látják, hogy a harc nem külső esemény következménye.

Ez a békés városok nézeteinek eredete.

Harminchetedik fejezet

Az ostoba városok

Az ostoba városok között vannak szükségleti városok, vannak változó, közönséges városok, tisztelet elvű és összetett célú városok. Az előzőkben, leszámítva az összetett célú várost, a lakosság érdeklődése egy fajta eszményre irányul, míg az összetett célú városban több irányban érdeklődnek: megtalálható céljaik között a többi város összes eszménye. A harc és a védekezés, amire a békés városok rá vannak kényszerítve, mindannyiuk vagy csak egy részük dolga. Így aztán a város népe két csoportra oszlik: az egyik csoportnak megvan az ereje a harcra és a védekezésre, a másiknak nincs. Ennek alapján tudják javaikat tartósan megőrizni. Az ostoba város népének ez a csoportja egészséges lelkületű, de az első csoport rossz lelkű, mert a harcban látják az üdvöt, és azt is két lehetséges módon: nyílt harcban és cselvetésben. Aki képes közülük nyílt harcot folytatni, az így fog cselekedni, aki pedig nem képes, az hazudni, csalni, hamisítani, ferdíteni és ravaszkodni fog.

Mások azt gondolták, hogy íme itt a boldogság és tökéletesség, amit az ember halála után a túlvilági életben érhet el. Itt vannak az erények és az erényes tettek. Ha ezeket valóban gyakorolják, akkor elnyerik velük haláluk után a boldogságot. Az volt a nézetük, hogy ha látják a természeti létezőket, akkor azokat nem hagyhatják figyelmen kívül és nem tagadhatják létüket. Azt hitték, hogy ha megengedik azt a nézetet, miszerint minden úgy természetes, ahogyan látjuk, akkor el kell fogadniuk az ostoba város lakosainak nézetét. Jónak látták tehát azt mondani, hogy az ebben az állapotban látott fizikai létezőknek nincs más létük, mint amit mi most látunk. Mai létük nem természetes, sőt ez a létük igazi létükkel éppen ellentétes. Az embernek szándékosan arra kell törekednie és azon kell buzgólkodnia, hogy ezt a létüket megsemmisítse, így kaphatják meg azt a természetes tökéletességüket jelentő másik létüket. Ez a mostani létük tökéletességük akadályja, és ha ez megszűnik, akkor megszűnté után jön létre tökéletességük.

Mások úgy tartják, hogy a létezők mostani léte az igazi, de hozzá kapcsolódnak és keverednek más dolgok is, és ezek akadályozzák, gátolják őket aktivitásukban. Többüknek megváltoztatták formáját, s így például azt lehetett hinni arról, ami nem ember, hogy ember, és ami ember, hogy nem ember, ami emberi cselekedet, hogy nem emberi cselekedet, és ami nem emberi cselekedet, hogy emberi cselekedet. Így aztán az ember nem tudja azt, amit tudnia kellene és tudja azt, amit nem kellene tudnia. Sok dolgot igaznak tartunk, bár nem igazak, sok dolgot pedig lehetetlennek tartunk, bár nem így áll a dolog.

E két nézet egyaránt jónak látja a látható lét megsemmisítését, hogy az igazi lét megvalósulhasson. Az ember a természeti létezőknek az egyike, de mostani léte nem a természet szerinti léte. Természet szerinti léte más, nem azonos ezzel. Mostani léte ellentéte és akadályja annak a másik létének. Így tehát az ember mostani léte nem természetes.

Vannak, akiknek az a véleménye, hogy a testnek és a léleknek az összekapcsolódása nem természetes. Az ember ugyanis maga a lélek, és a testtel való kapcsolata csak megrontja, megváltoztatja aktivitását. A bűnök is a testtel való kapcsolatából erednek, tökéletességét és erényét tehát a testtől való megszabadulása jelenti. Boldogsága érdekében nincs is szüksége testre, sem más testen kívüli dologra, mint például a vagyonra, szomszédra, barátokra, polgártársakra. Éppen a testi lét az, ami szükségessé teszi a városi közösségeket és a többi külső dolgot. Ezek tehát úgy látják, hogy el kell vetni a testi létet.

Mások viszont úgy vélik, hogy a test természetes az ember számára, ellenben a lélek akcidiái nem természetesek. Az erény legmagasabb foka és a boldogság elnyerésének eszköze éppen ezeknek az akcidiáknak a fölszámolása és elpusztítása. Némelyek szerint az

áll az összes akcidiára, mint amilyen a harag, a vágy és a többi hasonló, mert azt tartják, hogy ezek azok az okok, amelyek az embert a vélt javak irányába ösztönzik, így például a rang, a gazdagság és az élvezetek felé vonzzák. A győzelemre való törekvés oka a harag, a harag potenciája. Belőle származik az elkülönülés, az ellenszenv. Ezért aztán tanácsosnak látták mindezek föl számolását. Mások ugyanezt a véleményt a vágygal és haraggal valamint a többi hasonlóval kapcsolatban táplálták, mondván, hogy az erény és a tökéletesség voltaképpen ezek megsemmisítése. Mások ugyanezt a nézetet más akcidiákkal kapcsolatban vallották, mint például a féltékenység, a kapzsiság és a többi, így aztán sokan azon a véleményen voltak, hogy más hasznos a természet szerinti létnek és más a mostani létnek. Továbbá a vágyat, a haragot és a többi akcidiát létrehozó ok ellentétes azzal, ami a logikus résznek hasznos. Néhányan ezért két ellentétes tényezőt vesznek föl okként, mint például Empedoklés. Mások az anyagok ellentétében jelölik meg az okot, mint ahogyan Parmenidész teszi ezt nyilvánvaló tanításában, és rajta kívül más természetfilozófusok is.

Más nézetek is vannak, és ezeket több régi bölcs is hagyományozza: „Halj meg önként, és élj természet szerint.” Úgy vélik, hogy a halál kétféle. Természetes és szabad akaratból választott. A szabad akaratból választott halál alatt a lélek akcidiáinak, mint a vágnak és a haragnak a megsemmisítését értik. A természetes halál jelentése a testnek és a léleknek elválása. A természet szerinti életen pedig a tökéletességet és a boldogságot értik. Ez azoknak a véleménye, akik azt mondják, hogy a lélek akcidiái, tehát a vágy és a harag, kényszer hatására jönnek létre az emberben.

A régiak itt említett nézetei hamisak, és olyan további nézetek jöttek belőlük létre, amelyek alapján a tévelygő városokban több párt alakult.

Némelyek a fizikai létezőknek főntebb leírt állapotának láttán, miszerint különböző ellentétes létezők vannak, és ezek néha léteznek, néha nem, és így tovább, ahogy mondtuk, azt vélték, hogy a most érzékelhető vagy szellemileg megismerhető létezőknek nincs határozott szubsztanciájuk, egyiküknek sincs sajátos természete úgy, hogy szubsztanciájuknak mindig csak egyazon természete lenne és sohasem más. Szerintük mindegyikük szubsztanciája végtelen sok dologban valósulhat meg, mint ahogyan ez a helyzet az „ember” esetében. Ez a szó olyan fogalmat takar, aminek a szubsztanciája nem meghatározott. Szubsztanciája és amit ez alatt értünk végtelen mennyiségű dolog lehet. Amit most ebben az érzékeink számára adott dologban szubsztanciájaként érzékelünk és amit róla egyértelműen fölfogunk, arról ma azt állítjuk, hogy őt magát ragadtuk meg. De lehet, hogy az mégis más, nem azonos ezzel, amit fölfogunk és nem azonos ezzel, amit érzékelünk. Ez áll minden most nem létező dologgal kapcsolatban. Szubsztanciája nemcsak nevének ez a jelentése, hanem ez is meg más dolog is, bár ez utóbbit nem érzékeljük és nem ragadjuk meg szellemileg, de ha az lenne a mostani létező helyén, akkor érzékelnénk és szellemileg megragadnánk. Most azonban ez kapta meg a létet. Ha nem azt mondják, hogy a természet minden egyes szó jelentésének természete, és nem ezé a mostani fogalomé, hanem végtelen sok dologé, hanem inkább azt állítják, hogy ez, de lehet más is, amit még szellemileg nem ragadtunk meg, akkor e kettő között nincs különbség. Ha valami ugyanis lehetséges és léte föltételezhető, akkor az nem lehetetlen. Ez áll minden földi dologra. Mondhatjuk, hogy nem képzelhető el másképp, nem lehetséges másképp, de mondhatjuk azt is, hogy másképp is elképzelhető, és hogy nem következik szükségképp a háromszor háromból a kilenc megléte. Nem ilyen a lényege. Lehet, hogy egy másik szám származzék belőle, vagy esetleg valami más, megszámlálhatatlan létező, vagy bármi más, esetleg valami érzékeink és értelmünk számára megragadhatatlan dolog. Végtelen sokféle konkrét vagy elvont létező lehetséges, még ha eddig nem is tapasztaltuk vagy nem is ismertük meg őket, vagy esetleg nem léteznek, de érzékeljük és értelmileg megragadtuk. Ez áll mindenre, ami valami másból szükségszerűen következik. Semmi sem következik azért, mert ama dolog

lényegének ez és ez a folyománya, hanem azért, mert így alakult a véletlen, vagy azért, mert egy, az illető dolgok kívül álló tényező hozta létre azt a másik valamit akkor, vagy valamikor, vagy valamilyen állapotában. Minden létezőnek mostani, adott létében való létezése vagy a véletlen vagy valami külső tényező tevékenységének az eredménye. Meglehet, hogy az „ember” helyett a szó jelentése szerinti, mai fogalmunktól eltérő valamilyen más dolog jöjjön létre. Ez a külső tényező úgy akarta, hogy a rendelkezésére álló fogalmak közül ezt tegye meg annak, így mi érzéseinkkel és értelmünkkel rajta kívül semmit sem értelmezünk ennek. Ez a nézet azok közé tartozik, amelyek szerint mindannak, amit ma fölfogunk, talán éppen az ellentéte az igaz, de véletlenül az tűnik biztosabbnak számunkra, hogy a ma helyesnek tartott benyomásainkat tegyük meg igazságnak. Lehet, hogy az „ember” szó jelentése valami más, nem azonos a mai jelentésével, és a lehetőségek száma végtelen. Annak ellenére, hogy mindezek ennek a szellemileg megragadott esszenciának a természetét jelentik, mégis ha mindezek és mai fogalmunk szám szerint csak egy dolgot képeznének, akkor sem kellene mai fogalmunknak egy dolognak lennie, még ha az „ember” szónak az értelme ma nem más, mint ez az egy értelem. Ha az esszencia szám szerint nem egy, hanem sok különböző definíciója van, akkor az „embert” közösen állítjuk róluk, és ha csak egyszerre jelenhetnének meg a létezésben, akkor olyasmik lennének, mint a „szem”-nek nevezett dolgok manapság. Ezek is szám szerint végtelenül sokan léteznek egy időben.

Ha pedig az esszencia olyan, hogy nem létezhet egyidejűleg, hanem csakis egymás után, akkor összességükben lesznek egymással ellentétesek vagy egymással szembenállók. Ha egymással szemben állnak és végtelenül vagy rendkívül sokan vannak, akkor a nálunk létezők közül egyik sem lehet más vagy épp az ellentéte. Ha lehet az ellentéte vagy az ellenlábasa is igaz, akár ehelyett, akár az ellentétével fordul elő, akkor ebből az következik, hogy egyetlen kijelentés sem lehet igaz. Ha pedig mindig kimondott dolog igaz, akkor a létezésben semmi sem lesz lehetetlen. Tehát ha valamit valami természeteként tételezünk, akkor lehetséges, hogy valami olyasmi legyen, amit ma az azt jelentő szó hallatán nem értünk rajta. A természet tehát olyasmi, amiről nem tudhatjuk, hogy milyen dolog az olyan létezésre képes dolgok közül, amelyeket érzékelünk, értelmileg megragadhatunk vagy fölfoghatunk, mindenesetre ma még nem ragadtunk meg értelmünkkel. Ha valamiről ma nem tudjuk, hogy milyen dolog, az még általában véve lehet az ellentéte is vagy a vele szemben álló dolog is. Ebben az esetben a lehetetlen dolgot is lehetségesnek kell elfogadnunk, lehet, hogy ne legyen lehetetlen.

Ez és az ilyesmi elpusztítja a bölcsességet, és mindennek a lelkünkben meglevő lenyomata képtelenség lenne. Minden dolog szubsztanciájával szemben álló szubsztanciát is lehetségesnek tart, a létezők szubsztanciájuk és akcidenciáik szerint végtelenül sokan lehetnének, és mindez a lehetetlenséget alapjával véve zárna ki.